

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Asiansaisten oikeuksien toteutuminen lastensuojeluhallinnon automatisaatiossa

Helsingin yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

Pro gradu -tutkielma

Hallinto- ja prosessioikeus

Kevät 2021

Laatija: Lucia Hakala

Ohjaajat: apulaisprofessorit Ida Koivisto ja Riikka Koulu

Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Oikeustieteellinen tiedekunta		
Koulutusohjelma – Utbildningsprogram – Degree programme Oikeustieteen maisterin koulutusohjelma		
Tekijä – Författare - Author Hakala, Lucia		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Asiansaisten oikeuksien toteutuminen lastensuojeluhallinnon automatisaatiassa		
Oppiaine – Läroämne – Subject Hallinto- ja prosessioikeus		
Työn laji – Arbets art – Level Pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year toukokuu 2021	Sivumäärä – Sidoantal – Number of pages 73 + VII
Tiivistelmä – Referat – Abstract		
<p>Tutkimuksen kohteena on lastensuojelun asianosaisten oikeuksien toteutuminen lastensuojeluhallinnon automatisaatiassa. Suomen lastensuojelussa on suunniteltu automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käyttöönottoa viimeisen vuosikymmenen ajan. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, mitä oikeudellisia aukkoja asianosaisten oikeusturvan toteutumisen ja viranomaisen toimintavertailuolosuhteiden kannalta tulee ottaa huomioon automatisoituja päätöksentekomenetelmiä käyttöönottaessa lastensuojeluhallinnossa ja asiaa koskevaa lainsäädäntöä valmisteltaessa.</p> <p>Lastensuojelun asianosaisten keskeisimpiin oikeuksiin kuuluu lapsen edun toteutuminen, osallisuus, yhdenvertainen kohtelu sekä yksityisyyden ja perhe-elämän kunnioittaminen. Tutkimuksessa kartoitetaan lainopillisia metodeja käyttäen lainsäätämistarpeita, jotta jo voimassa olevan kansainvälisen ja kotimaisen lainsäädännön takaamat lastensuojelun asianosaisten oikeudet toteutuvat täysimääräisesti automatisoituja päätöksentekomenetelmiä käyttöönotettaessa. Tanskan Gladsaxessa, Kuntaliitossa sekä Espoon kaupungissa toteutettuja automatisaatiokokeiluja analysoitaessa havaitaan, etteivät asiaosaisten oikeudet ole täysimääräisesti toteutuneet.</p> <p>Automatisoitujen menetelmien käyttöönotolla voi olla monenlaisia mahdollisia seurauksia asianosaisten oikeuksien toteutumisen kannalta. Jos päätöksentekoa automatisoidaan, asianosaisten osallisuusoikeuksiin tulee kiinnittää erityistä huomiota julkisen vallankäytön kannalta ja yksilöllisen päätöksen saamisen varmistamiseksi. Automatisoitujen menetelmien käyttöönoton seurauksena asianosaisten oikeus yksilölliseen päätökseen on vaarassa kärsiä profiloinnin, tilastollisen epäoikeudenmukaisuuden ja muutoksenhaun vaikeutumisen seurauksena. Lisäksi, jos automatisoituja päätöksentekomenetelmiä käytetään lapsia koskevissa päätöksissä, sen tulee olla perusteltua ja lapsen oikeuksien toteutumisesta tulee varmistua.</p> <p>Tutkimuksen tuloksena on, että lastensuojelun asianosaisten oikeusturvan toteutumisen varmistamiseksi automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käytön edellytyksistä ja rajoituksista lastensuojeluhallinnossa tulee säätää lailla. Kansainvälisessä keskustelussa tunnustetaan, että automatisoitujen menetelmien käyttöönottoon liittyy riskitekijöitä asiaosaisten oikeuksien kannalta ja EU:ssa valmistellaan tekoälyn harmonisointia sääntelyä. Erityislainsäädännön tarve on kuitenkin ilmeinen, sillä automatisoituun päätöksentekoon lastensuojelun kontekstissa liittyy merkittäviä riskejä. Kansallista lainsäädäntöä valmisteltaessa on otettava kantaa viranomaisen vastuun kohdentamiseen, oikeussuojakeinojen tehokkuuteen, virheiden korjaamismahdollisuuksiin sekä mahdollisen riippumattoman valvontamekanismin perustamiseen automatisoitujen menetelmien lainmukaisen käyttöönoton mahdollistamiseksi. Lainsäädännöllisten keinojen ohella tulisi myös kehittää teknisiä ratkaisuja läpinäkyvyyden ja selitettävyyden toteuttamiseksi, syrjinnän ehkäisemiseksi sekä laadukkaiden datalähteiden käyttämiseksi.</p> <p>Automatisoituihin päätöksentekomenetelmiin kohdistuvaa uutta lainsäädäntöä suunniteltaessa tulee miettiä menetelmien käyttöönotolle perustellut rajat. Asiaosaisten oikeuksien toteutuminen toimii ohjenuorana automatisoitujen menetelmien käytön rajoittamiselle. Lasten oikeuksien toteutuminen on erityisen tärkeä osatekijä punnittaessa lastensuojeluhallinnon automatisaatiota, sillä päätöksenteko on lapsen edun mukaista vain, jos kaikki lapsen oikeudet toteutuvat siinä täysimääräisesti. Automatisoiduille päätöksentekomenetelmien käytölle tulee lastensuojeluviranomaisessa asettaa tarkat päämäärät ja näiden toteutumista tulee seurata ja edistää. Sosiaalityöntekijöiden keskeistä roolia lastensuojeluprosessissa tulee kunnioittaa ja heidän ylikuormittumistaan tulee vähentää, jotta he voivat edistää asiaosaisten oikeuksien toteutumisesta työnsä kautta.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords lastensuojelu, lapsen oikeudet, hallinto-oikeus, sosiaalihuolto, automatisaatio, hallinnollinen päätöksenteko, oikeusturva, viranomaisen vastuu, tekoäly, lainvalmistelu		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto		
Ohjaajat – Handledare – Supervisor apulaisprofessori Ida Koivisto & apulaisprofessori Riikka Koulu		

Sisällysluettelo

1.	JOHDANTO	1
1.1	ALUKSI.....	1
1.1.1	<i>Tutkimuksen taustaa</i>	1
1.1.2	<i>Tutkimuskysymys</i>	3
1.1.3	<i>Metodit</i>	5
1.2	TÄRKEITÄ KÄSITTEITÄ.....	6
1.2.1	<i>Asianosaiset lastensuojeluasiassa</i>	6
1.2.2	<i>Data ja informaatio</i>	6
1.2.3	<i>Automatisoidut päätöksentekomenetelmät</i>	7
1.2.4	<i>Ennakoiva data-analyysi</i>	7
2.	LASTENSUOJELUN ASIANOSAISEN OIKEUDET	9
2.1	OIKEUSIIN PERUSTUVAN NÄKÖKULMAN MERKITYKSESTÄ.....	9
2.2	LAPSEN ETU.....	11
2.3	ASIANOSAISEN OSALLISUUS.....	13
2.3.1	<i>Lapsen näkemyksen selvittäminen</i>	13
2.3.2	<i>Lapsen kuuleminen</i>	15
2.3.3	<i>Muun asianosaisten kuuleminen</i>	16
2.4	OIKEUS YHDENVERTAISEEN KOHTELUUN.....	17
2.5	OIKEUS NAUTTIA YKSITYISELÄMÄN KUNNIOITUSTA.....	18
2.6	OIKEUS NAUTTIA PERHE-ELÄMÄN KUNNIOITUSTA.....	19
2.7	OIKEUS HYVÄÄN HALLINTOON.....	21
2.8	YHTEENVETO.....	22
3.	ESIMERKKITAPAUKSIA LASTENSUOJELUHALLINNON AUTOMATISAATIOHANKKEISTA	24
3.1	ESIMERKKITAPAUSTEN MERKITYS.....	24
3.2	TANSKAN GLADSAXE-PÄÄTÖKSENTEKOJÄRJESTELMÄ LASTENSUOJELUN TARPEEN ENNAKOIMISEKSI.....	24
3.3	SUOMEN KUNTALIITON LASTENSUOJELUN VAIKUTTAVUUSMITTARI.....	26
3.3.1	<i>Suomen Kuntaliiton vaikuttavuusmittarin esittely</i>	26
3.3.2	<i>Havainnot Kuntaliiton lastensuojelun vaikuttavuusmittarista</i>	28
3.4	ESPOON JA TIETOEVRYN TEKOÄLYKOEILU LASTENSUOJELUN TARPEEN ARVIOIMISEKSI.....	32
3.4.1	<i>Espoon ja TietoEVRYn tekoälykokeilun esittely</i>	32
3.4.2	<i>Havainnot Espoon ja TietoEVRYn tekoälykokeilusta</i>	33
3.5	YHTEENVETO.....	37
4.	LAINOPILLINEN ANALYYSI AUTOMATISAATION VAIKUTUKSISTA ASIANOSAISEN OIKEUKSIEN TOTEUTUMISELLE LASTENSUOJELUHALLINNOSSA	38
4.1	TEKOÄLYN OIKEUSVAIKUTUSTEN TUNNISTAMINEN.....	38
4.1.2	<i>Ihmisten tekemät päätökset vertauskohtana</i>	38
4.2	AUTOMATISOITUJEN PÄÄTÖKSENTEKOMENETELMIEN KOHDISTAMINEN LAPSIIN.....	39
4.3	JULKISEN VALLAN KÄYTÖN SEURAUKSET.....	40
4.4	YKSILÖLLINEN PÄÄTÖS.....	41
4.5	PROFILOINTI.....	42
4.5.1	<i>Profiloinnin käsitteestä</i>	42
4.5.2	<i>Profiloinnin seurauksia</i>	44
4.6	TILASTOLLINEN OIKEUDENMUKAISUUS.....	46
4.7	MUUTOKSENHAKUOIKEUS.....	48
4.8	YHTEENVETO.....	49
5.	LASTENSUOJELUHALLINNON AUTOMATISAATION SÄÄNTELEMINEN	50

5.1	LAINSÄÄDÄNNÖLLISET TARPEET	50
5.1.1	<i>Nykytilanteen kartoittaminen</i>	50
5.1.2	<i>Nykyinen lainsäädäntö</i>	51
5.2	KANSAINVÄLISET LÄHESTYMISTAVAT	52
5.2.1	<i>Kansainvälinen keskustelu eettisestä kehyksestä tekoölyyn käyttöönottamiseen</i>	52
5.2.2	<i>EU:n tekoölyn eettisyyteen liittyvät ohjeet</i>	53
5.2.3	<i>EU:n sääntelykehys tulevaisuudessa</i>	54
5.3	AUTOMATISOIDUN PÄÄTÖKSENTEON SÄÄNTELY KANSALLISESTI TULEVAISUUDESSA	57
5.3.1	<i>Oikeusvaltioperiaatteen noudattaminen</i>	57
5.3.2	<i>Viranomaisen vastuu päätöksistä</i>	58
5.3.3	<i>Oikeussuojakeinot ja virheiden korjaaminen</i>	59
5.3.4	<i>Riippumaton valvontamekanismi</i>	60
5.4	TEKNISET RATKAISUT	60
5.4.1	<i>Teknisten ratkaisujen ajoitus</i>	60
5.4.2	<i>Läpinäkyvyys ja selitettävyys</i>	61
5.4.3	<i>Syrjinnän ehkäiseminen</i>	63
5.4.4	<i>Laadukkaat datalähteet</i>	65
5.4.5	<i>Human-in-the-loop</i>	66
5.5	YHTEISKUNNALLINEN NÄKÖKULMA	67
5.6	YHTEENVETO.....	69
6.	JOHTOPÄÄTÖKSET	70
7.	LÄHDELUETTELO.....	I

1. Johdanto

1.1 Aluksi

1.1.1 Tutkimuksen taustaa

Suomen lastensuojelu koskettaa yhä useampaa perhettä. Vuonna 2019 Suomen lastensuojelussa tehtiin tilastollisia ennätyksiä, sillä kiireellisesti sijoitettujen, huostassa olevien ja muuten sijoitettuja lapsia ja nuoria oli enemmän kuin koskaan ennen.¹ Vuonna 2019 Suomen väestön lapsista ja nuorista yhteensä jopa 4,3 % oli lastensuojelun avohuollon asiakkaina.² Lastensuojeluilmoitusten määrä oli kaksinkertaistunut vuosikymmenessä, sillä ilmoitusten määrä oli kasvanut 79 600 kappaleesta vuonna 2009 yhteensä 156 200 kappaleeseen vuonna 2019.³ Ilmoitusten kohteena olevien lasten ja nuorten määrä on kasvanut 56 %:lla samoin kuin yksittäistä lasta kohden tehtyjen ilmoitusten määrä.⁴

Suomen kunnilla on lastensuojelulain (417/2007) 11 §:n mukainen vastuu järjestää lastensuojelua alueellaan esiintyvän tarpeen mukaan. Laki velvoittaa, että lastensuojelun on taattava lastensuojelun tarpeessa oleville heidän tarvitsemansa avun ja tuen. Täyttääkseen lain asettamat vaatimukset lastensuojelun henkilöstöresurssien tulee olla riittäviä ja työntekijöiden tulee olla ammattitaitoisia. Erityisesti lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on merkittävä rooli lain velvoitteiden täyttämässä.⁵

Lastensuojelun työn laatu on kuitenkin kärsinyt, sillä lastensuojelua on kuormittanut työntekijöiden vaihtuvuus, pula kelpoisuusehdot täyttävistä työntekijöistä ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ylikuormittuneisuus suurten asiakasmäärien vuoksi.⁶

Lastensuojeluhallinnon ylikuormittuminen on johtanut uusien ratkaisukeinojen kehittämisen tarpeeseen resurssien riittävyyden varmistamiseksi.

Sosiaalihuollon ehkäisevien palveluiden edistäminen korjaavien palveluiden tarpeen minimoimiseksi on yksi ratkaisukeino sosiaalityöntekijöiden kuormittumisen estämiseksi.⁷

Tämä pyrkimys heijastuu sosiaalihuoltolain (1301/2014) 9 §:stä, jonka mukaan

¹ THL Tilastoraportti 28/2020, s. 1.

² THL Tilastoraportti 28/2020, s. 1.

³ THL Tilastoraportti 28/2020, s. 17.

⁴ THL Tilastoraportti 28/2020, s. 17.

⁵ Nyrhinen: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen, teoksessa Hakalehto (2016), s. 60 & 67

⁶ Lastensuojelun Keskusliitto, Kohtaamisia? – lastensuojelun arki työntekijöiden näkökulmasta, s. 4–5.

⁷ Lastensuojelun Keskusliitto, Kohtaamisia? – lastensuojelun arki työntekijöiden näkökulmasta, s. 3.

kunnallisten viranomaisten vastuulla on lasten ja nuorten hyvinvoinnin seuraamisen ja edistämisen sekä kasvuolojen epäkohtien poistamisen lisäksi myös ehkäistä hyvinvointia vaarantavia tekijöitä. Ehkäisevien palveluiden kohdentaminen vaatii kuitenkin informaatiota siitä, mitkä perheet saattavat todennäköisesti tarvita lastensuojelun palveluita tulevaisuudessa ja minkä perheiden palvelutarpeita voidaan ehkäisevien palveluiden avulla mahdollisesti lieventää tai ehkäistä kokonaan.

Kehittyvän teknologian käyttäminen mahdollistaa asiakkuuksista kertyvän tiedon hyödyntämisen lastensuojelun toiminnan uudistamiseksi ja ehkäisevien palveluiden kohdentamiseksi.⁸ Lisäksi automatisoitujen menetelmien käyttäminen avaa mahdollisuuksia käsittelyaikojen lyhentämiseen ja kansalaisten oikeuksien sekä yhdenvertaisuuden toteutumiseen.⁹ Erityisesti ehkäisevien palveluiden kohdentamisessa dataa hyödyntävien automatisoitujen menetelmien käytöllä voi olla merkittävää lisäarvoa, koska lastensuojelun työntekijöillä on ennen asiakkuuden alkua rajattu määrä informaatiota potentiaalisista tulevista asiakkaista ja automatisoiduilla menetelmillä voidaan nopeasti kerätä arvokasta taustainformaatiota koko kunnan alueen väestöstä.¹⁰

Voidaan argumentoida, että automatisoituja menetelmiä käyttämällä julkishallinnon kulut pienentyvät ja tuloksellisuus sekä palvelujen saatavuus paranevat.¹¹ Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin todettu, että oikeusturva ja tehokkuus ovat keskenään ristiriitaisia tavoitteita sillä yhden lisääminen heikentää toisen toteutumista.¹² Esimerkiksi päätöksenteossa käytettyjen resurssien vähentäminen voi vaarantaa oikeusturvan toteutumisen kannalta välttämättömät asian käsittelyn huolellisuuden ja perinpohjaisuuden.¹³ Automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käyttö suurten asiakasmäärien asioiden käsittelemäiseksi ei oikeuta poikkeamaan oikeusturvan toteuttamisesta ilman oikeudellisia perusteita ja korvaavia teknisiä ja oikeudellisia järjestelyitä.¹⁴

Tärkeä näkökohta automatisoitujen menetelmien käyttämisessä on hallinnon asiakkaan oikeuksien toteutuminen hallinnollisessa päätöksenteossa riippumatta siitä, tehdäänkö päätös automaattisesti vai ihmisen toimesta. Automaattisen päätöksenteon tapauksessa asiakkaan perus- ja ihmisoikeuksien sekä hallinnollisten takeiden toteutuminen voi olla

⁸ Make with Espoo: Asiakkuusperustaisen tietojohdamisen viitekehys, s. 5.

⁹ SOSTE Suomen sosiaali- ja terveys ry:n lausunto 3.9.2020, s. 1.

¹⁰ Keddell (2019), s. 3.

¹¹ Raso et al. (2018), s. 7.

¹² Kuopus (1988), s. 82.

¹³ Kuopus (1988), s. 82.

¹⁴ Kuopus (1988), s. 122.

kuitenkin haasteellisempaa.¹⁵ Kun käytännössä päätöksen tekee algoritmi, yksittäisen viranhaltijan päätöksentekomenetelmään kohdistuva kontrolli heikkenee, minkä seurauksena oikeuksien toteutumiseen ei välttämättä kiinnitetä lain edellytysten mukaista huomiota.¹⁶

Lastensuojelun kontekstissa on otettava huomioon lapsen erityinen asema ja varmistuttava siitä, että lasten oikeuksien yleissopimuksen asettamat velvoitteet toteutuvat.¹⁷

Oikeusministeriön hallinnon automaattista päätöksentekoa käsittelevässä arviomuistiossa on käsitelty erittäin suppeasti lasten erityisasemaa Suomea velvoittavien kansainvälisten sopimusten nojalla.¹⁸ Lastensuojelulain 1 §:n mukaan lasten hyvinvointi tulee olla lastensuojelutoiminnan keskiössä. Sen takia on erittäin tärkeää, että automaattisten menetelmien käyttö lastensuojelun päätöksenteossa tukee lapsen oikeuksien toteutumista ja lasten tarpeiden huomioon ottamista.

1.1.2 Tutkimuskysymys

Tutkimuksen kohteena on lastensuojelun asianosaisten oikeuksien toteutuminen lastensuojeluhallinnon automatisaatioissa. Suomen lastensuojelussa on monen muun hallinnonalan tavoin suunniteltu automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käyttöönottoa viimeisen vuosikymmenen ajan. Kuntaliitossa ja Espoon kaupungissa on kehitetty automatisoituja menetelmiä lastensuojelupalveluiden vaikuttavuuden arvioimiseksi sekä lastensuojelun tarpeen ennakoimiseksi. Laajempi lastensuojeluhallinnon automatisaatiotrendi on esiintynyt myös muualla maailmassa, kuten Tanskan Gladsaxessa, jossa kehitettiin automatisoitu järjestelmä lastensuojelutarpeen tunnistamiseksi ihmisten sosiaalisten olosuhteiden perusteella.

Automatisaatiohankkeiden tavoitteena on, että hyödyntämällä algoritmeja lastensuojelussa hallinnonalan toimintaa voidaan tehostaa, jotta lastensuojelun kasvavan asiakaskunnan tarpeet voidaan täyttää täysimääräisesti. Tietotekniikan kehittymisen ansiosta nykypäivän algoritmit kykenevät suorittamaan monimutkaisia toimintoja inhimillistä toimijaa nopeammin ja tarkemmin. Algoritmien avulla voidaan kehittää tietoteknisiä apuvälineitä helpottamaan ihmisten työtaakkaa ja suorittamaan toimintoja, joita ihminen ei pysty itse suorittamaan. Algoritmit voivat myös oppia uutta muuttuvien olosuhteiden seurauksena ja

¹⁵ Amnesty Internationalin lausunto 4.9.2020, s. 2.

¹⁶ Amnesty Internationalin lausunto 4.9.2020, s. 4.

¹⁷ Lastensuojelun Keskusliiton lausunto 31.8.2020, s. 3.

¹⁸ Oikeusministeriön arviomuistio 2020:14, s. 59–60.

suorittaa ennakoivaa data-analyysiä, jonka avulla voidaan ennakoida tulevaa palveluiden tarvetta.¹⁹

Automatisaatio saattaa kuitenkin vaarantaa asianosaisten oikeusturvan toteutumisen. Kehittyvän teknologian käyttäminen lastensuojeluhallinnon tehostamiseksi on kuitenkin tarkoituksenmukaista vain siinä tapauksessa, että varmistetaan lastensuojelun asiakkaiden oikeuksien toteutuminen riippumatta hallinnossa käytetyistä menetelmistä ja vältetään automatisoitujen menetelmien potentiaaliset haittavaikutukset. Lapsen oikeuksien tärkeys korostuu alalla, jonka tarkoituksena on suojella lasten hyvinvointia ja siksi toimintamenetelmien muuttuessa on tärkeää varmistaa, että lapsen oikeudet toteutuvat edelleen käytännössä. Lasten lisäksi lastensuojeluhallinnon asianosaisina ovat myös lasten perheenjäsenet, joiden oikeuksien toteutuminen on myös varmistettava.

Tutkimuksen ydinkysymys on selvittää, mitä oikeudellisia seikkoja asianosaisten oikeusturvan toteutumisen ja viranomaisen toimintavelvollisuuksien kannalta tulee ottaa huomioon valmisteltaessa lainsäädäntöä automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käyttöönotosta lastensuojeluhallinnossa. Kysymystä käsitellään analysoimalla tekoälykokeilujen vaikutuksia ja tarkastelemalla hallinnon automatisaatioon liittyvää kansainvälistä keskustelua.

Tutkimuksen tarkoituksena ei ole esittää teknologian tai innovaation vastaista teesiä, vaan ymmärtää algoritmien käytön kokonaisvaltaiset seuraukset asianosaisten oikeuksien toteutumiselle, jotta automatisoitujen menetelmien käyttöönottoa voidaan asianmukaisesti rajata. Tarkoituksena on löytää tasapaino uuden teknologian hyödyntämisen ja asianosaisten oikeuksien toteutumisen välillä, jotta voidaan varmistaa, että algoritmien hyödyntäminen lastensuojeluhallinnossa on lainmukaista ja samanaikaisesti edesauttaa yhteiskunnallista kehitystä.

Tutkimuksen ensimmäisessä luvussa esitellään tutkimuksessa käytetyt metodit sekä tutkimuksen kannalta tärkeät käsitteet. Toisessa luvussa käsitellään lastensuojelun asianosaisten oikeuksia, jotka on otettava huomioon pohtiessa lastensuojeluhallinnon automaation vaikutusta asianosaisten oikeuksien toteutumiselle. Kolmannessa luvussa tarkastellaan esimerkkejä lastensuojeluhallinnon automaatiohankkeista, jotka mahdollistavat asianosaisten oikeuksien toteutumisen selvittämisen konkreettisissa tapauksissa. Neljännessä luvussa käsitellään laajemmasta näkökulmasta lastensuojelun

¹⁹ McGregor et al. (2019), s. 310.

automatisaation vaikutuksia asianosaisten oikeuksien toteutumiselle. Viidennessä luvussa esitellään olemassa olevia tekoälyyn ja automatisaatioon kohdistuvia sääntelyinstrumentteja sekä pohditaan lastensuojelun automatisaation sääntelytarpeita tulevaisuudessa. Kuudennessa luvussa kootaan tutkimuksen johtopäätökset.

1.1.3 *Metodit*

Olemassa olevassa lastensuojelua koskevassa sekä hallinnonalan yleisessä lainsäädännössä ei ole varauduttu siihen, että päätöksentekijänä ei ole ihminen vaan päätöksen tekee kone. Uuden teknologian käyttöönoton yhteydessä on välttämätöntä muokata hallinnonalan oikeudellista kehystä, jotta uusien mekanismien käytölle voidaan asettaa asianmukaiset rajat lainsäädännössä. Tutkimuksessa käytetään lainopillisia metodeja sen tutkimiseksi, miten lainsäädäntöä tulee kehittää, niin että voimassa olevan kansainvälisen oikeuden ja kotimaisen lainsäädännön takaamat lastensuojelun asianosaisten oikeudet toteutuvat täysivaltaisesti tulevaisuudessakin.²⁰

Tutkimuksessa on käytetty hyväksi olemassa olevia esimerkkejä lastensuojelun hallinnonalalla tapahtuvasta automatisaatiosta sen osoittamiseksi, että lainsäädännön uudistaminen on tarpeellista. Tutkimuksen päämääränä on selvittää, miten uusien menetelmien käyttöönotto on vaikuttanut yksilöiden oikeuksien toteutumiseen ja miten olemassa olevan lainsäädännön puutteita voidaan korjata.

Tutkimuksessa on käytetty *de lege ferenda* -analyysiä²¹ lainsäädännöllisten ratkaisumallien kehittämiseksi automatisoitujen menetelmien sääntelemiseksi.²² Tarkastelun kohteena on mahdolliset rajat, joita lainsäädännön tulee asettaa automaattisten menetelmien käytölle lastensuojeluhallinnossa ja miten varmistetaan lainsäädännöllä siitä, että lastensuojeluhallinnon asiakkaiden oikeudet toteutuvat automatisoitujen menetelmien käyttöönotosta huolimatta. Tutkimuksen päämääränä on tukea tulevaa lastensuojelun automatisaation sääntelyä koskevaa lainvalmistelua. Tutkimuksessa on käytetty ym. analyysille ominaista tavoite-keino-asetelmaa, sillä tavoitteeksi on valittu asianosaisten oikeuksien toteutuminen lastensuojeluhallinnon automatisaatiossa ja keinoksi tavoitteen toteuttamiselle on valittu perusteltujen rajojen asettaminen lastensuojeluhallinnon automatisaatiolle lainsäädännön keinoin.

²⁰ Hirvonen (2011), s. 21–22.

²¹ Tieteen termipankki: Oikeustieteellinen tutkimus.

²² Kolehmainen (2015), s. 3.

Tässä tutkimuksessa tarkkaillaan teknologian kehittymisen ja käyttöönoton vaikutuksia normatiivisen oikeuden toteutumiseen, ja tutkimuksen kautta osallistun keskusteluun, jonka tarkoituksena on uudistaa sosiaaioikeudellista lainoppia herkemmäksi yhteiskunnallisille muutoksille. Tätä ehdottaa myös Moilanen artikkelissaan, joka kannustaa tutkimaan yhteiskunnallisten tosiasioiden vaikutusta normatiiviseen oikeuteen.²³

1.2 Tärkeitä käsitteitä

1.2.1 Asianosaiset lastensuojeluasiassa

Hallintolain (434/2003) 11 §:n mukaan asianosainen on hallintoasiassa se henkilö, jonka oikeutta, etua tai velvollisuutta asia koskee. Lastensuojelulain 42 §:n mukaan asianosaisia lastensuojeluasiassa ovat lapsen huoltajat ja vanhemmat sekä lapsi itse iästä ja oman puhevallan käytöstä riippumatta.

Samana pykälän mukaan huostaanottoasioissa käytetään asiaosaisen sijasta termiä asiaan osalliset, sillä huostaanottoasioissa on kuultava myös henkilöitä, joiden hoidossa tai kasvatuksessa lapsi on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut. Tällaisella henkilöllä voidaan tarkoittaa esimerkiksi huollosta irrotettua vanhempaa, isä- tai äitipuolta tai sijaisvanhempaa sijaishuoltoperheessä. Toisin kuin varsinaisilla asianosaisilla, muilla asiaan osallisilla ei ole oikeutta panna vireille asiaa omalla vaatimuksellaan, mutta heillä on oikeus tulla kuulluksi ennen kuin viranomainen tekee asiassa päätöksen, heille on annettava päätökset todisteellisesti tiedoksi ja heillä on itsenäinen muutoksenhakuoikeus.²⁴

Tutkimuksessa keskitytään varsinaisten asianosaisten oikeuksien toteutumiseen lastensuojeluhallinnon automaatioissa ja on rajattu muiden asiaan osallisten oikeudet tutkimuksen ulkopuolelle.

1.2.2 Data ja informaatio

Tutkimuksessa käytetään termejä data sekä informaatio tarkoittamaan eri asioita, jotta kyseessä olevan tiedon käyttötarkoitus ja lähde olisivat selviä. Datalla tarkoitetaan raakaa kielellistä, matemaattista tai symbolista tietoa, joka syötetään algoritmiin yleensä ilman erillistä käsittelyä. Informaatiolla taas tarkoitetaan merkityksellistä tietoa, jonka algoritmi

²³ Moilanen (2020), s. 419.

²⁴ THL: Lastensuojelun käsikirja: Tietojen antaminen.

tuottaa, kun se on käsitelty siihen syötettyä dataa ja on järjestänyt datasta poimitun tiedon ihmiselle ymmärrettävään muotoon.²⁵

1.2.3 Automatisoidut päätöksentekomenetelmät

Tässä tutkimuksessa keskitytään automatisoituihin päätöksentekomalleihin ja automatisoituihin järjestelmiin, jotka tukevat päätöksentekoa. Yleisen tietosuojasetuksen 22 artiklan määritelmän mukaan automaattiset yksittäispäätökset ovat päätöksiä, jotka perustuvat pelkästään automaattiseen käsittelyyn, kuten profilointiin, ja joilla on päätöksen kohdetta koskevia oikeusvaikutuksia tai muita vastaavia merkittäviä vaikutuksia.

Päätöksentekoprosessin delegoiminen datavetoiselle ja algoritmisesti ohjatulle järjestelmälle on se automatisoidun päätöksenteon elementti, joka mahdollisesti tuottaa asianosaisten oikeuksien toteutumiselle ongelmallisia päätöksiä. Sekä teknologisesti kehittyneet tekoälymenetelmät että yksinkertaiset sääntöpohjaiset analyysimenetelmät voivat tuottaa ongelmallisia päätöksiä yksilön oikeuksien toteutumisen kannalta. Tämän vuoksi ei ole tarkoituksenmukaista rajata tutkimuskohdetta ainoastaan tekoälyä käyttäviin päätöksentekomenetelmiin, vaan sisällyttää siihen myös yksinkertaisempia automatisoituneita päätöksentekomenetelmiä.²⁶

Käyttämässäni tutkimusmateriaalissa ei ole yksiselitteistä termiä automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käsitteelle. Eteenkin viidennessä luvussa tarkastelemassani sääntelyssä viitataan tekoälyyn, sillä tätä termiä on käytetty sääntelyssä laaja-alaisesti automatisoitujen menetelmien merkityksessä.

1.2.4 Ennakoiva data-analyysi

Ennakoivan data-analyysin avulla olemassa olevista datalähteistä voidaan poimia informaatiota, jonka pohjalta voidaan rakentaa tunnistettavia malleja ja jonka avulla voidaan ennustaa, mitä lastensuojelun toimenpiteitä kannattaa kohdistaa eri tilanteissa oleviin perheisiin. Asiakasdataan pohjautuva data-analyysi helpottaa lastensuojelun tarpeen tunnistamista aikaisessa vaiheessa, tarjoaa informaatiota lastensuojelun toimenpiteiden tehokkuudesta ja mahdollistaa lastensuojelun työntekijöiden tukeutumisen kerättyyn informaatioon asiakastyössä.²⁷ On selvää, että ennakoivan data-analyysin käyttämisellä voi olla positiivinen vaikutus lastensuojelun palveluiden kehittämiseen, sillä se auttaa

²⁵ Ferraris et al.: Defining Profiling (2013), s. 10.

²⁶ Algorithm Watch (2019), s. 9.

²⁷ Chadwick Center & Chapin Hall (2018), s. 2.

lastensuojeluhallintoa ymmärtämään asiakkaitaan paremmin sekä ennakoimaan heidän tarpeitaan.

Laskennallisten arviointityökalujen käyttö lastensuojelun kontekstissa ei ole uusi ilmiö, mutta ne ovat kehittyneet valtavasti tietoteknisten työkalujen käyttöönoton seurauksena. Algoritmeja hyväksi käyttävät data-analyysin menetelmät ovat monessa mielessä tehokkaampia kuin manuaalisia menetelmiä käyttävät laskennalliset työkalut: Algoritmit voivat ottaa huomioon suuremman joukon osatekijöitä käytetystä datalähteestä, niitä voidaan päivittää jatkuvasti reaaliajassa, ne eivät ole riippuvaisia ihmisistä datan syöttäjinä, ne johtavat ennustavia muuttujia datasta, eivätkä ole riippuvaisia tutkimuksen tai ammattilaisten tuottamasta tiedosta.²⁸

On kuitenkin tiedostettava, että data-analyysi tuottaa mekaanisesti todennäköisyyksiin pohjautuvia ennusteita. Ennusteiden täsmällisyyden varmistamiseksi on tärkeää, että ennusteiden perustana toimiva data on tarpeeksi laajaa, laadukasta sekä tarpeeksi pitkän aikavälin aikana kerättyä. Datan riittävä laaja-alaisuus on edellytys koko väestöä koskevien johtopäätösten tekemiselle. Datan laatua mitataan sen luotettavuudella, voimassaololla sekä kattavuudella. Lisäksi on varmistuttava siitä, että dataa on tarpeeksi pitkältä aikaväliltä, jotta tilanteiden muutoksia voidaan tallentaa ja analysoida.²⁹

Ennakoivan data-analyysin käyttöön lastensuojelun kontekstissa on kohdistunut kritiikkiä, sillä on väitetty, että lapsiin kohdistuvaa huonoa kohtelua tai laiminlyöntiä on mahdotonta ennustaa. Lisäksi on kritisoitu, että ennakoivassa data-analyysissä algoritmin tunnistamat riskitekijät eivät ole tarpeeksi monimuotoisia ja laajaa näkökulmaa huomioonottavia, jotta ne pystyisivät ennustamaan lapsen huonon kohtelun tai laiminlyönnin.³⁰

²⁸ Keddell (2019), s. 3.

²⁹ Chadwick Center & Chapin Hall (2018), s. 6–7.

³⁰ Keddell (2019), s. 3.

2. Lastensuojelun asianosaisen oikeudet

2.1 Oikeuksiin perustuvan näkökulman merkityksestä

Algoritmien kehittymisen myötä huoli automaattisia menetelmiä käyttävien päätöksentekoprosessien lainmukaisuudesta on kasvanut. Tähän mennessä algoritmien käytön aiheuttamaan epävarmuuteen on kehitetty teknisiä ratkaisuja: algoritmisten järjestelmien läpinäkyvyyden parantaminen lohkoketjumenetelmän avulla, päätöksentekoprosessin ymmärrettävyyden edistäminen ja rinnakkaisten algoritmien kehittäminen epäoikeudenmukaisten tai puolueellisten päätösten havaitsemiseksi ja korjaamiseksi. Yllä mainitut ratkaisut rajoittuvat algoritmisen päätöksenteon tiettyihin osalualueisiin mutta ovat sen vuoksi myös välttämättömiä algoritmien kehittämisessä huomioon otettavia näkökohtia.³¹ Ne eivät myöskään tarjoa laajempaa ratkaisua, jossa otettaisiin huomioon automatisoitujen menetelmien koko elämänkaarta.

Ihmisoikeuksiin sisältyvät lasten oikeudet tarjoavat laajan näkökulman algoritmisen päätöksenteon arvioimiseksi. Lasten oikeuksien toteuttaminen on lastensuojelualan oikeudellinen viitekehys ja pohja hallinnonalalla tehtyjen päätösten arvioimiselle, sillä lastensuojelulain mukaan lastensuojelun päämääränä on lapsen hyvinvoinnin edistäminen ja oikeuksien toteutuminen. Lisäksi lasten oikeuksiin perustuva lähestymistapa yksilöi tekijät, jotka on otettava huomioon algoritmeja käytettäessä, ja jotka tarjoavat järjestelmällisen kehyksen algoritmien suunnittelulle, kehittämiselle ja käyttöönotolle. Tämä lähestymistapa ei kuitenkaan sulje pois muita vaihtoehtoja, vaan asianosaisen oikeusturvan toteutumisen kannalta paras tulos saavutetaan yhdistämällä oikeuksiin perustuva näkökulma teknisiin ratkaisuihin.³²

YK:n lapsen oikeuksien sopimus on tärkein lapsen oikeuksia koskeva kansainvälinen oikeuslähde hallinnonalalla, jonka keskiössä on lapsen hyvinvointi. Kyseinen sopimus on vuodesta 1989 alkaen muodostanut yleisesti hyväksytyyn oikeuksien kehyksen, jonka ylläpitämisessä sen allekirjoittaneilla ja ratifioineilla valtioilla on ratkaiseva rooli, sillä sopimuksessa turvattujen oikeuksien toteutuminen on valtioiden vastuulla.³³

Lapsen oikeuksien sopimuksen päämääränä on suojata lasta kaikissa toimintaympäristöissä kaikilta hänen kehitykselleen ja hyvinvoinnilleen haitallisilta tekijöiltä. Vaikka julkista

³¹ McGregor et al. (2019), s. 311.

³² McGregor et al. (2019), s. 313.

³³ Hakalehto-Wainio (2013), s. 42–43.

valtaa tarkastellaan yleensä lapsen suojelijana, lapsen oikeuksien sopimus suojelee lasta myös julkisen vallankäytön seurauksena aiheutuvilta riskeiltä.³⁴ Lapsen oikeuksien turvaamiseksi viranomaistoiminnassa virkamiesten virkavelvollisuuksiin kuuluu omaaloitteinen toiminta sopimuksen noudattamiseksi ja siinä turvattujen oikeuksien edistämiseksi.³⁵

Lasten asioista vastuussa olevilla sosiaalityöntekijöillä on keskeinen rooli lapsen oikeuksien ja lapsen edun toteutumisen kannalta lastensuojelun asiakkuuden aikana. Sosiaalihuollon ammattihenkilöistä annetun lain (817/2015) 9 §:n mukaan sosiaalityöntekijä vastaa sosiaalityön ammatillisesta johtamisesta, asianosaisten tuen ja tarpeisiin vastaavasta sosiaalityöstä ja sosiaalityön vaikutusten seurannasta ja arvioinnista. Lisäksi sosiaalityöntekijä vastaa sosiaalihuollon palvelujen antamisesta ja päätöksenteosta lastensuojeluprosessin aikana.

Lastensuojeluhallinnon ylikuormittumisen seurauksena sosiaalityöntekijöiden on kuitenkin haasteellista täyttää heidän työlleen asetetut vaatimukset. Lastensuojelun asiakasmäärien kasvun seurauksena joissain tapauksissa yhden lastensuojelun sosiaalityöntekijän vastuulla voi olla jopa 100 lasta.³⁶ Vaikka lastensuojelulaissa ei ole säädetty rajoituksia sille, kuinka monta lasta yhdellä sosiaalityöntekijällä voi olla samanaikaisesti asiakkaana, sosiaalityöntekijöiden ylikuormittuminen voi vaikuttaa negatiivisesti yksittäisen lapsen oikeuksien toteutumiseen. Asianmukainen yhden sosiaalityöntekijän vastuulla oleva asiakasmäärä vaihtelee 30–40 välillä riippuen mm. asiakastilanteiden haastavuudesta ja sosiaalityöntekijän käytettävissä olevista ulkoisista apuresursseista.³⁷

Lastensuojelun Keskusliiton selvityksen mukaan 79 % lastensuojelun työntekijöistä kaipaavat enemmän aikaa lasten tapaamiseen, 47 % kaipaavat lisää aikaa huoltajien tapaamiseen ja 40 % kaipaavat lisää aikaa yhteydenpitoon lapsen huoltajien kanssa.³⁸ Vaikka lapsen asiasta vastaava sosiaalityöntekijä on vastuussa yksittäisen lapsen asiakkuusprosessista, kunta on laajemmin vastuussa siitä, että sosiaalityöntekijöillä on riittävät resurssit sekä edellytykset lapsen edun ja oikeuksien toteuttamiselle jokaisessa yksittäisen lapsen tilanteessa.³⁹

³⁴ Hakalehto-Wainio (2013), s. 24–25.

³⁵ Hakalehto-Wainio (2013), s. 43.

³⁶ Yle uutiset, Lastensuojelun ruuhkat halutaan purkaa lakimuutoksella.

³⁷ Nyrhinen: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen, teoksessa Hakalehto (2016), s. 67–68.

³⁸ Lastensuojelun Keskusliitto, Hyvää lastensuojelua kiitos!, s. 6.

³⁹ Nyrhinen: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen, teoksessa Hakalehto (2016), s. 96.s

Lapsen lisäksi lastensuojelun asianosaisina ovat lapsen perheen muut jäsenet, mikä velvoittaa ottamaan huomioon heidänkin oikeutensa. Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa taataan perheiden oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämää ja heidän kotiinsa kohdistuvaa kunnioitusta.

Oikeuksiin perustuva näkökulma mahdollistaa kattavan ja syvän tavan analysoida algoritmien käyttöönoton kokonaisvaikutusta yksilöihin sekä ihmisryhmiin. Laajempi näkökulma mahdollistaa myös algoritmien vaikutusten arviointia eri konteksteissa ja saattaa tuoda esille näkökulmia, joiden perusteella algoritmeja ei pitäisi käyttää tietyissä konteksteissa ollenkaan.⁴⁰ Seuraavaksi kartoitetaan lastensuojelun asianosaisten keskeisimpiä oikeuksia. Oikeuksien kartoittaminen mahdollistaa oikeuksien toteutumisen tarkastelun lastensuojeluhallinnon automaation seurauksena tutkimuksen myöhemmässä vaiheessa.

2.2 Lapsen etu

Lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3 artiklan 1 kohdassa määrätään lapsen edun ensisijaisuus kaikissa lapsia koskevissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa. Lapsen etua ei määritellä sisällöllisesti artiklassa, sillä se on sisällöltään laaja käsite.⁴¹ Lapsen oikeuksien komitean mukaan “lapsen edun toteuttamisessa on kysymys kaikkien lapselle sopimuksen mukaan kuuluvien ihmisoikeuksien toteuttamisesta”.⁴² Lapsen edun ensisijaisuus luetaan yhdeksi neljästä yleissopimuksen yleisistä periaatteista, joiden avulla tulisi tarkastella myös sopimuksen muiden oikeuksien toteutumista.⁴³

Sormusen väitöskirjassa tutkitaan lapsen edun huomioimista korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisukäytännössä ja tutkimus on päätyntä siihen lopputulokseen, että lapsen etu tulisi ottaa huomioon kaikissa lapsen ihmisoikeuksia koskevissa tapauksissa.⁴⁴ Lastensuojeluasioiden on katsottu kuuluvan lasten ihmisoikeuksia käsittelevään tapauskategoriaan, joten lapsen edun ensisijaisuus tulisi ottaa huomioon kaikessa lastensuojelun päätöksenteossa.

⁴⁰ McGregor et al. (2019), s. 326.

⁴¹ Lastensuojelun Keskusliiton lausunto 31.08.2020, s. 3.

⁴² CRC/C/GC/14, kohta 4.

⁴³ CRC/C/GC/25, kohta 13.

⁴⁴ Sormunen (2021), s. 84–85.

Lastensuojelun kontekstissa lastensuojelulain 4 §:n mukaan lapsen etu on otettava ensisijaisesti huomioon arvioitaessa lastensuojelun tarvetta ja toteuttaessa lastensuojelua. Lain esitöiden mukaan lapsen edun turvaaminen on lastensuojelun tärkein periaate ja sen tulee olla keskeinen arviointiperuste kaikissa lastensuojelutoimenpiteissä.⁴⁵

Lapsen edun arviointiperusteita on listattu lastensuojelulain 4 §:n toiseen momenttiin. Viisi ensimmäistä arviointiperustetta sisältävät lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (190/2019) 1 §:n mukaiset lapsen asianmukaiseen huoltoon liittyvät vaatimukset: “tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet, mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon, taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden, sekä itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen”. Lisäksi arviointiperusteiden kohta 6 takaa lapselle osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuden ja kohdan 7 mukaan lapsen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta on otettava huomioon. Kahden viimeisen arviointiperusteen huomioon ottaminen on välttämätöntä, jotta lasten oikeuksien yleissopimuksen sisältämät lapsen oikeudet toteutuisivat täysimääräisesti.⁴⁶

Lapsiasiainvaltuutetun lausunnon mukaan lapsen edun toteutuminen vaatii, että lapsen oikeudet toteutuvat täysimääräisesti. Jotta lapsen edun toteutuminen voitaisiin varmistaa yksittäisen lapsen tapauksessa, on suoritettava tilanne- ja tapauskohtainen arviointi eri oikeuksien painoarvosta ja suhteesta toisiinsa. Tätä arviointia kutsutaan lapsivaikutusten arvioinniksi ja siinä tulee punnita lastensuojelulain 4 §:n 2 momentissa listattujen arviointiperusteiden toteutuminen.⁴⁷

Lapsen asioista vastaavalla lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on tärkeä rooli lapsen edun toteutumisen kannalta. Lastensuojelulain 24 §:n mukaan lapsen asiasta vastaava sosiaalityöntekijä kantaa vastuun lapsen edun arvioinnista kaikessa lapseen liittyvässä päätöksenteossa ja toimenpiteiden toteuttamisessa kaikissa lastensuojeluprosessin vaiheissa.⁴⁸

Lastensuojelun Keskusliiton lausunnon mukaan lapsivaikutusten arviointia on dokumentoitava asianmukaisesti ja tehdystä ratkaisusta on käytävä ilmi, miten ja mihin

⁴⁵ HE 252/2006 vp. s. 117.

⁴⁶ HE 252/2006 vp, s.117.

⁴⁷ Lapsiasiainvaltuutetun toimiston lausunto 31.08.2020, s. 2.

⁴⁸ Nyrhinen: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen, teoksessa Hakalehto (2016), s. 70 & 75.

kriteereihin perustuen lapsen etua on arvioitu ja miten lapsen edun suhde muihin periaatteisiin on otettu huomioon. Vaatimus perustella lapseen kohdistuva ratkaisu erityisen laaja-alaisesti mahdollistaa ratkaisun kestävyuden arvioimisen jälkikäteen ja näin myös lapsen edun toteutumisen varmistamisen. Lausunnossa todetaan, että perusteluvaatimusten täyttäminen voi olla haastavaa, jos lapsiin kohdistuva päätöksenteko hallinnossa toteutetaan täysin automaattisesti.⁴⁹

Lastensuojelun laatusuosituksen mukaan lapsen edun arviointi on tärkeä osa keskeisten lastensuojelun laatua varmistavien perusteiden toteutumista.⁵⁰ Näitä laatua varmistavia perusteita ovat oikeudenmukaisuus, avoimuus ja luotettavuus, turvallisuus sekä suhteellisuus. Oikeudenmukaisuuden toteutuminen lastensuojelussa vaatii, että lasta koskevat ratkaisut perusteellaan lapsen edulla. Avoimuuden ja luotettavuuden takaamiseksi lastensuojelun tekemien ratkaisujen on oltava perusteltuja ja ennakoitavia, erityisesti siitä syystä, että ratkaisut voivat olla joissain tapauksissa lastensuojelun asiakkaana olevan lapsen tai hänen huoltajan toiveiden vastaisia. Lapsen turvallisuuden varmistamisen ja edistämisen kannalta on tärkeää, että lapsen tilanne arvioidaan kokonaisvaltaisesti ja huomioon otetaan lapsen oikeus uskonnonvapauteen ja kulttuuristen tapojen noudattamiseen. Suhteellisuusperiaatteen toteutuminen on osa lapsen edun arviointia, jonka lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä toteuttaa.

Lastensuojelulain 4 §:n kolmannen momentin mukaan lastensuojelussa vallitsee lievimmän riittävän puuttumisen periaate. Sen mukaan lastensuojelun on saatava aikaan tarvittava vaikutus mahdollisimman vähäisellä puuttumisella, niin että lapsen etu kuitenkin toteutuu. Erityisesti lastensuojelun tekemien päätösten avoimuuden ja luotettavuuden takaaminen vaikeutuu, jos päätöksenteossa käytetään automatisoituja prosesseja, sillä ne voivat olla lastensuojelun asiakkaille vaikeasti ymmärrettäviä. Lisäksi lievimmän riittävän puuttumisen periaate saattaa kärsiä siitä, että lastensuojelun tarpeen arvioinnissa käytetään tilastollisiin todennäköisyyksiin perustuvia menetelmiä yksilöllisen arvioinnin sijaan.

2.3 Asianosaisen osallisuus

2.3.1 Lapsen näkemyksen selvittäminen

⁴⁹ Lastensuojelun Keskusliiton lausunto, s. 3.

⁵⁰ Lastensuojelun laatusuositus 2019:8, s. 14–15.

Lapsen oikeus ilmaista vapaasti näkemyksensä itseään koskevissa asioissa ja saada näkemyksensä huomioon otetuiksi lapsen iän ja kehitystason mukaisesti on lasten oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklassa taattu oikeus. Lapsen näkemysten kunnioittaminen on yksi yleissopimuksen neljästä yleisestä periaatteesta.⁵¹ Yleissopimuksen 12 artiklan sanamuoto on perustuslain 6.3 §:ään verrattuna kattavampi, sillä perustuslain mukaan lapsen tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Lapsen osallisuus oikeus on erityisen tärkeä, sillä se edesauttaa myös muiden lasten oikeuksien toteutumista antamalla alaikäiselle yksilölle mahdollisuuden vaikuttaa omaan asiaansa.⁵² Lapsen osallisuus oikeuksien kunnioittaminen turvaa lapsen ennakkollisen oikeusturvan positiivisen oikeuden keinoin.⁵³

Lapsen osallisuutta ei ole sisällytetty lastensuojelulain 4 §:ssä lueteltuihin lastensuojelun keskeisiin periaatteisiin, mutta lain esitöissä korostetaan tämän periaatteen tärkeyttä.⁵⁴ Osallisuus oikeuksista säädetään yleisesti lastensuojelulain 5 §:ssä ja 20 §:ssä ja lapsen kuulemisen erityistilanteista säädetään 39 a §:ssä (lapsen kiireellisen sijoittamisen tilanteet), 42 §:ssä (huostaanoton tilanteet) ja 86 §:ssä (hallintotuomioistuimen käsittelyn tilanteet).

Lastensuojelulain 5 §:ssä lapselle turvataan mahdollisuus esittää mielipiteensä hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Tämän oikeuden toteutumisen takaamiseksi, lastensuojelulain 20 §:ssä säädetään velvollisuudesta lastensuojelua toteuttaessa selvittää lapsen toivomukset ja mielipide sekä ottaa ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla.

Lapsen osallisuus oikeutta ei ole sidottu säädöksissä ikärajoihin, vaan lapsen kehitystaso päätöksen tekohetkellä on määräävä tekijä. Kuitenkin käytännössä lastensuojeluasioissa alle 12-vuotiaan puhevaltaa käyttää vain hänen huoltajansa tai edunvalvojansa ja täytettyään 12 vuotta, lapsi voi käyttää puhevaltaansa näiden tahojen ohella lastensuojelulain 21 §:n mukaisesti. Lastensuojelulain 20.1 §:n mukaan lapsen toivomukset ja mielipiteet on otettava huomioon häntä koskevissa toimenpiteissä ja säännöstä voidaan poiketa ainoastaan lastensuojelulain 20.3 §:n mukaisin perustein: jos mielipiteen

⁵¹ CRC/C/GC/25, kohta 18.

⁵² Pajulammi; Lapsen oikeus osallistua, teoksessa Hakalehto-Wainio (2013), s. 96–97.

⁵³ Pajulammi; Lapsen oikeus osallistua, teoksessa Hakalehto-Wainio (2013), s. 116.

⁵⁴ HE 252/2006 vp, s. 118.

selvittäminen voi vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos selvittämien osoittautuu muuten ilmeisen tarpeettomaksi.

Lapsen osallisuuden turvaaminen tarkoittaa käytännössä aikuisen velvollisuutta kuulla ja kunnioittaa lapsen näkemyksiä lasta koskevissa asioissa.⁵⁵ Lapsen osallisuuden toteutuminen käytännössä lastensuojelukontekstissa vaatii lapsen sosiaalityöntekijän aktiivista paneutumista tehtäväänsä lapsen edun toteuttamiseksi. Sosiaalityöntekijän tehtäviin kuuluu lastensuojelulain 29.1 §:n mukaan tavata hänen vastuullansa olevaa lasta säännöllisin väliajoin, kuunnella lapsen huolenaiheita ja antaa lapselle hänen oikeuksiinsa liittyvää informaatiota ymmärrettävällä tavalla hänen kehitystasonsa mukaisesti. Eduskunnan oikeusasiamies on havainnut puutteellisuuksia sosiaalityöntekijöiden suorittamassa yhteydenpidossa heidän vastuullansa oleviin lapsiin.⁵⁶

Lastensuojeluhallinnon ylikuormittumisen seurauksena lapsen osallisuus oikeudet ovat kärsineet. Osallisuuden toteutuminen vaatii, että sosiaalityöntekijällä on aikaa tutustua lapseen ja pitää häneen yhteyttä, jotta luottamuksellinen suhde sosiaalityöntekijän ja lapsen välillä voisi muodostua.⁵⁷ Sosiaalityöntekijän henkilökohtainen yhteydenpito lapsen kanssa mahdollistaa myös sen, että hän voi antaa lapselle tietoa hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan hänen kehitystasonsa mukaisella ymmärrettävällä tavalla, jotta lapsella voisi olla todellinen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevaan asiaan.⁵⁸ Tämän vuoksi on tärkeää, että sosiaalityöntekijöiden asiakasmääriä vähennetään, jotta he voisivat hoitaa jokaisen heidän vastuullaan olevan lapsen asiaa asianmukaisesti.

Erityisesti jos lastensuojeluhallinnossa otetaan käyttöön automatisoituja päätöksentekomenetelmiä, sosiaalityöntekijän roolin tärkeys korostuu. Sosiaalityöntekijän tehtävä edesauttaa lapsen ymmärrystä häntä koskevasta prosessista, päätöksestä, sen vaikutuksista ja valitusmahdollisuuksista on erityisen merkittävä lapsen oikeusturvan toteutumisen kannalta.

2.3.2 *Lapsen kuuleminen*

Lapsen kuulemisella tarkoitetaan lapsen näkemysten selvittämisestä erillään olevaa lapsen oikeutta käyttää puhevaltaa ja tulla henkilökohtaisesti kuulluksi tuomioistuimessa.⁵⁹

⁵⁵ Pajulammi: Lapsen oikeus osallistua, Hakalehto-Wainio (2013), s. 97.

⁵⁶ EOAK 2806/2/14, kohta 3.5; AOA 1901/2/12 ja AOA 1932-1945/2/12, kohta 3.1.5.

⁵⁷ Lastensuojelun Keskusliitto, Hyvää lastensuojelua kiitos!, s. 8.

⁵⁸ Lastensuojelun Keskusliitto, Hyvää lastensuojelua kiitos!, s. 7.

⁵⁹ Hakalehto (2018), s. 399.

Suomen lainsäädännössä oikeus tulla kuulluksi sosiaalitoimessa (HL 34 §) sekä hallintotuomioistuimessa (LSL 86 §) on kuitenkin säädetty vain 12 vuotta täyttäneille lapsille.

Ehdottomien ikärajojen asettaminen lapsen oikeudelle tulla kuulluksi on kuitenkin ristiriidassa lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan sekä perustuslain 6.3 §:n kanssa.⁶⁰ Lasten oikeuksien yleissopimuksen 12 artiklan toisessa momentissa säädetään kaikille lapsille oikeus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Perustuslain 6.3 §:ssä säädetään lapsen oikeudesta saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. YK:n lapsen oikeuksien komitea on suosittanut Suomea poistamaan lainsäädännössä esiintyvät lapsen kuulemiseen kohdistuvat ikärajat ja varmistamaan kaikille alle 18-vuotiaille oikeus tulla kuulluksi heidän kehitystasonsa mukaisesti heitä koskevissa oikeudenkäynti- ja hallintomenettelyissä.⁶¹

Lapsen kuuleminen on toteutettava hallintolaissa säädetyin edellytyksin: asianosaisella on oikeus saada ilmoitus kuulemisesta, jossa on ilmoitettava kuulemisen tarkoitus ja jonka yhteydessä on toimitettava kuulemisen kohteena olevat asiakirjat (HL 36 §), ja asianosaiselle on annettava tilaisuus lausua mielipiteensä ja antaa selityksensä ennen asian ratkaisemista (HL 34.1 §).

2.3.3 Muun asianosaisen kuuleminen

Lastensuojelulain 42 §:n toisen momentin mukaan lapsen lisäksi tilaisuus tulla kuulluksi on varattava myös lapsen vanhemmalle, huoltajalle ja henkilölle, jonka hoidossa ja kasvatuksessa lapsi on tai on välittömästi ennen asian valmistelua ollut. Tämä vaatimus koskee 43 §:n mukaisia huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevia päätöksiä sekä 47.1 §:n mukaisia huostaanoton lakkaamista koskevia päätöksiä.

Lastensuojelulain 42 §:n kolmannen momentin mukaan kuuleminen voidaan jättää suorittamatta vain, jos kuulematta jättämistä voidaan pitää perusteltuna lapsen ja kuultavan puuttuvan yhteydenpidon vuoksi, jos kuultavan asuin- tai olinpaikkaa ei voida kohtuullisin toimenpitein selvittää tai kuulemisesta saattaa aiheutua vakavaa vaaraa lapsen kehitykselle tai turvallisuudelle ja kuulematta jättäminen on lapsen edun kannalta välttämätöntä.

⁶⁰ Hakalehto-Wainio (2013), s. 41.

⁶¹ CRC/C/15/Add.272, kohta 23.

Asianosaisen oikeutta tulla kuulluksi ja mahdollisuutta vaikuttaa tosiallisesti itseään koskevaan päätökseen on haasteellisempaa toteuttaa automatisaation seurauksena. Ennen päätöksen tekemistä on varmistuttava siitä, että asianosaisen kuulemisen seurauksena kerätyt asianosaisen näkökulmaa edustava data rekisteröidään tietokantaan, jonka perusteella algoritmi tekee päätöksen. Asianosaisen näkökulma saattaa sisältää runsaasti tulkinnanvaraisia yksityiskohtia, joiden rekisteröiminen tietokantaan käyttöjärjestelmälle objektiivisesti tulkittavaan muotoon voi olla mahdotonta, etenkin jos asianosaisena on lapsi. Tässä tapauksessa asianosaisen näkökulma pitäisi ottaa erikseen huomioon ennen kuin ihmistoimija vahvistaa algoritmin tuottaman päätöksen.

2.4 Oikeus yhdenvertaiseen kohteluun

Lasten oikeudet kuuluvat kaikille lapsille yhtäläisesti riippumatta heidän tilanteestaan tai taustastaan. Lapsen oikeuksien sopimuksen 2 artiklan mukaan, kaikki sopimuksen oikeudet on taattava kaikille lapsille. Syrjiminen on kiellettyä lapsen tai hänen vanhempansa tai huoltajansa rotuun, ihonväriin, sukupuoleen, kieleen, uskontoon, poliittisiin ja muihin mielipiteisiin, kansalliseen, etniseen tai sosiaaliseen alkuperään, varallisuuteen, vammaisuuteen, syntyperään tai muuhun seikkaan perustuen.

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista säädetyn lain (22.9.2000/812) 4 §:n mukaan sosiaalihuollon asiakkailta on oikeus saada laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Kaikilla Suomen lastensuojelun asianosaisilla on oikeus yhdenvertaiseen kohteluun, joten on äärimmäisen tärkeää, että Suomessa noudatetaan maanlaajuisesti yhtenäisiä ja johdonmukaisia ratkaisulinjoja samankaltaisissa asiakastilanteissa.⁶²

Euroopan unionin syrjinnän vastaisten direktiivien mukaan pääasialliset syrjinnän perusteet ovat rotu, etninen alkuperä, vammaisuus, ikä, uskonto tai vakaumus, seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli ja kansalaisuus.⁶³ Suomen yhdenvertaisuuslain (1325/2014) 8 §:n ensimmäisessä momentissa on yllä mainittujen perusteiden lisäksi listattu syrjinnän perusteiksi myös mielipide, poliittinen toiminta, ammattiyhdistystoiminta, perhesuhteet, terveydentila ja muut henkilöön liittyvät syyt.

⁶² THL: Lastensuojelun arvot ja periaatteet.

⁶³ The Race Equality Directive (2000/43/EC); The Employment Equality Directive (2007/78/EC); The Gender Recast Directive (2006/54/EC); The Gender Goods and Services Directive (2006/113/EC)

Algoritmiavusteisessa päätöksenteossa on huomioitava myös epäsuoran syrjinnän riski. Epäsuora syrjintä ei perustu lainsäädännössä mainittuihin yksilöä suojaaviin piirteisiin, vaan niihin rinnastettaviin tai niitä edustaviin piirteisiin, jota ei ole erikseen mainittu syrjinnänvastaisessa lainsäädännössä. Algoritmi saattaa perustaa ratkaisunsa tällaisiin piirteisiin, vaikka siihen syötetystä datalähteestä olisi poistettu lainsäädännössä suojattuihin piirteisiin liittyvä informaatio. Näiden korvikemuuttujen käytön seurauksena ratkaisu on epäsuorasti syrjivä.⁶⁴

Lapsiin kohdistuvissa toimenpiteissä on erityisen tärkeää ottaa huomioon lapsen ja muiden asianosaisten rajalliset mahdollisuudet huolehtia itse siitä, ettei heihin kohdisteta syrjintää. Asianosaiset eivät välttämättä ole tietoisia erilaisista mahdollisista syrjinnän muodoista, joita voi esiintyä, kun heihin kohdistetaan automatisoituja päätöksentekoprosesseja. Syrjinnän ehkäiseminen voi joidenkin asianosaisryhmien kohdalla vaatia erityistoimenpiteitä.⁶⁵

2.5 Oikeus nauttia yksityiselämän kunnioitusta

Lapsen oikeus yksityisyyteen on lapsen oikeuksien yleissopimuksen 16 artiklassa taattu oikeus. Yksityiselämän suoja on turvattu myös perustuslain 10 §:ssä. Lapsen yksityisyydensuoja on elintärkeää lapsen toimijuuden, ihmisarvon ja turvallisuuden säilyttämiselle sekä lapsen oikeuksien toteutumisen kannalta.⁶⁶

Lapsen haavoittuva asema digitaalisten palveluiden käyttäjänä on tunnustettu tietosuojasetuksen johdanto-osan 38 kohdassa, jossa määrätään, että “erityisesti lasten henkilötietoja on pyrittävä suojaamaan, koska he eivät välttämättä ole kovin hyvin perillä henkilötietojen käsittelyyn liittyvistä riskeistä, seurauksista, asianomaisista suojoimista tai omista oikeuksistaan”. Digitaaliset innovaatiot vaikuttavat lapsen oikeuksien toteutumiseen monin tavoin, joten lapsen haavoittuvan aseman vuoksi on äärimmäisen tärkeää, että lapsen oikeuksia kunnioitetaan, suojellaan ja pannaan täytäntöön myös uusissa digitaalisissa konteksteissa.⁶⁷

⁶⁴ Ferraris et al.: The impact of profiling on fundamental rights (2013), s. 23.

⁶⁵ CRC/C/GC/25, kohdat 10–12.

⁶⁶ CRC/C/GC/25, kohta 69.

⁶⁷ CRC/C/GC/25, kohta 3.

On selvää, että lapsella on heikommat mahdollisuudet ymmärtää, mihin häntä koskevia tietoja käytetään. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston lausunnon mukaan lapsen oikeuksien toteutuminen voi vaarantua, jos julkisissa palveluissa lapsen suojelun ja tuen tarpeen arvioinnissa käytetään henkilövetoisen ammatillisen arvioinnin sijaan tekoälyohjelmia, joiden avulla riskilapsia tai riskiperheitä profiloidaan.⁶⁸

Lausunnossaan YK:n lapsen oikeuksien komitea havaitsee myös ongelmakohtia julkisten laitosten datan keräämisessä ja käsittelyssä. Digitaalisten teknologioiden kautta lapsista kerätään runsaasti dataa mm. heidän henkilöllisyydestään, sijainnistaan, viestinnästään ja ihmissuhteistaan. Kerätyn datan avulla lapsiin voidaan kohdistaa automaattista tietojenkäsittelyä, käyttäytymiseen perustuvaa kohdentamista, pakollista henkilötietojen varmistamista ja laajamittaista joukkoseurantaa. Yllä mainitut käytännöt voivat johtaa lapsen oikeuksien vastaisiin lopputuloksiin, ja lapset sekä heidän huoltajansa jäävät usein tietämättömiksi heihin kohdistuneista oikeudenloukkauksista.⁶⁹

Jos omaksutaan laajempi näkökulma ja otetaan huomioon lapsen lisäksi myös hänen perheenjäsentensä oikeus yksityisyyteen, on otettava huomioon Euroopan ihmisoikeussopimuksen asettamat velvoitteet. EIS 8 artiklassa taataan oikeus nauttia yksityiselämään kohdistuvaa kunnioitusta. Yksityiselämän käsitteelle ei ole annettu artiklassa tyhjentävää määritelmää, mutta sen alaan on katsottu kuuluvan ruumiillinen ja psykologinen koskemattomuus, identiteetti, henkilön kuva, nimi, maine, henkilökohtainen kehitys, sukupuoli ja seksuaalinen suuntautuminen sekä päätökset lasten saannin suhteen.⁷⁰

Oikeuteen nauttia yksityiselämään kohdistuvaa kunnioitusta voidaan viranomaisten taholta puuttua vain sopimuksen 8 artiklan 2 kappaleessa mainituin vakavin perustein: “jos laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalin suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi”.

2.6 Oikeus nauttia perhe-elämän kunnioitusta

⁶⁸ Lapsiasiainvaltuutetun toimiston lausunto 31.08.2020, s. 3.

⁶⁹ CRC/C/GC/25, kohta 70.

⁷⁰ Pellonpää et al. (2018), s. 785–786.

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa taataan yksityiselämän kunnioituksen lisäksi myös oikeus nauttia perhe-elämää ja kotiin kohdistuvaa kunnioitusta. Tähän oikeuteen voidaan viranomaisten taholta puuttua vain yllä mainituin sopimuksen 8 artiklan 2 kappaleessa mainituin vakavin perustein. Myös lasten oikeuksien sopimuksen 16 artiklassa kielletään puuttumasta mielivaltaisesti tai laittomasti lapsen perheeseen. Lisäksi perustuslain 10 §:ssä turvataan kotirauha.

Lastensuojelun toimenpiteet puuttuvat perhe-elämään merkittäväällä tavalla, minkä vuoksi on tärkeää varmistaa, että puuttuminen on tarpeellista ja perusteltua. Esimerkiksi lapsen tahdonvastainen huostaanotto on 8 artiklan mukainen puuttuminen perhe-elämään ja puuttumisen hyväksyttävyyden artiklan toisen kappaleen nojalla riippuu yksittäisen tapauksen olosuhteista.⁷¹ Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on todennut, että käytetyllä menettelyllä on merkitystä, kun arvioidaan, onko päätös tehty 8 artiklan 2 kappaleen asettamien rajojen puitteissa ja erityisesti huostaanottoasioissa vanhempien kuulemisen tärkeys korostuu.⁷²

Lastensuojelun päätöksentekoon liittyvässä tapauksessa *R.K. ja A.K. v. Yhdistynyt kuningaskunta* (2008) ihmisoikeustuomioistuin päätti, että lastensuojelutarvetta koskeva virhearviointi ei johtanut 8 artiklan loukkaukseen. Jos viranomaisella on huoli lapsen turvallisuudesta suhteessa perheenjäseniin, viranomaisen velvollisuuksiin kuuluu suojata lasta. Tapauksessa vauvalla oli vakava ja selittämätön luumurtuma, mutta lääketieteellisten tutkimusten avulla todettiin, että lapsi sairasti luukatoa ja huoli lapsen turvallisuudesta oli ollut virheellinen. Vaikka vilpitön ja perustellulta vaikuttanut huoli lapsen turvallisuudesta osoittautui jälkikäteen tarkasteltuna virheelliseksi, viranomaiset toimivat lainmukaisesti tutkiessaan tapausta lastensuojeluilmoituksen seurauksena, eikä kyse ollut 8 artiklan rikkomuksesta.⁷³

Yllä esitetty tuomio herättää kysymyksiä nykyisessä automatisoituvassa hallintokontekstissa, sillä algoritmiselle päätöksentekomekanismille delegoidaan viranomaisen tehtävä. Tuomio korostaa oletusta siitä, että päätöksentekijänä lastensuojelussa on ihminen, jolla voidaan olettaa olevan vilpitön ja perustellulta vaikuttava huoli lapsen turvallisuudesta ja velvollisuus suojata lasta virkatehtävää suorittaessaan. Jos esitetyssä tilanteessa virhearvioinnin olisi suorittanut tietokone eikä

⁷¹ Pellonpää et al. (2018), s. 813.

⁷² Pellonpää et al. (2018), s. 813–814; *W v. Yhdistynyt kuningaskunta* (1987), kohdat 62–65.

⁷³ Pellonpää et al. (2018), s. 815–816; *R.K. ja A.K. v. Yhdistynyt kuningaskunta* (2008), kohta 36.

ihminen, sen perustelu edellä mainituin perustein olisi mahdotonta, koska algoritmilla ei ole vilpittömyyden tai velvollisuuden tunnetta.

Toisessa lastensuojeluviranomaisen päätökseen liittyvässä tapauksessa *M.D. ym. v. Malta* (2012) valittaja ja hänen puolisonsa tuomittiin lastensa pahoinpitelystä ja valittajan lapset otettiin huostaan. Vanhemmat menettivät Maltan lain mukaan vanhemman oikeudet lapsia kohtaan automaattisesti, sillä he syyllistyivät rikoksiin lapsiaan kohtaan.

Ihmisoikeustuomioistuin katsoi 8 artiklan vastaiseksi sen, että valittaja ja hänen puolisonsa menettivät vanhemman oikeudet lain nojalla automaattisesti ja pysyvästi valitusoikeuksitta ilman lapsen edun tai vanhempien elämäntilanteen arvioimista tuomioistuimessa.⁷⁴

Yllä esitetyn päätöksen perusteella voidaan todeta, että kyseinen päätös, automaattinen oikeudenmenetys, jonka tekemisessä ei ole erikseen arvioitu yksittäisen tilanteen olosuhteita on 8 artiklan vastainen. Jos ihmisoikeustuomioistuin on katsonut, että ihmisen tuottama automaattinen oikeudenmenetyspäätös loukkaa 8 artiklaa, on mahdollista, että myös tietokoneen tekemä automaattinen päätös katsottaisiin 8 artiklan vastaiseksi, koska siinäkin tapauksessa ei arvioida yksittäisen tilanteen olosuhteita.

Käytännössä EIS 8 artiklaan sisältyvään oikeuteen puuttuminen vaatii asiasta säätämistä lailla. Jos oikeutta yksityisyyteen tai perhe-elämään halutaan rajoittaa ottamalla lastensuojeluhallinnossa käyttöön automatisoituja päätöksentekomenetelmiä, asiasta tulisi säätää lailla tarkasti, ennakoitavasti ja selkeästi.⁷⁵ On siksi tärkeää, että ennen kansalaisten perhe-elämään ja yksityisyyteen vaikuttavien automatisoitujen menetelmien käyttöönottoa lastensuojeluhallintoa koskevassa lainsäädännössä asetetaan selvät rajat automatisoitujen menetelmien käytön hyväksyttävyydelle.

2.7 Oikeus hyvään hallintoon

Perustuslain 21 §:ssä taataan yksilön oikeus hyvään hallintoon. Tästä seuraa, että hallintolain toisessa luvussa säädettyjä hyvän hallinnon periaatteita on noudatettava lastensuojeluhallinnossa.⁷⁶ Hallintolain 6–10 §:ien mukaan lastensuojelun asianosaisilla on oikeus tasapuoliseen ja puolueettomaan kohteluun, asioidensa asianmukaiseen,

⁷⁴ Pellonpää et. al. (2018), s. 816; *M.D. ym. v. Malta* (2012), kohdat 76–78.

⁷⁵ *Silver and muut v. Yhdistynyt kuningaskunta* (1983), kohta 87.

⁷⁶ Hakalehto (2016), s. 31.

huolelliseen ja ripeään käsittelyyn, asianmukaiseen ja maksuttomaan neuvontaan sekä viranomaisen hyvään kielenkäyttöön.

Kun kyseessä on lastensuojelun asianosaisena oleva lapsi, hyvän hallinnon vaatimukset muokkautuvat lapsen iän ja kehitystason mukaisesti, joten esimerkiksi viranomaisen lapselle antama neuvonta pitää olla mukautettua. Viranomaisen tulee olla tietoinen lapsen oikeuksista ja erityistarpeista, jotta lapsen kohtelu hallintoasioissa täyttäisi hyvän hallinnon edellytykset.⁷⁷

Hyvän hallinnon periaatteita ei käsitellä tässä tutkimuksessa tarkemmin, sillä tutkimuksen keskipisteeksi on valittu asianosaisten kansainvälisissä sopimuksissa ja perustuslaissa taatut perustavanlaatuisimmat ihmisoikeudet mukaan lukien lapsen oikeudet.

2.8 Yhteenveto

Lapsen edun kannalta lapsen osallisuus oikeuksien toteutuminen on tärkeässä asemassa. Sosiaalityöntekijöiden tehtävänä on edistää lapsen osallisuus oikeuksien toteutumista ja automatisoitujen menetelmien käyttöönoton seurauksena heidän roolinsa lastensuojelun päätöksenteossa heikkenee. Kun on kyse lapsista lastensuojelun asiaosaisina, on kiinnitettävä erityistä huomiota niihin järjestelmiin, jotka varmistavat heidän oikeuksien toteutumista, sillä lapset eivät välttämättä ole itse lainkaan tietoisia oikeuksistaan eivätkä kykene niitä käyttämään ilman aikuisten avustusta.⁷⁸ Jos lapsen oikeuksien toteutuminen vaarantuu julkisen vallankäytön seurauksena, on julkishallinnon tehtävänä ottaa käyttöön oikeuksien toteutumista turvaavia mekanismeja.

Yksityisyydensuoja ja yhdenvertainen kohtelu ovat oikeuksia, joiden toteutumista asianosaisen on itse vaikea valvoa, jos hänelle ei anneta tietoa siitä, mihin hänen henkilötietojaan käytetään tai miten hänen asiaansa käsitellään verrattuna muiden henkilöiden asioihin. Lisäksi oikeus perhe-elämän kunnioittamiseen on lastensuojelun toimintaperiaatteiden kanssa osittain ristiriidassa ja tämän oikeuden rajoittamista on vaikea perustella, jos päätös perustuu oikeudellisen arvioinnin sijasta tilastollisiin todennäköisyyksiin.

⁷⁷ Hakalehto (2016), s. 32

⁷⁸ Toivonen (2017), s. 165.

Tässä luvussa esitetyn lainsäädännön ja oikeuskäytännön perusteella voimme todeta, että lastensuojelun asianosaisilla on monimuotoiset ja kattavat oikeudet. Mainitut oikeudet ovat sekä kansallisessa että kansainvälisessä lainsäädännössä taattuja perustavanlaatuisia oikeuksia, joiden toteutumisesta ei ole mahdollista tinkiä. Lastensuojelun kontekstissa on erityisen tärkeää, että asianosaisten oikeudet toteutuvat käytännössä, sillä lastensuojelun toimenpiteet lähtökohtaisesti rajoittavat lapsen ja hänen huoltajiensa vapauksia toimia perheenä haluamallaan tavalla.

3. Esimerkkitapauksia lastensuojeluhallinnon automatisaatiohankkeista

3.1 Esimerkkitapausten merkitys

Esimerkkitapauksina lastensuojeluhallinnossa toteutetuista automaatiohankkeista käsittelemme kolme pohjoismaista kokeilua, jotta voimme tarkastella, miten yllä esitetyt asianosaisen oikeudet toteutuisivat käytännössä, jos hankkeissa kehitettyjä menetelmiä käytettäisiin lastensuojeluhallinnollisessa päätöksenteossa. Kyseisten esimerkkien avulla voidaan muodostaa kattava kuva siitä, minkälaisia automatisoituja menetelmiä voidaan mahdollisesti ottaa käyttöön tulevaisuudessa Pohjoismaiden lastensuojeluhallinnossa. Tämä mahdollistaa myös lainsäädännön tarpeen analysoimisen myöhemmissä luvuissa.

3.2 Tanskan Gladsaxe-päätöksentekojärjestelmä lastensuojelun tarpeen ennakoimiseksi

Tanskan lastensuojelun Gladsaxe-päätöksentekojärjestelmä on oiva esimerkki lastensuojelun automatisaation mahdollisista ongelmallisista seurauksista. Se on yksinkertaiselta vaikuttava järjestelmä, joka on kuitenkin kohdannut erittäin vankkaa kritiikkiä. Vaikka tutkimuksessa on tarkoitus arvioida kriittisesti erityisesti Suomen lastensuojelun automaatiohankkeita, Gladsaxen esimerkki toimii varoittavana esimerkkinä sekä hyvänä pohjoismaisena ja yleiseurooppalaisena vertauskohteena Suomen automaatiohankkeille.

Vuonna 2018 kolme tanskalaista kuntaa, Gladsaxe, Guldborgsund ja Ikast-Brande, hakivat paikallisilta viranomaisilta vapautusta tietosuojasäännösten noudattamisesta Gladsaxe-nimisen päätöksentekojärjestelmän rakentamiseksi. Järjestelmän tarkoituksena oli tunnistaa sosiaalisista olosuhteista johtuvia lasten haavoittuvuuksia, jo ennen kuin heidän erityistarpeensa tulisivat muuten ilmi. Järjestelmä perustui pisteytysjärjestelmään, joka sisälsi eriarvoisia osatekijöitä, kuten mielisairauden (3 000 pistettä), työttömyyden (500 pistettä), poissaolot lääkärin vastaanotoilta (300–1 000 pistettä), sekä avioeron.⁷⁹

Tanskan hallitus suunnitteli lapsiperheitä arvioivan automaattisen riskiarviointijärjestelmän käyttämistä koko maassa osana “gettohanketta”, jonka tarkoituksena oli taistella rinnakkaisyhteiskuntia vastaan. Hankkeessa määritellään “gettoalue” -luokituksen kriteerit,

⁷⁹ Algorithm Watch (2019), s. 50–51.

joiden täyttyessä alueella otetaan käyttöön erityistoimenpiteitä, kuten rikoksenteijöiden ankarampi rankaiseminen, lasten pakottaminen julkiseen päivähoidon varhaisesta iästä alkaen ja julkisten asuntojen yksityistäminen. Järjestelmästä kirjoitetun lehtiartikkelin seurauksena kansalaiset kritisoivat hanketta jyrkästi, jonka jälkeen hallitus päätti lopettaa kokeilun mainituissa kunnissa ja olla ottamatta järjestelmää käyttöön valtakunnallisesti.⁸⁰

Gladsaxe-järjestelmän tuottamat hyvinvointimittaukset perustuivat standardisoituihin parametreihin ja tarjosivat yksinkertaisen numeerisen tuloksen lapsen hyvinvoinnista, johon perustuen voitiin päättää perheen tarvitsemista jatkotoimenpiteistä. Mittaukset perustuivat lasten omaan raportointiin hyvinvoinnistaan sekä heidän kanssaan tekemisissä olevien aikuisten, kuten opettajien ja sairaanhoitajien arviointeihin lasten hyvinvoinnista.⁸¹

Hyvinvointimittausjärjestelmän perusteella lapsen hyvinvointi vaikuttaa muuttumattomalta, tietyin parametrein mitattavalta käsitteeltä. Tämä ei kuitenkaan vastaa todellisuutta, sillä eri parametrit vaikuttavat eri lapsiin vaihtelevilla tavoilla, eikä parametrien kiinteä arvottaminen vastaa niiden todellista vaikutusta lapsen hyvinvointiin. Lasten luokittelu vihreään, keltaiseen ja punaiseen hyvinvointiluokkaan yksinkertaistaa monimutkaisen päätöksentekoprosessin asianosaisen oikeusturvaa uhkaavalla tavalla.

Asianosaisten arvottaminen ja luokittelu ryhmiin tiettyihin kriteereihin pohjautuvien laskennallisten arvojen perusteella täyttää profiloinnin tunnusmerkit, sillä siinä arvioidaan henkilön tiettyjä henkilökohtaisia ominaisuuksia ja tuotetaan hypoteeseja heidän käyttäytymisestään.⁸² Profiloinnin käyttö päätöksentekoprosessissa voi johtaa syrjintään ja eriarvoisuuteen, millä voi olla vakavia seurauksia perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta.⁸³ Asiaosaisen oikeus yksilölliseen päätökseen voi myös kärsiä sen seurauksena, että päätösten perustana toimivat puutteelliset datalähteet, joiden perusteella asianosainen luokitellaan yhteen vain kolmesta kategoriasta.

Lisäksi hyvinvointimittauksilla voi olla epätoivottuja seurauksia lapselle, johon mittausmenetelmiä kohdistetaan, sillä ne voivat vaikuttaa lapsen omaan kuvaan itsestään ja muiden suhtautumiseen lasta kohtaan. Lapselle saattaa syntyä sisäisiä paineita näyttää ulkopuoliselle voivansa paremmin, jotta hän ja hänen ympärillään olevat henkilöt voisivat

⁸⁰ Algorithm Watch (2019), s. 50–51.

⁸¹ Forskerzonen: Når vi måler trivsel, påvirker det børnene.

⁸² Yleinen tietosuojasetus, 4 artikla.

⁸³ Ferraris et al.: Impact of profiling on fundamental rights (2013), s. 14. ks. tämän tutkielman luku 4.

vastata hyvinvointikysymyksiin positiivisesti.⁸⁴ Lapsen edun toteutumisen kannalta on erityisen tärkeää, että lapsen annetaan vapaasti ilmaista itseään, ilman pelkoa siitä, että häntä kohdellaan sanomansa perusteella eriarvoisesti.

3.3 Suomen Kuntaliiton lastensuojelun vaikuttavuusmittari

3.3.1 Suomen Kuntaliiton vaikuttavuusmittarin esittely

Suomen Kuntaliitto on vuonna 2013 aloittanut lastensuojelupalveluiden vaikuttavuuden arvioimiseksi tarkoitetun numeerisen mittarin kehittämisen. Hyvinvointipalveluiden tulosohjaamisen voimaantumisen jälkeen 1990-luvulla huolenaiheeksi on noussut tuotettavuuskasvun tapahtuminen palveluiden vaikuttavuuden ja asiakkaiden kustannuksella, minkä seurauksena hyvinvointipalveluiden laatu on kärsinyt.⁸⁵

Mittarin kehittämisen tarkoituksena julkisten palveluiden tuotettavuutta arvioidessa on keskittyä palveluiden vaikuttavuuteen kustannustehokkuuden sijasta.⁸⁶ Vaikuttavuuden arvioimisella saadaan selville kaikkein kannattavimmat menettelytavat, joilla lastensuojelun tavoitteet voidaan toteuttaa varmistamalla samalla, ettei kustannustehokkuuden nojalla tingitä asianmukaisten hyvinvointipalveluiden tarjoamisesta.

Lain sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 9 §:ssä mainittu lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuu sosiaalityön ammatillisesta johtamisesta sisältää vastuun sosiaalityön ja prosessien toimivuudesta sekä lastensuojelun toiminnan vaikuttavuuden kehittämisestä.⁸⁷ Hyvinvointipalveluiden vaikuttavuuden arviointiin on aikaisemmin käytetty lähinnä laadullisia menetelmiä, jotka ovat tarjonneet informaatiota palveluiden toimivuudesta ja asiakkaiden tarpeista, mutta laadullisten menetelmien avulla ei ole ollut mahdollista toteuttaa tilastointia ja laajamittaista vertailua palveluntarjoajien välillä.⁸⁸

Vaikuttavuusmittari luotiin, jotta laajasti kerätystä lastensuojelun vaikuttavuuteen ja perheen toimintakykyyn liittyvästä datamäärästä voitaisiin muokata helposti analysoitavaa ja selkeää numeerista informaatiota.⁸⁹ Numeerisessa muodossa olevaa dataa voidaan

⁸⁴ Forskerzonen: Når vi måler trivsel, påvirker det børnene.

⁸⁵ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 3.

⁸⁶ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 3.

⁸⁷ Nyrhinen: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen, teoksessa Hakalehto (2016), s. 88.

⁸⁸ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 4.

⁸⁹ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, s. 2.

tilastoida ja tilastojen avulla voidaan tehdä laajamittaisempia päätelmiä eri lastensuojelun palveluntarjoajien sekä eri palvelumuotojen vaikuttavuudesta.

Vaikuttavuusmittariprojektissa on otettu lähtökohdaksi, että lastensuojelun tavoitteena on parantaa perheen toimintakykyä, jotta he eivät enää tarvitsisi lastensuojelun palveluita. Perheen toimintakyky on riittävä, jos heidän voimavaransa ovat suuremmat kuin heidän voimavarojaan kuormittavat tekijät. Projektin esittelyssä viitataan Aaron Antonovskyn salutogeeniseen teoriaan, jonka mukaan perheen voimavaroihin kuuluu perheen jäsenten yksilölliset ominaisuudet (kuten älykkyys ja sosiaaliset taidot) sekä perheen saatavilla olevat ulkoiset resurssit (kuten toimeentulo, terveydenhuollon saatavuus ja kouluttautumisen mahdollisuudet).⁹⁰

Mittari arvioi lapsen ja hänen huoltajansa toimintakykyä lastensuojelun asiakkuuden eri vaiheissa ja lastensuojelun palveluiden katsotaan olevan vaikuttavia, jos lapsen ja huoltajan toimintakyvyt paranevat lastensuojelun asiakkuuden myötä.⁹¹ Lastensuojelun vaikuttavuuden arvioinnin perustana toimivat kolmenlaiset lomakkeet: huoltajille täytettäväksi annetut lomakkeet, lapselle täytettäväksi annetut lomakkeet ja sosiaalityöntekijän laatimat kolme lomaketta. Lomakkeiden avulla selvitetään perheen toimintakykyä kokonaisuudessaan ja otetaan huomioon yksityiset ja yhteiskunnalliset riskitekijät sekä niistä perheelle aiheutuva kuormitus.⁹²

Huoltajalle ja lapselle annettavat itsearviointilomakkeet annetaan heille täytettäväksi yhteensä kolmesti lastensuojelun tarpeen arvioinnin sekä lastensuojelun asiakkuuden aikana.⁹³ Huoltajalle ja lapselle annettavien itsearviointilomakkeiden käyttämisessä osana vaikuttavuusmittarin käyttämää dataa on tarkoituksena lisätä asiakkaan osallisuutta lastensuojeluprosessissa ja kerätä tietoa heidän subjektiivisesta hyvinvoinnistaan.⁹⁴ Lomakkeen täyttäminen on kuitenkin vanhemmalle ja lapselle täysin vapaaehtoista.

Huoltajalle täytettäväksi annettavat itsearviointilomakkeet käsittelevät hänen kokemaansa huolta, voimavaroja, huoltajuutta, terveyttä ja palvelukokemuksia. Lapselle täytettäväksi annettavat lomakkeet käsittelevät lapsen huolta perheen tilanteesta, huolta omasta

⁹⁰ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, s. 6.

⁹¹ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, s. 2.

⁹² Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 4.

⁹³ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, s. 1.

⁹⁴ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, s. 9.

tulevaisuudesta ja kartoitetaan lapsen sosiaalisia tukiverkostoja lastensuojelun tarpeiden selvittämiseksi.⁹⁵

Sosiaalityöntekijän täyttämät lomakkeet arvioivat lapsen kohtelua, lapsen toimintakykyä sekä huoltajan toimintakykyä. Lapsen kohtelua arvioitaessa varmistetaan lapsen perustarpeiden täytyminen, fyysisen turvallisuuden ylläpitäminen, seksuaalinen koskemattomuus, terveydenhoito, koulutuksen tukeminen, perheen rutiinit ja tunnepitoinen huolenpito. Lapsen toimintakykyä arvioitaessa sosiaalityöntekijä ottaa huomioon lapsen voimavarat sekä niitä kuormittavat tekijät, joita analysoidaan arvioimalla lapsen fyysistä ja psyykkistä terveyttä, riippuvuuksia, kognitiivista toimintakykyä, sosiaalisia suhteita ja käyttäytymisen hallintaa. Huoltajan toimintakykyä arvioitaessa otetaan huomioon terveys ja elämänhallinta, kognitiivinen toimintakyky, sosiaaliset suhteet, mahdollinen lähisuhdeväkivalta, sosioekonominen asema ja työhön liittyvä tekijät.⁹⁶

3.3.2 Havainnot Kuntaliiton lastensuojelun vaikuttavuusmittarista

3.3.2.1 Osallisuus

Teoriassa osallisuus oikeudet on otettu huomioon lapsen sekä hänen huoltajansa kohdalla lastensuojelun tarpeen arviointimittarin rakentamisessa. Käytännössä kuitenkin osallisuus oikeuksien toteutuminen ei onnistunut suunnitelmien mukaisesti. Vanhemmat olivat täyttäneet heille suunnattuja itsearviointilomakkeita heikosti, etenkin jos lomakkeet jaettiin heille tyhjinä ja vastuu niiden täyttämistä ja palauttamista siirrettiin heille. Työntekijöiden palautteen perusteella paras tapa saada lomakkeet täytetyiksi oli täyttää ne asiakkaan kanssa yhdessä.⁹⁷

Lapsen itsearviointilomakkeita oli täytetty vain vähän, erityisesti kun kyse oli pienistä alle kouluikäisistä lapsista. Projektin loppuraportin mukaan lapsen itsearviointilomake oli täytetty 13 %:ssa tapauksista lastensuojelun tarpeen arvioinnin yhteydessä ja 22 %:ssa tapauksista asiakkuuden alettua lastensuojelun tarpeen arvioinnin seurauksena.⁹⁸ Projektin väliraportissa todetaan, että "lomakkeen täyttäminen pienen lapsen kanssa vaatii aikaa ja mahdollisesti pienen lapsen kuulemiseen luotujen välineiden tai toiminnallisuuden hyödyntämistä". Esteiksi tarvittavien toimenpiteiden toteuttamiselle paljastuivat

⁹⁵ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, s. 9–10.

⁹⁶ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, s. 10–13.

⁹⁷ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 19–20.

⁹⁸ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin loppuraportti s. 15.

sosiaalityöntekijöiden vähäinen aika lapsen kanssa, ohjeistuksen puute ja muut toiminnallisuuden toteuttamisen vaikeudet.⁹⁹

Yhdessä kunnassa raportoitiin, että ongelma oli sosiaalityöntekijöiden parissa ratkaistu keskustelemalla lapsen sijaan lapsesta huolehtivien sosiaaliohjaajien kanssa ja täyttämällä lomakkeet näiden keskusteluiden perusteella.¹⁰⁰ Keskusteleminen lapsesta huolehtivien sosiaaliohjaajien kanssa ei kuitenkaan täytä lapsen oikeutta olla itse osallisena häntä koskevassa prosessissa. Sosiaalityöntekijän tulisi henkilökohtaisesti olla lapseen yhteydessä ja varmistaa hänen osallistumisensa hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisella tavalla.

Projektin esittelyssä mainitaan, että “lapsen itsearviointilomaketta rakennettaessa on otettava huomioon lapsen ikä- ja kehitystaso”.¹⁰¹ Tämä suunniteltu lomakkeen muokkaaminen lapsen iän mukaan on sopusoinnussa lastensuojelulain 5 §:ssä sekä lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklassa lapsen ikää ja kehitystasoa vastaavalla tavalla taatun lapsen osallisuusosoikeuden kanssa.

Projektin väliraportissa ei kuitenkaan löydy viitteitä siitä, että lapsen ikää ja kehitystasoa olisi otettu huomioon projektia täytäntöön pantaessa. Väliraportissa kerrotaan, että lapselta kysyttiin hänen kokemistaan huolenaiheista perheen tilanteesta, siitä tietääkö lapsi, miksi lastensuojelu selvitti perheen tilannetta, ja millaista apua hän toivoo lastensuojelulta saavansa.¹⁰² Tästä voidaan päätellä, että kysymysten esittäminen lapsen ymmärtämällä tavalla ottaen huomioon lapsen iän ja kehitystason on jätetty täysin lastensuojelun työntekijöiden vastuulle.

Vaikka itsearviointilomakkeiden tarkoituksena oli lapsen ja vanhemman osallisuuden lisääminen, tämä päämäärä ei kuitenkaan käytännössä toteutunut työntekijöiltä kerättyjen palautteiden mukaan. Koska lastensuojelun päämääränä on lapsen hyvinvoinnin turvaaminen, on erittäin tärkeää, että lasta koskevissa asioissa hänen osallisuutensa toteutuu käytännössä ja kaikki mahdolliset keinot otetaan käyttöön tämän mahdollistamiseksi.

On tärkeää muistaa, että lapsen ja huoltajan tai muun aikuisen näkökulmat voivat olla lastensuojeluasioissa hyvin eriävät, joten ainoastaan aikuisten kanssa keskusteleminen ja

⁹⁹ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 20.

¹⁰⁰ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 20.

¹⁰¹ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, s. 10.

¹⁰² Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 85–86.

heidän mielipiteensä huomioon ottaminen ei ole riittävää. Lisäksi lapsen oma näkökulma voi myös poiketa lapsesta huolehtivan sosiaaliohjaajan näkökulmasta, joten lasta olisi kuultava henkilökohtaisesti, vaikka se vaatisi lisää resursseja. Lapsen osallisuusosoikeutta ei ole lastensuojeluun liittyvässä lainsäädännössä sidottu ikärajoihin ja vaikka LSL 21 §:ssä vain yli 12-vuotiaille taataan oikeus käyttää itsenäistä puhevaltaa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella, myös nuorempien lasten oikeus tulla kuulluksi tulisi kansainvälisen lainsäädännön mukaan turvata.

3.3.2.2 Yhdenvertainen kohtelu

Arvioidessa perheen toimintakykyä on otettava huomioon, että toimintakykyyn vaikuttavat tekijät ovat usein moniulotteisia sekä -tulkintaisia. Yksittäisen tekijän vaikutuksen arvioiminen on subjektiivista. Jos toimintakykyä pyritään tiivistämään numeeriseen muotoon, vaarana on, että toimintakyvyn monimutkaista sisältöä yksinkertaistetaan.

Havainnollistavana esimerkkinä tulkinnanvaraisuudesta voidaan mainita työntekijöiden suorittama perheen hyvinvointiin kohdistuva arviointi. Lomakkeiden käyttöoppaassa oli ohjeistettu, että tekijöitä oli arvioitava sen kannalta, vaikuttavatko ne perheen toimintakykyyn positiivisesti, negatiivisesti vai neutraalisti. Jos esimerkiksi arvioitavana tekijänä on perheessä esiintyvät mahdolliset mielenterveysongelmat, eikä perheessä esiinny mielenterveysongelmia, voidaan tulkita, että tällä on positiivinen vaikutus perheen toimintakykyyn, eli se voidaan merkitä voimavaraksi. Vaihtoehtoisena tulkintana kuitenkin on, että mielenterveysongelmien puuttumisella on neutraali vaikutus perheen hyvinvointiin, sillä ilmiö puuttuu kokonaan. Vaikutuksen arviointi voidaan siis tulkita eri tavoin ja numeerinen tulos saattaa muuttua sen mukaan, minkä näistä tekijöiden vaikutusta mittaavista vaihtoehtoisista tulkinnoista sosiaalityöntekijä valitsee.¹⁰³

Toisena esimerkkinä tulkinnanvaraisen informaation muuttamisesta numeeriseen muotoon voidaan mainita sosiaalityöntekijän suorittama lapsen kohtelun arviointi. Lomakkeita täyttäessä työntekijä joutuu arvioimaan esiintyvän tekijän vakavuusastetta, ja informaatio perheen tilanteesta ja yksityisistä asioista, johon arviointi perustuu, on usein puutteellista, tulkinnanvaraista ja vaikeasti saatavaa. Jos arvioitavana on esimerkiksi lapsen kohdistuva pahoinpitely ja työntekijällä on epäily siitä, että pahoinpitelyä esiintyy perheessä, on epäselvää, merkitäänkö lomakkeeseen kahdesta ainoasta mahdollisesta vaihtoehdosta “jonkin verran puutteita” vai “en osaa sanoa”. Arviointi on aina subjektiivista ja työntekijä

¹⁰³ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 18–19.

joutuu luottamaan omaan arviointikykyynsä. Lisäksi yksiselitteistä ohjeistusta luokittelun kriteereistä ei ole annettu.¹⁰⁴

Näihin esimerkkeihin nojautuen voidaan havaita, että automatisoituja menetelmiä käyttöön otettaessa on erityisen tärkeää, että niiden käytölle annetaan niiden kanssa työskenteleville tarkat toimintaohjeet. Lisäksi automatisoitujen menetelmien käyttöönoton tarkoituksia ja niiden avulla saavutettavia päämääriä tulee määritellä tarkkaan, jotta niiden edistäminen voidaan ottaa huomioon menetelmien käytännön hyödyntämisessä ja päämäärien toteutumista voidaan seurata.

3.3.2.3 Yksityisyyden ja perhe-elämän kunnioittaminen

Yksityisyyden kunnioittamisen toteuttamiseksi vaikuttavuusmittarin projektin esittelyssä mainittiin, että asianosaisten eli huoltajan ja lapsen itsearviointilomakkeiden täyttämisen tulee perustua asianosaisen suostumukseen. Hän voi halutessaan valita, ettei hänen tietojansa saa käyttää tutkimuksessa vaan ainoastaan asiakastyössä. Lomakkeen täyttäminen on asianosaiselle täysin vapaaehtoista. Hänelle annetaan itsearviointilomakkeen yhteydessä esite, joka sisältää selvityksen tutkimusprojektin tavoitteista ja siitä, mihin muihin asiakastietoihin (sosiaalityöntekijöiden täytettäviin lomakkeisiin) heidän täyttämänsä lomakkeiden tiedot yhdistetään.¹⁰⁵ On kuitenkin otettava huomioon, että lomakkeen täyttämättä jättäminen käytännössä johtaa siihen, että perheen tilanteen arviointi nojaa yksin sosiaalityöntekijän tekemälle arviolle ja mittarin tuottamat johtopäätökset saattava tässä tapauksessa olla yksipuolisia ja puutteellisia.

Koska lastensuojelun toimenpiteet puuttuvat merkittäväällä tavalla perheen elämään, on harkittava, onko vaikuttavuusmittariin perustuva päätös hyväksyttävä perusta puuttua näin merkittävään oikeuteen. Tapauksessa *R.K. ja A.K. v. Yhdistynyt kuningaskunta* Euroopan ihmisoikeustuomioistuin päätti, että viranomaiset voivat puuttua perhe-elämään tilanteen tutkimiseksi, jos heillä on perusteltu huoli lapsen turvallisuudesta suhteessa perheenjäsenen.¹⁰⁶ Jos huoli lapsen hyvinvoinnista perustuisikin tietokonejärjestelmän tuottamaan todennäköisyysarviointiin, on kyseenalaista, voidaanko tämä laskemallinen tulos tulkita perustelluksi huoleksi lapsen hyvinvoinnista.

¹⁰⁴ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, s. 19.

¹⁰⁵ Kuntaliitto: Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, s. 15.

¹⁰⁶ Pellonpää et al. (2018), s. 815–816; *R.K. ja A.K. v. Yhdistynyt kuningaskunta* (2008), kohta 36.

3.4 Espoon ja TietoEVERYn tekoälykokeilu lastensuojelun tarpeen arvioimiseksi

3.4.1 Espoon ja TietoEVERYn tekoälykokeilun esittely

Vuosina 2017–2018 Espoon kaupunki toteutti yhteistyössä suomalaisen ohjelmisto- ja palveluyrityksen TietoEVERYn kanssa tekoälykokeilun, jonka tarkoituksena oli dataa analysoimalla ja tekoälyä hyödyntämällä löytää keinoja, joilla voitaisiin paremmin ennakoida lastensuojelun palveluita tai lapsi- ja nuorisopsykiatrisia palveluita tarvitsevia asiakasryhmiä. Kokeilun taustalla oli ajatus siitä, että palvelutarpeita ennakoimalla yksilöidympää tukea voitaisiin kohdentaa ennaltaehkäisevästi sitä tarvitseville ja sen avulla kuntalaisten elämänlaatu voisi parantua ja kaupungin resursseja voitaisiin kohdentaa tehokkaammin.¹⁰⁷

Kokeilussa käytettiin Espoon kaupungin väestöä koskevaa sosiaali- ja terveystietoa ja varhaiskasvatuksen asiakkuusdataa vuosilta 2002–2016.¹⁰⁸ Asiakkuusdata oli asiakaslähteissä tiettyä henkilöä koskevaa, mutta yhdistämällä yllä mainitut datalähteet asiakkuuspolkuja voitiin tarkastella perhekohtaisesti.¹⁰⁹ Kotitalouksia oli kokeilussa mukana 300 000 kymmenen vuoden ajalta.¹¹⁰

Yhdistämällä rekisteritietoja sosiaalipalveluista, terveydenhuollosta ja varhaiskasvatuksesta ja muodostamalla yhteneviä yksittäisiä henkilöitä koskevia palvelupolkuja tekoälyn avulla, tavoitteena oli saada informaatiota kohderyhmän hyvinvointiin ja palvelujen käyttöön vaikuttavista tekijöistä.¹¹¹ Tekoälykokeilu oli osa 6Aika-hanketta, jota toteutetaan Suomen kuudessa suurimmassa kaupungissa ja jonka päämääränä on kehittää “avoimempia ja älykkäämpiä palveluja”, joilla voidaan vastata kaupunkilaisten tarpeisiin.¹¹²

Datan analysoimisen helpottamiseksi asiakkaat jaettiin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelupolkujen mukaan eri ryhmiin, eli heidät segmentoitiin. Suuren datamäärän ansioista segmenttejä muodostettiin jopa 20, jotka perustuivat ryhmään kuuluvien asiakkaiden keskiarvosta eriäviin sosiaali- ja terveysalan tietoihin, kuten diagnooseihin, joita esiintyi ryhmän asiakkailta enemmän kuin muilla asiakkailta. Segmentoinnin avulla pystyttiin

¹⁰⁷ Espoon kaupunki: Espoo ja Tieto testaavat tekoälyä palvelupolkujen tunnistamiseen.

¹⁰⁸ Espoon kaupunki: Espoo ja Tieto testaavat tekoälyä palvelupolkujen tunnistamiseen.

¹⁰⁹ Espoon kaupunki: Espoon kokeilu todisti: Tekoäly tunnistaa tukea tarvitsevia.

¹¹⁰ Espoon kaupunki: Tekoälykokeilun vaihe 2: Testit ohitse, tekoäly toimii.

¹¹¹ Espoon kaupunki: Tekoälykokeilun vaihe 2: Testit ohitse, tekoäly toimii.

¹¹² 6-Aika: 6-Aika – Avoimet ja älykkäät palvelut -strategia, s. 3.

tuottamaan myös ennustavaa informaatiota siitä, miten todennäköistä on, että yhteen segmenttiin kuuluva henkilö pysyy samassa segmentissä tai siirtyy toiseen segmenttiin, ja minkä palveluiden käytön seurauksena segmentin vaihto voitaisiin saada aikaiseksi.¹¹³

Kokeilun aikana rakennettiin myös potentiaalinen riskiennustemalli, jonka avulla voitaisiin ennustaa lastensuojelun asiakkuuden todennäköisyyttä. Viiden vuoden ajalta kerätyn datan avulla tekoäly pystyi tekemään riskiennusteita, jotka perustuivat asiakkaan eri piirteiden analysoimiseen.¹¹⁴ Asiakas, jolla esiintyi yhtä aikaa useampia tekoälyn tuottamista 280:stä ennakkointitekijöistä, oli riskitilanteessa, joka todennäköisesti johtaisi lastensuojelun tarpeeseen.¹¹⁵ Riskiennustukset mahdollistaisivat lastensuojelun tarpeeseen johtavien tekijöiden analysoimisen sekä mahdollisten interventioiden suunnittelun tilanteissa, joissa näitä tekijöitä esiintyi.

3.4.2 Havaintoja Espoon ja TietoEVERYn tekoälykokeilusta

3.4.2.1 Osallisuus ja yhdenvertainen kohtelu

Toisin kuin Kuntaliiton vaikuttavuusmittarin kohdalla, Espoon ja TietoEVERYn tekoälykokeilussa ei huomioitu asianosaisten osallisuus oikeuksia ollenkaan.

Lastensuojelun tarpeen ennakkointiin tähtäävä tekoälyjärjestelmä perustui puhtaasti julkisten palveluiden tietokannoista löytyvään dataan, eikä asian kohteena olevalle yksilölle annettu mahdollisuutta vaikuttaa niiden perusteella tehtyihin ennusteisiin.

Asianosaisia profiloitiin ja profiilien perusteella segmentoitiin eri kategorioihin puhtaasti sosiaali- ja terveysalan tietojen perustuen, antamatta heille minkäänlaista mahdollisuutta vaikuttaa järjestelmän tuottamaan tulokseen.

Jos tekoälykokeilun järjestelmiä otettaisiin käyttöön tulevaisuudessa, tulisi varmistua siitä, että asianosaiset voivat osallistua päätöksentekoprosessiin. Osallisuus oikeuksien toteutumisesta huolehtiminen edistäisi myös lastensuojeluhallinnon asianosaisten yhdenvertaista kohtelua. Jos asianosaisille annetaan mahdollisuus vaikuttaa heitä koskevaan päätöksentekomenettelyyn ja korjata mahdolliset automatisoidun päätöksentekomenetelmän tuottamat vääristyneet olettamet, lopullinen päätös on todennäköisemmin vahvistaisi asianosaisten oikeusturvan toteutumista. Lisäksi asianosaiset voisivat täydentää automatisoitujen järjestelmien käyttämiä puutteellisia

¹¹³ Espoon kaupunki: Tekoälykokeilun vaihe 2: Testit ohitse, tekoäly toimii.

¹¹⁴ Espoon kaupunki: Tekoälykokeilun vaihe 2: Testit ohitse, tekoäly toimii.

¹¹⁵ Espoon kaupunki: Espoon kokeilu todisti: Tekoäly tunnistaa tukea tarvitsevia.

tietokantoja antamalla itse tietoa tilanteestaan ja vastaamalla viranomaisen mahdollisiin huolenaiheisiin.

Kokeilun yhtenä alustavana tuloksena oli, että lastensuojeluilmoitusta edelsi 3–5-kertainen terveyspalveluiden käyttö verrattuna muihin kaupungin asukkaisiin.¹¹⁶ Huomioon on otettava, että kokeilun datalähteenä olivat kaupungin ylläpitämät rekisterit, eivätkä ne sisältäneet esimerkiksi yksityisen terveydenhuollon dataa. Tämä saattoi vaikuttaa siihen, että vähävaraisemmat perheet, jotka käyttävät pääosin julkisia palveluita, joutuivat tekoälyn tuottamien tulosten perusteella helpommin kategorisoiduiksi siihen ihmisryhmään, joka olisi lastensuojelun tarpeessa, verrattuna varakkaampaan perheeseen, jolla on mahdollisuus käyttää yksityisiä terveyspalveluita. Tästä voi seurata, että algoritmi tuottaa tilastollisesti epätasällisiä ennusteita, koska algoritmin kouluttamiseen oli käytetty dataa, joka ei edustanut Espoon kaupungin väestössä esiintyvää todellista tilannetta, vaan perustui puutteellisiin tietolähteisiin.¹¹⁷

Kokeilun epäkohdat ja puutteellisuudet kuitenkin tunnustettiin ja Espoon kaupungin perhe- ja sosiaalipalvelujen johtaja Mari Ahlström ehdotti, että kaupungin dataan tulisi yhdistää Kelan tietokanta, jotta asianosaisista saataisiin täsmällisempää informaatiota automatisoidun päätöksenteon perustaksi.¹¹⁸ Tiedonsaantiin muilta viranomaisilta saattaa kuitenkin liittyä oikeudellisia, toiminnallisia, ja teknisiä esteitä.¹¹⁹

Datan käsittely perustui tekoälykokeilussa segmentoinnin tekniikkaan. Segmentointi voi johtaa puolueellisiin ja syrjiviin tuloksiin, jos segmentoinnin perustana toimivassa datassa esiintyy ennakkoluuloja edustavia elementtejä.¹²⁰ Segmentointi edellyttää yksittäisten henkilöiden profilointia, sillä yksilöiden luokitteluun segmentteihin vaatii tiettyihin muuttujiin perustuvan profiilin rakentamista jokaisesta yksilöstä.¹²¹ Rakennettuja profiileja voidaan segmentoida vertaamalla niitä toisiinsa ja asettamalla saman tyyppiset profiilit yhteen segmenttiin. Profiloinnista ja sen haittavaikutuksista puhutaan tarkemmin seuraavassa luvussa.

Segmentoinnin haittavaikutusten välttämiseksi on tutkimuksessa kehitetty joitakin keinoja: Ensinnäkin olisi tärkeää varmistua käytetyn datan laadusta ja paikkansapitävyydestä. Jos

¹¹⁶ Espoon kaupunki: Espoon kokeilu todisti: Tekoäly tunnistaa tukea tarvitsevia.

¹¹⁷ Keddell (2019), s. 10.

¹¹⁸ Espoon kaupunki: Espoon kokeilu todisti: Tekoäly tunnistaa tukea tarvitsevia.

¹¹⁹ Koulu et al. (2019), s. 70–71, 81.

¹²⁰ Dolnicar et al. (2016), s. 992.

¹²¹ Koulu et al. (2019), s. 83

datan laatua ei voida varmistaa, voidaan datan otoskokoa laajentamalla kuitenkin vähentää puolueellisiin tuloksiin päätymistä.¹²² Jos esimerkiksi Espoon ja TietoEVRYn tekoälykokeilun datan otoskokoa laajennettaisiin valtakunnalliseksi, segmentoinnin haittavaikutuksia voitaisiin vähentää. Lisäksi otoskokoa voitaisiin laajentaa täydentämällä julkisten rekistereiden dataa ostamalla yksityisten toimijoiden rekistereiden dataa. Tämä toimenpide saattaa osoittautua kalliiksi, mutta jos otoskokoa ei laajenneta, koko tekoälyjärjestelmän tuottamat tulokset olisivat mitättömiä ja käyttökelvottomia. Erityisesti jos segmentointia käytetään julkisten palveluiden päätöksenteossa, on varmistuttava siitä, että sen haittavaikutuksia minimoidaan mahdollisuuksien mukaan ja olemassa olevien resurssien puitteissa, jotta se ei vaikuttaisi negatiivisesti asianosaisten oikeuksien toteutumiseen.

3.4.2.2 Yksityis- ja perhe-elämän kunnioittaminen

Lastensuojelun toimenpiteet puuttuvat perhe-elämään merkittäväällä tavalla. Puuttumisen on oltava tarpeellista, jotta Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklan asettamat vaatimukset täyttyisivät. Jos lastensuojelun puuttuminen perheen elämään perustuu puhtaasti julkisten palveluiden tietokantojen datasta kerättyyn informaatioon, kuten Espoon kaupungin tekoälykokeilussa, eikä asianosaisten osallisuudesta, lapsen edun ja perheen tilanteen arvioinnista tai valitusmahdollisuuden olemassaolosta ole huolehdittu, on hyvin todennäköistä ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella, että se katsottaisiin ihmisoikeustuomioistuimessa 8 artiklan vastaiseksi menettelyksi.¹²³

Perhe-elämän kunnioittaminen kytkeytyy vahvasti yksityisyydensuojaan, sillä kummankin oikeuden tarkoituksena on suojata yksilöitä valtion perusteettomalta puuttumiselta heidän elämäänsä. Jos lastensuojelu puuttuu näihin asianosaisten merkittäviin oikeuksiin, toiminnan tulee olla lainsäädäntöön perustuvaa ja tarkasti perusteltua. Espoon kaupunki vakuutti nettisivullaan, että “kaikki tietojenkäsittely tehdään äärimmäisen tietoturvallisesti”, sillä datasta salataan tärkeät henkilötiedot kuten nimi, henkilötunnus ja osoite. Tekoälyn käyttämistä datan analysoimiseen perustellaan menetelmän tehokkuudella sekä tietoturvallisuudella.¹²⁴

¹²² Dolnicar et al. (2016), s. 998.

¹²³ W v. Yhdistynyt kuningaskunta (1987), kohdat 62–65; M.D. ym. v. Malta (2012), kohdat 76–78.

¹²⁴ Espoon kaupunki: Espoo ja Tieto testaavat tekoälyä palvelupolkujen tunnistamiseen.

Kokeilussa käytettiin tietosuojan varmistamiseksi sekä teknisiä että operatiivisia tietoturvallisuuskeinoja. Lähdejärjestelmistä kerättiin henkilötiedot sekä sosiaalista asemaa ja terveydentilaa koskevat tiedot, minkä jälkeen arkaluonteiset henkilötiedot pseudonymisoitiin, jotta yksittäistä henkilöä ei voitaisi enää yhdistää kerättyyn dataan käyttämättä salausavainta. Jotta eri yksilöiden palvelupolkuja voitaisiin kuitenkin jäljittää, heidän henkilötunnuksistaan laskettiin tiivisteet, jotta yhtä henkilöä koskeva data voitaisiin pitää kasassa, kuitenkin tietämättä, mistä henkilöstä oli kyse.¹²⁵

Tietosuojan varmistamiseksi pseudonymisoidut kentät anonymisoitiin rekisterien yhdistämisen jälkeen, minkä seurauksena henkilötunnuksella ei voitu enää laskea sitä koskevaa tiivistettä ja näin päästä käsiksi henkilötunnuksen avulla henkilöä koskeviin tietoihin. Lisäksi kokeilussa varauduttiin tietoturvallisuuden vaatimalla pääkäyttäjien henkilökohtaista tunnistautumista ennen tiedonkeruun suorittamista, jotta kaikkiin tehtyihin toimiin jäisi toimen suorittaneen käyttäjän jälki.¹²⁶

Vaikka edellä esitetty menettely vaikuttaa tietoturvalliselta, anonymisointiin liittyy ongelmia. Jos data anonymisoidaan ennen kyseessä olevalle viranomaiselle luovuttamista ja niitä käsitellään viranomaisessa ainoastaan anonymisoituina, yleistä tietosuoja-asetusta ei sovelleta viranomaisen käsitellessä anonymisoitua tietoa. Jos anonymisoinnin kuitenkin suorittaa vasta se viranomainen, joka myös käsittelee dataa, tietosuoja-asetuksen anonymisointiin liittyviä edellytyksiä on noudatettava.¹²⁷ Tietosuoja-asetuksen mukaan, jos henkilö voidaan tunnistaa tiedoista kohtuullisin keinoin, tiedot eivät ole anonyymejä. Toisin sanoen datan anonyymius on määriteltävä tapauskohtaisesti.¹²⁸

Kyseessä olevassa tekoälykokeilussa lastensuojelun palveluiden ennakointi perustui yksilöiden segmentointiin sosiaali- ja terveydenhuollon palvelupolkujen mukaan. Lastensuojelun palveluiden tehokkaampaa ennakointia varten rakennettu tekoälyjärjestelmä perustui siihen, että tiettyä yksilöä koskeva data voitiin yksilöidä, jotta hänen palvelupolkunsa voitaisiin jäljittää ja hänet voitaisiin yksilönä segmentoida. Tässä tapauksessa datan anonymisointi ennen sen saapumista tekoälyjärjestelmää käyttävälle viranomaiselle ei olisi tarkoituksenmukaista. Tästä seuraa, että tekoälyjärjestelmää käyttävässä viranomaisen tulee täyttää tietosuoja-asetuksen asettamat velvoitteet datan

¹²⁵ Espoon kaupunki: Tekoälykokeilu vaihe 1: Tekoälyä auttamassa.

¹²⁶ Espoon kaupunki: Tekoälykokeilu vaihe 1: Tekoälyä auttamassa.

¹²⁷ Koulu et al. (2019), s. 83.

¹²⁸ Yleinen tietosuoja-asetuksen johdanto-osa, kappale 26.

anonymisoinnista. Jos kehitetyn tekoälyjärjestelmän käyttöalaa laajennettaisiin maanlaajuiseksi, tulisi varmistua siitä, että kaikki järjestelmää käyttävät viranomaiset anonymisoivat datansa noudattaen näitä velvoitteita.

3.5 Yhteenveto

Tässä luvussa esitetyn perusteella voimme todeta, että Pohjoismaisessa lastensuojelussa suoritettuihin automatisoidun päätöksenteon käytännön kokeiluihin sisältyy moninaisia riskejä asianosaisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta. Lastensuojeluviranomaisen laissa säädettyihin velvollisuuksiin kuuluu lapsen edun toteutuminen, asianosaisen osallisuus- ja oikeuksien toteuttaminen, yhdenvertainen kohtelu sekä yksityisyyden ja perhe-elämän kunnioittaminen. Analysoitaessa kolmea tapausta, todettiin että näiden asianosaisen oikeuksien toteutumisessa oli merkittäviä puutteita.

Lisäksi on huomioitava, että automatisoituja päätöksentekomenetelmiä käyttöön otettaessa päätökseen kohdistuva ihmiskontrolli heikkenee ja asianosaisen oikeuksien toteutumisen varmistaminen vaikeutuu. Tämän vuoksi on erityisen tärkeää, että ennen automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käyttöönottoa lastensuojeluhallinnossa varmistutaan asianosaisten oikeuksien toteutumisesta lainsäädännöllisin keinoin ja automatisoiduista menetelmiä kehitetään oikeusmyönteisiksi.

4. Lainopillinen analyysi automatisaation vaikutuksista asianosaisten oikeuksien toteutumiselle lastensuojeluhallinnossa

4.1 Tekoälyn oikeusvaikutusten tunnistaminen

Tässä luvussa tarkastelen automatisaation vaikutuksia asianosaisten oikeuksien toteutumiselle laajemmasta näkökulmasta. Luvussa keskitytään erityisesti yhdenvertaisen kohtelun sekä osallisuus-oikeuksien toteutumiseen. Käsitelen automatisoidun päätöksenteon ongelmakohtia, jotka tulee ottaa huomioon tulevaisuudessa uusia järjestelmiä kehitettäessä tai kehitettyjä järjestelmiä parannettaessa.

Tekoälyn käyttöönoton myötä ilmaantuneiden oikeusvaikutusten paikantamiseksi on otettava huomioon jo olemassa olevien institutionaalisten rakenteiden oikeusvaikutukset olemassa olevan lainsäädännön puitteissa.¹²⁹ Ihmislähtöisen päätöksentekoprosessin positiivisia oikeusvaikutuksia olivat esimerkiksi päätöksentekoprosessin läpinäkyvyys, päätöksen yksilöllisyys ja osallisuus-oikeuksien täysimääräisempi toteutuminen. Negatiivisia oikeusvaikutuksia olivat lastensuojelun laadun kärsiminen palveluiden ylikuormittumisen seurauksena sekä ihmisen tekemän päätöksen mahdollinen puolueellisuus ja epätarkkuus. Tämän perusteella voidaan tarkastella tekoälyjärjestelmien käyttöönoton oikeusvaikutuksia verrattuna tilanteeseen ennen niiden käyttöönottoa.

4.1.2 Ihmisten tekemät päätökset vertauskohtana

Tämän luvun kritiikki kohdistuu erityisesti algoritmisen päätöksenteon epäkohdille ja kipupisteille. On kuitenkin huomioitava, että vaihtoehtona algoritmiselle päätöksenteolle lastensuojelun kontekstissa on jatkaa ihmisen tekemiin päätöksiin perustuvaa prosessia. Suurin osa kritiikistä, jota voidaan osoittaa algoritmista päätöksentekoa kohtaan, voidaan kohdistaa myös ihmisten tekemiin päätöksiin, sillä ihmisenkin tekemä päätös voi olla mielivaltainen, puolueellinen tai johtaa eriarvoisuutta vahvistaviin tuloksiin. Ihminenkin voi päätöksenteossaan yksilöllisen asiapohjaisen harkinnan harjoittamisen sijasta perustaa päätöksensä kategorisointeihin ja luokittelumalleihin.¹³⁰

Algoritmiset menetelmät voivat kuitenkin toistaa ihmisten päätöksenteon ongelmakohtia, sillä ne saattavat oppia niihin syötetyistä ihmisen tekemistä päätöksistä sosiaalisia ennakkoluuloja ja puolueellisuuksia sekä vahvistaa näitä lähtökohtia toistamalla niitä

¹²⁹ Raso et al. (2018), s. 14-15.

¹³⁰ Keddell (2019), s. 16.

rakentaen ihmisen päätöksiin perustuvia automatisoituja päätöksentekomalleja.¹³¹ Vaikka tekoälyjärjestelmiä kehitettäisiin niin, että ne ottavat ihmislähtöiset ennakkoluulot sekä puolueellisuudet huomioon ja poistaisivat niiden vaikutuksen niiden tuottamista päätöksistä, tekoälyjärjestelmien käyttöönotolla on väistämätön vaikutus yksityisyyden toteutumiseen. Tekoälyjärjestelmät perustuvat runsaasti datalähteisiin, joihin liittyvä datankeruu voi rikkoa yksilön oikeutta yksityis- ja perhe-elämän kunnioitukseen.

Päätöksentekijänä ihmisellä on kuitenkin tahdonvapaus muuttaa moraalista näkökulmaansa ja tämän avulla muokata itsenäisesti omaa päätöksentekoprosessiaan. Algoritmit eivät kykene tällaiseen itsenäiseen korjaustoimintaan, vaan ne vaativat jatkuvaa huomiota ihmistoimijoilta, jotta algoritmien päätöksentekoprosesseja voitaisiin muuttaa voimassa olevan oikeuden mukaisiksi.¹³² Tämän vuoksi on ehdottoman tärkeää, että tekoälyjärjestelmiä suunniteltaessa ollaan tietoisia niiden mahdollisista oikeudellisista ongelmista ja käyttöön otettujen tekoälyjärjestelmien oikeusvaikutuksia arvioidaan kriittisesti ja jatkuvasti, jotta niiden lainmukaisuus voitaisiin varmistaa koko järjestelmän käyttöänsä aikana.

4.2 Automatisoitujen päätöksentekomenetelmien kohdistaminen lapsiin

Lapsen ollessa automaattisen päätöksenteon kohteena, lapsen oikeuksien toteutumisen valvonta hankaloituu. Lapsen edun punnitseminen automaattisesti aiheuttaa haasteita, sillä sen tulisi aina perustua asiakokonaisuuden yksilölliseen käsittelyyn ja arviointiin. Lisäksi lasten osallisuus- ja oikeuksien toteuttaminen on haasteellista ihmistoimijan tehdessä päätöksiä ja lasten mielipiteitä on entistä vaikeampaa ottaa huomioon käyttäessä automatisoituja menetelmiä.

Automaattisia päätöksentekojärjestelmiä lastensuojelun kontekstissa käytettäessä on huomioitava tietosuojasetuksen asettamat rajat. Tämän asetuksen 22 artikla, joka käsittelee automatisoituja yksittäispäätöksiä, mukaan lukien profilointia, ei tee eroa lapsiin ja aikuisiin kohdistuvien päätösten välillä. Asetuksen johdanto-osan kappaleessa 71 kuitenkin sanotaan, ettei lapseen saisi kohdistaa yksinomaan automaattiseen tietojenkäsittelyyn perustuvia toimenpiteitä, joista lapselle aiheutuisi oikeudellisia tai niitä vastaavia merkittäviä vaikutuksia.

¹³¹ Raso et al. (2018), s. 18.

¹³² Raso et al. (2018), s. 18.

Euroopan Unionin neuvoston perustama tietosuojatyöryhmä (WP29) on todennut, että lapsiin kohdistunutta täysin automatisoitunutta päätöksentekoa ei ole siis tietosuoja-asetuksessa täysin kielletty.¹³³ Se kuitenkin suosittelee johdanto-osan suositusluonteisen ohjeen noudattamista. Tästä huolimatta tietosuojaneuvosto tunnistaa, että joissakin tilanteissa lapsen kohdistuvan automatisoidun päätöksen tekeminen voi olla tarpeellista, esimerkiksi lapsen hyvinvoinnin suojelemiseksi. Lapsen hyvinvoinnin suojeleminen ei kuitenkaan ole kiinteä tai tarkasti määritelty käsite, joten sen perusteella on vaikeaa määrittellä yksiselitteisesti, missä tilanteissa 22 artiklan toisen momentin poikkeuksen edellytykset täyttyvät.¹³⁴

Lastensuojelun kontekstissa, jossa lapsen edun ja hyvinvoinnin edistäminen on ensiarvoinen laissa määrätty velvoite, tulisi tarkkaan harkita, onko automaattisten päätöstentekojärjestelmien käyttäminen tarkoituksenmukaista. Jos automatisoituneet menetelmät eivät vaikuta positiivisesti lastensuojelun tavoitteiden saavuttamiseen sekä asianosaisten oikeuksien toteutumiseen, automatisoituja päätöstentekomenetelmiä ei tulisi käyttää.

Jos automatisoitujen menetelmien perusteella tehtyjä päätöksiä päätetään kohdistaa lapsiin, ne on tehtävä tietosuoja-asetuksen 22 artiklan toisen kohdan poikkeuksia noudattaen. Käytännössä tämä edellyttää asiasta säätämistä lailla joko kansallisesti tai Unionin tasolla. Lisäksi on varmistuttava, että asetuksen 22 artiklan toisessa ja kolmannessa kohdassa mainitut suojaotoimet toteutetaan lapsen oikeuksien ja vapauksien sekä hänen oikeutettujen etujensa suojaamiseksi.¹³⁵

4.3 Julkisen vallan käytön seuraukset

Lastensuojelulain 2 §:ssä on säädetty lapsen huoltajan ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Saman lain 4 §:n mukaan lastensuojelun tehtävänä on tukea lapsen huoltajaa lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa ja sen on toimittava mahdollisimman hienovaraisesti ja toteutettava lievimmän riittävän puuttumisen periaatetta toiminnassaan. Lastensuojelun toimenpiteet puuttuvat kuitenkin merkittävästi asianosaisten oikeuksiin,

¹³³ WP29 Guidelines, s. 26.

¹³⁴ Lapsiasiaivaltuutetun toimiston lausunto, s.3.

¹³⁵ WP29 Guidelines, s. 26.

kuten yksityis- ja perhe-elämän kunnioitukseen, vaikka kyse olisikin vain avohuollon tukitoimista.

Asianosaisten oikeuksien kunnioittaminen rajoittaa julkista vallankäyttöä.¹³⁶ Tämän vuoksi ennen jokaisen lastensuojelun toimenpiteen toteuttamista tulisi varmistaa, että se on lailla perusteltu ja perustuu aitoon huoleen lapsen hyvinvoinnista. Jos päätös toimenpiteestä, joka puuttuu asianosaisten oikeuksiin, perustuu algoritmin tuottamaan todennäköisyyteen tulevasta lastensuojelutarpeesta, sitä voi olla vaikeampi perustella, koska perheillä on mm. lainsäädännön takaama oikeus heidän yksityis- ja perhe-elämäänsä kohdistuvaan kunnioitukseen.

Tilastollisten ennakoitustyökalujen käyttäminen voi myös vaikuttaa negatiivisesti sosiaalityöntekijän ja hänen asiakkaanaan olevan perheen väliseen suhteeseen. Jos asianosainen saa tiedon siitä, että hänen perheellään on todettu olevan tilastollisesti merkittävä riski joutua lastensuojelun toimenpiteen kohteeksi, ja heidän perheensä tilanteen tutkiminen lastensuojelun toimesta perustuu tilastolliseen oletukseen, hän voi tuntea itsensä leimatuksi ja ennalta tuomituksi. Tämän seurauksena sosiaalityöntekijän voi olla vaikeaa muodostaa luottamussuhde asiakkaansa kanssa, ja toisaalta asiakkaat saattavat tuntea tarvetta asioiden salaamiseen.¹³⁷

Osallisuus-oikeuksien toteutumista tulee tarkkailla kriittisesti julkisen vallan käytön laillisuuden kannalta. Asiaosaisten on voitava vaikuttaa asiansa käsittelyyn, jotta päätöksentekoprosessi ei olisi täysin yksipuolinen ja lastensuojeluviranomaisen sanelema. Osallisuus-oikeuksien kunnioittaminen turvaa asiaosaisten ennakkollisen oikeusturvan, sillä vaikuttamismahdollisuus lisää todennäköisyyttä, että lopullinen päätös tehdään totuudenmukaisin perustein.¹³⁸

4.4 Yksilöllinen päätös

Hallinnon asiakkailla on oikeus saada yksilöity päätös. Jos hallinnon asiakkaaseen kohdistuva päätös perustuu edes osittain algoritmin tuottamaan tiettyyn ryhmään kuulumisen perusteella ennakoituun tulokseen, se ei ole perustuslain 21 §:n mukainen yksilöity päätös viranomaisen toimesta. Yksilöihin sovellettavat algoritmiset päätökset

¹³⁶ Koulu: Lastensuojelun sopimuksellisuus ja lapsen asema, teoksessa Hakalehto (2016), s. 267.

¹³⁷ Keddell (2019), s. 16.

¹³⁸ Pajulammi; Lapsen oikeus osallistua, teoksessa Hakalehto-Wainio (2013), s. 116.

voivat toisin sanoen olla ristiriidassa lapsen oikeuksien sopimuksen 16 artiklan mukaisen mielivaltaisen oikeuksiin puuttumisen kiellon kanssa.

Ennakoivat algoritmit tuottavat suurta datamassaa analysoimalla tuloksia siitä, miten tietyt syötteet korreloivat tiettyjen ennalta määriteltyjen tulosten kanssa. Näiden korrelaatio-suhteiden perusteella voidaan tehdä ennusteita siitä, miten todennäköistä tietyistä lähtökohdista on päätyä ennalta määrättyihin tuloksiin. Datalähtöinen algoritmi tuottaa informaatiota siitä, miten tietyin elementein tunnistettava joukko ihmisiä todennäköisimmin käyttäytyy.¹³⁹

Algoritmi ei kuitenkaan voi tuottaa varmaa informaatiota siitä, miten yksilö käyttäytyy tietyissä olosuhteissa, vaan antaa ainoastaan arvion perustuen tilastollisiin yhtäläisyyksiin muiden väestön yksilöiden kanssa.¹⁴⁰ Algoritmit ryhmittelevät ihmiset eri kategorioihin yhtäläisyyksien perusteella sen mukaan, mitä tietoja heistä on saatavilla datalähteessä.¹⁴¹ Ennusteisiin perustuva päätös ei ota huomioon yksilön tahdonvapautta ja mahdollisuutta toimia toisin kuin muut vastaavassa tilanteessa olevat tilastollisesti todennäköisimmin toimisivat.¹⁴²

Yksilöllisen päätöksen osatekijänä on myös yksittäisen asianosaisen osallisuus-oikeuksien kunnioittaminen ja näkemyksien huomioon ottaminen päätöstä tehdessä. Algoritmin johdattama päätöksenteko vaikeuttaa osallisuus-oikeuksien toteutumista, sillä asianosaisen näkemykset voivat sisältää tulkinnanvaraisuutta ja subjektiivista informaatiota. Näkemyksiä voi olla vaikea rekisteröidä algoritmille ymmärrettävällä tavalla tietokantaan, johon algoritmin päätös pohjautuu. Riskinä on, että päätöksentekoprosessien osallisuutta edistävät osat osoittautuvat muodollisuuksiksi, joilla ei ole todellista vaikutusta lopulliseen päätökseen.

4.5 Profilointi

4.5.1 Profiloinnin käsitteestä

EU:n yleisen tietosuojasetuksen neljännen artiklan 4 kohdan mukaan profilointi on henkilötietojen käsittelyä, jossa arvioidaan luonnollisen henkilön tiettyjä henkilökohtaisia

¹³⁹ McGregor et al (2019), s. 316.

¹⁴⁰ Keddell (2019), s. 15.

¹⁴¹ Keddell (2019), s. 15.

¹⁴² McGregor et al. (2019), s. 337.

ominaisuuksia ja analysoidaan tai ennakoidaan piirteitä, jotka liittyvät henkilön työsuoritukseen, taloudelliseen tilanteeseen, terveyteen, henkilökohtaisiin mieltymyksiin, kiinnostuksen kohteisiin, luotettavuuteen, käyttäytymiseen, sijaintiin tai liikkeisiin.

Profiili sisältää tiettyä ihmistä, ryhmää tai asiaa edustavaa informaatiota, jonka perusteella sen kohteen voi tunnistaa. Profiileja luodaan löytämällä datalähteestä odottamattomia toistuvia ominaisuuksien yhdistelmiä ja profiilien soveltamisella tarkoitetaan profiloinnin avulla tehtyihin johtopäätöksiin perustuvan päätöksen tekemistä.¹⁴³ Profiloinnin avulla tuotetaan hypoteeseja ihmiseen liittyvistä piirteistä ja ennakoidaan ihmisen käyttäytymistä. Näiden korrelaatioihin perustuvien hypoteesien perusteella tehdään ihmiseen vaikuttavia päätöksiä.¹⁴⁴

Algoritmin avulla ohjelmallisesti automatisoitu profilointi eroaa puhtaasti ihmisen tuottamasta profiloinnista siinä mielessä, että se ei sisällä tarkoituksellista toimintaa ja tietoista pohdintaa. Automatisoitu profilointijärjestelmä ei kuitenkaan ole omavarainen, sillä ohjelmiston rakentaminen on ihmisistä riippuvaista.¹⁴⁵

Profilointi perustuu tiedon louhimiseen datalähteestä, jossa ryhmitellään ja jäsenellään dataa tulkintakelpoisen informaation saamiseksi. Vaikka tiedon louhinta on laajasti automatisoitu prosessi, ihmisellä on kuitenkin roolinsa. Datan valmistamisessa tiedon louhintaan ihminen voi päättää, miten data organisoidaan ja mitä dataa poistetaan, esimerkiksi epäluotettavuuden vuoksi. Lisäksi ihminen päättää, mitä louhintatekniikkaa käytetään datalähteen analysoimiseen.¹⁴⁶

Ryhmäprofiloinnin avulla voidaan tunnistaa ryhmä ihmisiä, joilla on samoja piirteitä. Distributiivinen ryhmäprofiili tunnistaa ryhmän ihmisiä, joilla on jokaisella kaikki ryhmää yhdistävät piirteet. Ei-distributiivinen ryhmäprofiili on vähemmän tarkka, sillä kaikilla ryhmän jäsenillä on jokin tai joitakin ryhmää yhdistäviä piirteitä, mutta ei välttämättä kaikkia. Ei-distributiiviset ryhmäprofiilit ovat laajemmassa käytössä, sillä on epätodennäköistä, että kaikki ryhmän jäsenillä olisi kaikki ryhmän jäseniä yhdistävät piirteet. Kuitenkin ei-distributiivisen ryhmäprofiloinnin tuloksena virheitä syntyy suuremmalla todennäköisyydellä.¹⁴⁷

¹⁴³ Ferraris et al.: Defining Profiling (2013), s. 33.

¹⁴⁴ Ferraris et al.: Defining Profiling (2013), s. 3.

¹⁴⁵ Ferraris et al.: Defining Profiling (2013), s. 5.

¹⁴⁶ Ferraris et al.: Defining Profiling (2013), s. 8.

¹⁴⁷ Ferraris et al.: Defining Profiling (2013), s. 6–7.

Suora profilointi perustuu yhdeltä yksilöltä tai ihmisryhmältä kerättyyn dataan ja kerättyä informaatiota sovelletaan ainoastaan tähän yksilöön tai ihmisryhmään. Epäsuora profilointi käsittää laajemman datan keräämisen populaatiosta. Datan perusteella määritetään yksilöitä määrittävät piirteet ja näiden piirteiden avulla tunnistetaan yksilöitä ja heistä rakennetaan profiileja. Epäsuora profilointi perustuu luokitteluun ja yleistämiseen, jotka tuottavat vähemmän tarkkoja tuloksia kuin suora profilointi.¹⁴⁸

4.5.2 *Profiloinnin seurauksia*

Profiloinnin käytöllä päätöksentekoprosessissa voi olla vakavia seurauksia perus- ja ihmisoikeuksien ja yhdenvertaisen kohtelun toteutumiselle mm. syrjinnän, eriarvoisuuden, stereotyyppien vahvistamisen sekä päätöksentekoprosessin epätarkkuuden vuoksi.¹⁴⁹ Automatisoitujen menetelmien, kuten profiloinnin, käyttö julkishallinnossa johtaa vallanjaon epätasapainoisuuteen, jos kansalaisilla ei ole tarvittavaa tietoa profiilien rakentamisen ja soveltamisen taustalla olevien periaatteiden kyseenalaistamiseksi. Jos esimerkiksi profiloinnin avulla saatuja tuloksia käytetään todisteena hallintoprosessissa, kansalaisen on vaikeaa kyseenalaistaa tulosta algoritmien oletetun puolueettomuuden vuoksi huolimatta siitä, että profilointi perustuu todennäköisyyksiin eikä faktaan.¹⁵⁰

4.5.2.1 Profiloinnin vaikutukset yksityisyyden suojaan

Tietosuoja-asetuksen 21 artiklan mukaan asianosaisille tulee antaa mahdollisuus kontrolloida mihin tarkoituksiin heidän yksityistä dataansa käytetään. Lastensuojelun asianosaisille tulisi antaa tieto siitä, että heidän henkilötietojaan tullaan käyttämään automatisoidussa päätöksentekoprosessissa ja antaa heille mahdollisuus kieltää heidän henkilötietojensa käyttämisen profiloititarkoitukseen.

Lastensuojelun kontekstissa toteutetuissa tekoälykokeiluissa algoritmisen päätöksenteon kohteena oleville asianosaisille ei ollut annettu mahdollisuutta kieltäytyä heidän yksityisen datansa käytöstä kokeilussa. Jos kokeiluissa kehitettyjä automaattisia päätöksentekoprosesseja käytettäisiin tulevaisuudessa lastensuojelun päätöksenteossa, asianosaisille tulisi antaa mahdollisuus kieltää heidän yksityisen datansa käyttämisen automatisoidussa päätöksenteossa. On kuitenkin huomioitava, että vaikka kansalaisten annettaisiin päättää heidän informaationsa käyttämisestä profiloititarkoituksiin, tämä ei

¹⁴⁸ Ferraris et al.: Defining Profiling (2013), s. 7.

¹⁴⁹ Ferraris et al.: Impact of profiling on fundamental rights (2013), s. 14.

¹⁵⁰ Ferraris et al.: Impact of profiling on fundamental rights (2013), s. 15–17.

merkitse täyttä valinnanvapautta, jos joidenkin palvelujen saaminen edellyttää luvan antamista henkilökohtaisen datan käyttöön.

4.5.2.2 Profiloinnin vaikutukset yhdenvertaiseen kohteluun

Profiloinnin seurauksena voi tapahtua syrjintää, sillä se perustuu yksilöiden luokitteluun ja kategorisointiin tiettyjen ominaisuuksien perusteella. Jos kategorisointi perustuu yhdenvertaisuuslain 8 §:ssä suojattuihin henkilön ominaisuuksiin, päätös on välittömästi syrjivä ja lainvastainen. Kategorisointi ei kuitenkaan yleensä perustu lailla suojattuihin ominaisuuksiin. Algoritmit saattavat kuitenkin valita kategorisoinnin perustaksi yksilön ominaisuuksia, jotka toimivat epäsuorasti suojattujen ominaisuuksien korvikemuuttujina. Tämän seurauksena algoritmin tuottama profiili perustuu epäsuorasti suojattuihin ominaisuuksiin ja sen avulla tehty päätös on välillisesti syrjivä.¹⁵¹

Ennustavat mallit voivat olla syrjiviä ainoastaan, jos joidenkin ennustustulosten katsotaan olevan parempia kuin muiden, jolloin kohdemuuttuja on polaarinen.¹⁵² Lastensuojelussa tehtyjen algoritmeihin perustuvien päätösten tapauksessa voidaan todeta, että eteenkin lastensuojelun tarpeen arvioinnissa lastensuojelun toimenpiteiden tarpeellisuuden toteaminen on kohdeperheen näkökulmasta yleensä huonompi vaihtoehto kuin lastensuojelun toimenpiteiden toteaminen tarpeettomiksi, sillä lastensuojelun toimenpiteet puuttuvat perhe-elämään merkittävästi. Kohdemuuttuja voidaan siis tässä tapauksessa todeta polaariseksi, joten syrjintä on mahdollista.

Koska dataperusteiset algoritmit perustuvat puhtaasti dataan, voitaisiin olettaa, että niiden tuottamat mallit olisivat luonteeltaan objektiivisia. Mallit ovat kuitenkin vain niin objektiivisia kuin data, joiden perusteella mallit on rakennettu. Algoritmiin syötetty data voi itsessään olla puolueellista, epätäydellistä tai edustaa aikaisempaa syrjintää.¹⁵³ Jos esimerkiksi tietyt yhteisöt ovat datalähteessä ylliedustettuina ja datan perusteella rakennettua algoritmia sovelletaan johonkin muuhun ihmisryhmään, tulokset saattavat olla syrjiviä.

Toisaalta algoritmi itsessään voi tuottaa puolueellisia tuloksia, vaikka siihen syötetty data olisikin neutraalia. Jos algoritmiin syötetty data heijastaa eri ihmisryhmien välillä vallitsevaa eriarvoisuutta, algoritmi saattaa vahvistaa eriarvoisuuteen johtaneita

¹⁵¹ Ferraris et al.: Impact of profiling on fundamental rights (2013), s. 23.

¹⁵² Zliobaite (2017), s. 8.

¹⁵³ Zliobaite (2017), s. 6.

lähtökohtia.¹⁵⁴ Puolueellisia ennakkoluuloja vahvistavat päätökset voivat johtaa laittomaan syrjintään. Lisäksi ihmisen henkilökohtaiset verkostot heijastavat syrjinnän historiaa sekä aikaisempien sukupolvien epäedullista asemaa tai köyhyyttä. Tämän seurauksena algoritmit vahvistavat näitä sosiaalisia vinoumia esimerkiksi yhdistämällä pienituloisemmalla asuinalueella elämisen suurempaan riskiin lastensuojelun toimenpiteiden tarpeelle tulevaisuudessa.¹⁵⁵

Datapohjainen päätöksenteko on erityisen altista epäsuoralle syrjinnälle, sillä algoritmien tuottamia päätöksentekosääntöjä ja -malleja sovelletaan kaikkiin algoritmien avulla käsiteltäviin tapauksiin. Jos algoritmin tuottama päätöksentekomalli on syrjivä, sen vaikutus on sen käytön toistumisen vuoksi laaja-alaisempi verrattuna ihmisen tekemään yksittäiseen päätökseen.¹⁵⁶

Yksilön, joka on algoritmin tekemän päätöksen kohteena, voi kuitenkin olla vaikea todistaa, että algoritmin tuottama päätös on häntä syrjivä. Päätöksen kohteeksi joutuneella ihmisellä ei ole pääsyä tietoihin, joiden pohjalta algoritmin syrjivyyttä voisi todistaa, kuten lähdekoodiin tai järjestelmän kouluttamiseen käytettyyn dataan. Lisäksi heillä ei todennäköisesti ole tarvittavaa asiantuntemusta algoritmin syrjivyyden arviointiin tai resursseja palkata asiantuntijaa suorittamaan arviota. Tämän vuoksi potentiaalisesti syrjivien algoritmien testaaminen ja tarkistaminen tulisi olla niitä käyttävän julkishallinnon vastuulla.¹⁵⁷

4.6 Tilastollinen oikeudenmukaisuus

Asiaosaisten yhdenvertainen kohtelu vaatii tilastollisen oikeudenmukaisuuden toteutumista. Tilastollisen oikeudenmukaisuuden saavuttamiseksi on tärkeää, että algoritmin käyttämän datalähde sisältää tietoa koko arvioinnin kohteeksi tulevasta populaatiosta tai vähintään satunnaisesti populaatiosta valitusta kattavasta osajoukosta. Näin voidaan varmistaa, että ennusteet antavat mahdollisimman tarkan kuvan yksilöitä kuvaavien tekijöiden esiintyvyydestä koko populaatiossa sekä sen osaryhmissä. Lastensuojelun kontekstissa on erityisen tärkeää, että datalähde edustaa tarpeeksi kattavaa osajoukkoa populaatiosta, ellei koko populaatiota, jotta algoritmin tuottamat ennusteet

¹⁵⁴ McGregor et al. (2019), s. 317.

¹⁵⁵ Keddell (2019), s.15.

¹⁵⁶ Zliobaite (2017), s. 5.

¹⁵⁷ Maxwell & Tomlinson (2020), s. 352–354.

eivät antaisi vääristynyttä kuvaa lasten huonon kohtelun tai laiminlyönnin esiintyvyydestä eri populaatioryhmissä.¹⁵⁸

Yksi merkittävä tekijä, joka erottaa algoritmit aikaisemmin käytetyistä manuaalisista laskennallisista työkaluista on se, että ne johtavat ennustavat muuttujat niihin syötetystä datasta. Ennustavien muuttujien generoiminen datasta voi johtaa lopputulokseen vaikuttavien tekijöiden ja algoritmin tuottamien tulosten välisiin harhaanjohtaviin assosiaatioihin, jotka saattavat heijastaa ennakkoluuloja. Lisäksi ennustavien muuttujien itsegenerointi johtaa myös läpinäkyvyyden heikkenemiseen, sillä päätöksestä ei välttämättä ilmene, mitkä muuttujat ovat johtaneet saatuun lopputulokseen.¹⁵⁹

Algoritmissen tilastollisen oikeudenmukaisuuden mittaamiseksi on olemassa eri malleja. Käytetyin malli on positiivinen ennakkoinnin tarkkuus, jolla tarkoitetaan prosenttimäärää, jolla ennustettu tulos on tullut toteen. Tilastollinen oikeudenmukaisuus on tätä mallia käytettäessä toteutunut, jos ennustettujen tulosten toteen tulneiden osuudet ovat samat eri populaatioryhmien välillä.¹⁶⁰ Oikeudenmukaisuuden mittaamiseksi kehitettyjen tilastollisten mallien käyttäminen moniselitteisessä lastensuojelun kontekstissa voivat tuottaa epätarkkoja tuloksia, jotka eivät vastaa todellisuutta. Sen vuoksi on välttämätöntä, että sosiaalityöntekijä tekee oman arvionsa tilanteesta algoritmin tuottaman tuloksen jälkeen ennen lopulliseen päätöksen tekemistä.

Algoritmin tuottamaan ratkaisuun vaikuttavat myös tulosmuuttujat, jotka esiintyvät algoritmin kouluttamiseen käytettävässä datassa. Eri tulosmuuttujia lastensuojelun kontekstissa ovat esimerkiksi lastensuojelun ulkopuolisen henkilön päätös tehdä lastensuojeluilmoitus, lastensuojelun työntekijän päätös puuttua lapsen huonoon kohteluun ja tuomioistuimen tekemä päätös lapsen huostaanotosta. Näiden tulosmuuttujien ilmentymiseen vaikuttavat lapsen tilanteen lisäksi myös laajempi sosiaalinen konteksti, jonka vuoksi saman tyyppisissä olosuhteissa olevien lasten tilanteisiin voidaan reagoida eri tavalla ja tämän seurauksena lapsista rekisteröity data on eriävää.¹⁶¹

Tästä seuraa, että data, jolla algoritmia koulutetaan, ei ole objektiivista tai neutraalia, vaan se heijastaa yhteiskunnan oletuksia ja ennakkoluuloja. Tämä johtaa siihen, että riskitekijöiden ilmentyvyyttä joissain väestöryhmissä yliarvioidaan ja toisaalta joissain

¹⁵⁸ Keddell (2019), s. 5–6.

¹⁵⁹ Keddell (2019), s. 11.

¹⁶⁰ Keddell (2019), s. 7.

¹⁶¹ Keddell (2019), s. 9–10.

ryhmissä sitä aliarvioidaan, eikä lopullinen riskienarviointi korreloi todellisen riskin ilmentyvyyden todennäköisyyden kanssa.¹⁶²

Lisäksi on huomioitava, että vaikka lapsen kaltoinkohtelua tai laiminlyöntiä olisikin esiintynyt perheessä, siitä ei aina tehdä ilmoitusta (esimerkiksi sen vuoksi, ettei kukaan perheen ulkopuolinen henkilö ole havainnut riskiä) ja tehtyjä lastensuojeluilmoituksia ei välttämättä aina tutkita. Tilastollista epätarkkuutta aiheuttaa myös se, että eri ihmiset voivat tulkita eri tavoilla, milloin lasten kaltoinkohtelun ja laiminlyönnin kynnyks on ylittynyt. Jos datan kattavuutta halutaan parantaa, se vaatii yksityiskohtaisempaa ohjeistusta, lisättyä valvontaa ja resurssien tarkempaa kohdentamista.¹⁶³

4.7 Muutoksenhakuoikeus

Kun kyseessä on päätös, jossa on nojaututtu edes osittain algoritmin tuottamaan ratkaisuun, päätöksestä valittaminen voi koitua hankalaksi. Algoritmin käyttämän päätöksentekomallin monimutkaisuuden vuoksi voi olla haastavaa identifioida ne yksittäiset tekijät, jotka ovat vaikuttaneet algoritmin tuottaman ratkaisuun. Koneoppivat algoritmit tunnistavat niihin syötetystä datasta toistuvia kaavoja ja tuottavat ennusteita, joita ihminen ei voisi tuottaa ja joita ihmisen on mahdotonta ymmärtää. Koska koneoppiva algoritmi oppii uusia korrelaatioita ja kaavoja siihen syötettäessä uutta dataa on mahdollista, että kahdesta lähes samanlaisesta datasyötteestä saadaan kaksi täysin eriävää ratkaisua sen perusteella, että ne on syötetty algoritmiin eri aikoina. Algoritmin tuottamat ratkaisut eivät tämän seurauksena ole välttämättä yhdenvertaisia. Lisäksi yhden ratkaisun aikaansaamiseksi on voitu käyttää useampia algoritmeja, jotka ovat vuorovaikutuksessa toistensa kanssa tuloksen tuottamiseksi, jolloin on käytännössä mahdotonta tietää, mitkä eri algoritmeihin syötetyt tiedot ovat vaikuttaneet ratkaisuun.¹⁶⁴

Arvioitaessa valitusmekanismien toimivuutta asianosaisen oikeusturvan toteutumisen kannalta tulee esittää mm. seuraavat kysymykset: Jos yksilö on tietämättään joutunut tekoälyn tuottaman syrjivän päätöksen kohteeksi, annetaanko hänelle päätöksenteosta tarpeeksi informaatiota, jotta hän voisi epäillä joutuneensa syrjinnän kohteeksi? Mitä todisteita vaaditaan sen todistamiseksi, että algoritmi on ollut yksilöä kohtaan syrjivä?

¹⁶² Keddell (2019), s. 9–10.

¹⁶³ Keddell (2019), s. 12.

¹⁶⁴ McGregor et al. (2019), s. 318–319.

Onko mahdollisen syrjinnän kohteeksi joutuneen yksilön käytettävä asiantuntijoita, jotta hän voisi selvittää, onko hän joutunut algoritmin tuottaman syrjivän päätöksen kohteeksi? Onko algoritmiin perustuvaan päätöksentekoprosessiin perehtyneitä asiantuntijoita hallinnon asiakkaiden saatavilla?¹⁶⁵

Oikeus yhdenvertaiseen kohteluun asettaa vaatimuksia muutoksenhakumekanismien kehittämiseksi kaikille asianosaisille saavutettavaan muotoon. Asianosaisilla on kaikilla oltava mahdollisuus hakea muutosta saamalleen päätökselle riippumatta siitä, kuinka paljon he itse ymmärtävät algoritmin toimintaa ja osaavat eritellä päätökseen vaikuttaneita osatekijöitä. Kaikille asiaosaisille on siis tarjottava kaikki mahdollinen tieto päätöksentekoprosessista, jotta he voivat tehdä informoidun arvion siitä, haluavatko he hakea päätökselle muutosta.

4.8 Yhteenveto

Tässä luvussa esitetyn perusteella voidaan päätellä, että lastensuojelun päätöksenteon automatisaatiolla on monenlaisia mahdollisia seurauksia asianosaisten oikeuksien toteutumisen kannalta. Jos automatisoituja päätöksentekomenetelmiä käytetään lapsia koskevissa päätöksissä, sen tulee olla perusteltua ja lapsen oikeuksien toteutumisesta tulee varmistua. Päätöksentekoa automatisoitaessa asianosaisten osallisuus oikeuksien toteutuminen on erityisen tärkeää julkisen vallankäytön valvonnan kannalta sekä yksilöllisen päätöksen saamisen varmistamiseksi. Automatisoitujen menetelmien käyttöönoton seurauksena asianosaisten oikeuden yhdenvertaiseen kohteluun toteutuminen vaikeutuu mm. profiloinnista johtuvan syrjinnän ja tilastollisen epäoikeudenmukaisuuden vuoksi sekä muutoksenhaun vaikeutumisen seurauksena.

Luvussa eriteltyt automatisaation mahdolliset vaikutukset tulee ottaa huomioon suunniteltaessa automatisoitua päätöksentekoa koskevaa lainsäädäntöä. Seuraavassa luvussa siirrytään tarkastelemaan olemassa olevaa automatisaatioon kohdistuvaa sääntelyä ja esitetään havaintoja kansallisen erityislain säätämisen tarpeesta.

¹⁶⁵ Raso et al. (2018), s. 56.

5. Lastensuojeluhallinnon automatisaation säänteleminen

5.1 Lainsäädännölliset tarpeet

5.1.1 Nykytilanteen kartoittaminen

Lastensuojeluun kohdistuu jo laaja-alaisesti kritiikkiä liittyen sen ideologiseen perustaan ja sen käyttämiin institutionaalisiin mekanismeihin. Lastensuojelujärjestelmän taustalla olevat periaatteet vaikuttavat lastensuojelun työntekijöiden käytäntöihin ja työn priorisointiin. Lisäksi lastensuojeluun liittyy lapsen ja vanhempien oikeudet, joiden samanaikainen toteutuminen voi joissain tilanteissa olla mahdotonta. Algoritmien käyttäminen jo entuudestaan näin moniulotteiseen kontekstiin voi tuottaa hankalia vastakkainasetteluja kaikkien prosessin osapuolien oikeuksien välille.¹⁶⁶

Uuden teknologian käyttöönotossa nousee kysymys siitä, miten voimme hyödyntää sen tuomia etuja minimoimalla kuitenkin sen negatiiviset vaikutukset vaarantamatta kansalaisten oikeusturvaa. Tätä on kysytty myös tekoälyä edeltävien teknologioiden käyttöönoton yhteydessä. Aikaisempien teknologioiden käyttöönotosta voidaan todeta, että niiden negatiiviset vaikutukset tuntuvat yhteiskunnassa eniten silloin, kun uusi teknologia otetaan käyttöön, eikä yhteiskunta ole vielä mukautunut siihen eikä lainsäädäntöä ole sopeutettu sen käyttämisen seurauksiin ja sen sääntelyyn.¹⁶⁷

Teknologian kehitys on väistämätön yhteiskunnallinen trendi, sillä teknologiaa hyödynnetään yhä useammilla aloilla ja se kehittyy nopeammin kuin sen käyttöönottoa sääntelevä lainsäädäntö. Tekoälyjärjestelmien kehittämistä ja käyttöönottoa eivät ohjaa lainsäädäntö tai eettiset ohjeet vaan taloudellinen logiikka, resurssien säästäminen ja halu tehdä rahallista voittoa tekoälytutkimuksen sijoittajille.¹⁶⁸ Tämän vuoksi on tarkoituksenmukaisempaa kiinnittää huomiota siihen, miten lainsäädäntöä mukauttamalla voidaan mahdollistaa tekoälyn käyttäminen yksilön oikeusturvaa kunnioittaen. Lastensuojelun kontekstissa on huomioitava asianosaisten oikeuksien toteutuminen perhettä koskevassa päätöksenteossa riippumatta prosessissa käytetyistä menetelmistä.

Tekoälyn käyttöönotto uudessa hallinnollisessa kontekstissa asettaa haasteen sekä kansallisesti että kansainvälisesti, sillä lainsäädäntöä on muokattava toimivaksi myös

¹⁶⁶ Keddell (2019), s. 2.

¹⁶⁷ Raso et al. (2018), s. 52.

¹⁶⁸ Hagendorff (2019), s. 6–7.

uusilla toimialoilla.¹⁶⁹ Esimerkkinä lain toimivuudesta uudessa ympäristössä on EU:n tietosuojasetus, jonka 16 artiklan mukaan hänellä on oikeus korjata häntä koskevassa datassa olevia virheitä ilman viivettä. Vaikka teoriassa yksilöllä on oikeus korjata henkilökohtaisessa datassa ilmeneviä virheitä, tekoälyjärjestelmien päätöksenteossa käyttämä datan määrä vaikeuttaa merkittävästi tämän oikeuden todellista toteutumista. Vaikka yksittäiset yksilöt onnistuisivatkin korjaamaan heitä koskevassa datassa olevat virheet, merkittäviä haittoja saattaa kuitenkin aiheutua järjestelmällisistä datalähteessä olevista virheistä, jotka voivat johtaa vääristyneisiin tuloksiin suurimmalle osalle muista tekoälyjärjestelmien päätöksenteon kohteeksi joutuneista ihmisistä.

Automatoitujen päätöksentekoprosessien tuottamien päätösten kohteena olevien yksilöiden oikeusturvan toteutumista on tarkasteltava kriittisesti ja jatkuvasti, sillä kaikkia tekoälyn käyttöön tulevia vaikutuksia ei voida ennustaa. Tekoälymenetelmien kehittyessä on mahdollista, että uusien analyttisten menetelmien sekä suorituskykymittareiden kehittäminen osoittautuu tarpeelliseksi, jotta voidaan määrittää toimivatko tekoälyjärjestelmät lainmukaisesti.¹⁷⁰ Lainsäädäntöä tulee päivittää säännöllisesti sen mukaan, kun tekoälyn kehityksessä tapahtuu muutoksia ja julkishallinnon toiminnassa otetaan käyttöön uudenlaisia tekoälyjärjestelmiä.

5.1.2 Nykyinen lainsäädäntö

Tietotekniikkaa ja tietojenkäsittelyä säännellään laaja-alaisesti eri oikeudellisissa instrumenteissa, joista tärkeimmät ovat seuraavat neljä.

Sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa annetun lain (24.1.2003/13) tarkoituksena on edistää sähköisten tiedonsiirtomenetelmien käyttöä, jotta asiointi hallinnossa olisi sujuvampaa, joutuisampaa ja tietoturvalisempaa. Tässä laissa säädetään sähköisten viestien ja asiakirjojen muotovaatimuksista, lähettämisestä ja vastaanottamisesta.

Digitaalisista palveluista annetun lain (306/2019) tarkoituksena on parantaa digitaalisten palveluiden yhdenvertaisia käyttömahdollisuuksia edistämällä niiden saatavuutta, laatua, tietoturvalisuuksia ja sisällön saavutettavuutta. Julkisen hallinnon tiedonhallinnasta annetun lain (906/2019) tarkoituksena on edistää tiedonhallinnan yhdenmukaistamista, tietoturvalisuuksia ja digitalisointia viranomaistoiminnassa, jotta hallinto voisi tarjota

¹⁶⁹ Raso et al. (2018), s. 19.

¹⁷⁰ Raso et al. (2018), s. 54.

palveluita hyvää hallintoa ja julkisuusperiaatetta noudattaen. Näissä kahdessa laissa säännellään hallinnon digitaalisia palveluita, eikä niissä käsitellä hallinnon päätöksentekoa.

Yleisen tietosuoja-asetuksen 22 artiklassa asetetaan yleiset edellytykset automatisoiduille yksittäispäätöksille, mutta siinä ei käsitellä tarkemmin hallinnon päätöksenteon toteuttamista käytännössä näiden edellytysten täyttymiseksi. Hallintolaissa ei ole tietotekniikkaan liittyvää yleissäännöstä ja hallinnon automaattiseen päätöksentekoon liittyvää yleistä sääntelytarvetta kartoitetaan parhaimmillaan oikeusministeriössä. Yllä mainittu yleinen tietotekniikkaa ja tietojenkäsittelyä hallinnossa koskeva lainsäädäntö ei ole riittävää hallinnon päätöksenteon sääntelemiseksi, sillä se ei käsittele asianosaisen oikeuksien toteutumista automatisoidussa hallinnollisessa päätöksenteossa.

5.2 Kansainväliset lähestymistavat

Algoritmisen päätöksenteon vastuullisesta ja eettisestä hyödyntämisestä on säännelty sekä EU:n tasolla että kansainvälisesti pehmeän sääntelyn instrumentteja hyödyntäen. Tässä tutkimuksen osassa on tarkoituksena esitellä tärkeimmät ylikansalliset sääntelyinstrumentit, jotka tulee ottaa huomioon sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla julkishallinnon tekoälyjärjestelmien käyttöä säännellessä tulevaisuudessa.

5.2.1 Kansainvälinen keskustelu eettisestä kehyksestä tekoälyn käyttöönottamiseen

Akateemisten instituutioiden edustajat ovat kiinnittäneet huomiota tekoälyn käyttöönottoon liittyviin haasteisiin. Montrealin julistus julkaistiin “Forum on the Socially Responsible Development of AI” -tapahtumassa vuonna 2017 ja sen tarkoituksena oli tarjota eettinen kehys tasapuolisen, osallistavan ja ekologisesti kestävä tekoälyn kehittämiselle ja käyttöönotolle.¹⁷¹ Julistus perustuu seuraavaksi listattujen arvojen toteutumiselle tekoälyn käytössä: hyvinvointi, autonomia, henkilökohtainen yksityisyys, solidaarisuus, oikeudenmukaisuus, osallisuus, ymmärrys, varovaisuus, demokratia ja vastuu.

Automatisaation ja tekoälyn käyttöönoton vaikutukset viranomaisten toimintaan ovat huolenaihe myös kansalaisjärjestöille monissa maissa. Amnesty International ja Access Now:n johtama ja useiden kansainvälisten toimijoiden, kuten kansalaisjärjestöjen ja tutkimuslaitosten edustajien sekä YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimiston hyväksymä

¹⁷¹ Montreal Declaration 2017, johdanto-osa.

Toronton julistus vuodelta 2018 käsittelee ihmisoikeusperiaatteiden, kuten tasa-arvon ja syrjimättömyyden, toteutumista koneoppimista hyödyntäviä tietotekniikkajärjestelmiä käytettäessä.¹⁷² Julistuksessa todetaan, että koneoppimista hyödyntävät järjestelmät voivat vaikuttaa ihmisoikeuksien toteutumiseen sekä tuottaa syrjiviä ja epätasa-arvoisia lopputuloksia, jos niitä pannaan täytäntöön ilman tarvittavia suojatoimenpiteitä.¹⁷³

Julistus kannustaa valtioita päivittämään nykyisiä toimenpiteitä syrjinnän ja muiden haittavaikutusten torjumiseksi sellaisiksi, että niissä otettaisiin huomioon koneoppimisteknologioiden käyttämisen riskit.¹⁷⁴ Valtioiden tulisi kehittää tehokkaita oikeussuojakeinoja sen varalta, että järjestelmät vaikuttavat kielteisesti yksilön oikeuksien toteutumiseen.¹⁷⁵ Valtioiden tulisi ennen koneoppimisteknologioiden käyttöönottoa ja niiden käytön elinkaaren aikana suorittaa vaikuttavuusarviointeja, joissa tutkittaisiin perusteellisesti järjestelmien käytön riskit kansalaisoikeuksien toteutumisen ja syrjinnän torjumisen kannalta.¹⁷⁶ Koneoppimisjärjestelmiä käytettäessä julkisella sektorilla valtioiden tulisi varmistaa avoimuuden ja vastuullisuuden toteutuminen.¹⁷⁷ Valtioiden tulisi varmistaa, että valtion virkamiehet ovat tietoisia koneoppimisjärjestelmiin liittyvistä riskeistä ja ottavat ne virkatehtävässään huomioon.¹⁷⁸

5.2.2 EU:n tekoälyn eettisyyteen liittyvät ohjeet

Euroopan unionin tasolla on suoritettu selvitystyötä liittyen algoritmiseen oikeudenmukaisuuteen ja algoritmisen päätöksenteon mahdollisiin sääntelytarpeisiin.¹⁷⁹ Euroopan komission tiedonannossa liittyen tekoälyn Euroopassa vuonna 2018 vahvistettiin tarve yhteiselle eurooppalaiselle lähestymistavalle tekoälyn suhteen, jotta tekoälyn tarjoamia etuja voitaisiin hyödyntää tehokkaasti mutta hallitusti.¹⁸⁰ Komission vuonna 2019 antamassa tiedonannossa liittyen luottamuksen rakentamiseen ihmiskeskeisessä tekoälyssä korostetaan tekoälyn eettisen järjestelmän tavoitetta asettaa ihmiset tekoälyn kehityksen keskipisteeseen.¹⁸¹

¹⁷² The Toronto Declaration 2018, kappale 1.

¹⁷³ The Toronto Declaration 2018, kappaleet 3–4.

¹⁷⁴ The Toronto Declaration 2018, kappale 26.

¹⁷⁵ The Toronto Declaration 2018, kappale 27.

¹⁷⁶ The Toronto Declaration 2018, kappale 31.

¹⁷⁷ The Toronto Declaration 2018, kappale 32.

¹⁷⁸ The Toronto Declaration 2018, kappale 33.

¹⁷⁹ Koulu et al. (2019), s.57.

¹⁸⁰ Commission's Communication on AI for Europe (2018), s. 1–2.

¹⁸¹ Commission's Communication on Building Trust in Human-Centric Artificial Intelligence (2019), s. 1.

Komission tekoälyä käsittelevän asiantuntijatyöryhmän luotettavaa tekoälyä koskevissa komissiolle suunnatuissa eettisissä ohjeissa korostetaan tarvetta lainmukaiselle, eettiselle sekä teknisesti ja sosiaalisesti luotettavalle tekoälylle.¹⁸² Tekoälyjärjestelmien luotettavuuden varmistamiseksi komission tekoälytyöryhmän eettisissä ohjeissa kehoitetaan noudattamaan seuraavia vaatimuksia tekoälyjärjestelmän koko elinkaaren aikana: järjestelmään kohdistuvan ihmisen toimijuuden ja valvonnan edistäminen, teknisen luotettavuuden ja turvallisuuden varmistaminen, yksityisyyden suojan turvaaminen ja datan asianmukainen hallinta, läpinäkyvyyden säilyttäminen, monimuotoisuuden, syrjimättömyyden ja oikeudenmukaisuuden toteutuminen, yhteiskunnallisen ja ekologisen hyvinvoinnin varmistaminen sekä vastuuvollisuuden toteutuminen.¹⁸³ Vaatimusten toteutumista tulisi valvoa jatkuvasti koko tekoälyn elinkaaren aikana arvioimalla toimintaprosesseja, minimoimalla kielteisiä vaikutuksia ja luomalla helppokäyttöisiä muutoksenhakumekanismeja kielteisten vaikutusten varalta.¹⁸⁴

Mainittujen asiakirjojen perusteella Euroopan unionin johtavien asiantuntijoiden suosittamana painopisteenä tekoälyn eettisyyden varmistamiseksi on ihmisen rooli tekoälyjärjestelmiä kontrolloivana ja valvovana sekä ihmisen autonomiaa edistävänä osapuolena.¹⁸⁵ Suositukset asettavat korkeat odotukset ihmisten suorittamalle tekoälyyn kohdistuvalle kontrollille. Ihmisten suorittaman kontrollin puutteellisuuden vuoksi olisi kuitenkin tärkeä ottaa käyttöön moniulotteisia kontrollimekanismeja, jotta tekoälyn käytön eettisyys voitaisiin varmistaa.

5.2.3 EU:n sääntelykehys tulevaisuudessa

Euroopan komission tekoälyä koskevassa valkoisessa kirjassa hahmotellaan EU:n tulevan tekoälyn sääntelykehysten pääperiaatteita.¹⁸⁶ Valkoisessa kirjassa vuodelta 2020 todetaan, että sääntelykehysten on perustuttava EU:n perusarvoihin¹⁸⁷, joihin kuuluu ihmisoikeuksien kunnioittaminen.¹⁸⁸ EU:n perusoikeusviraston tekoälyyn ja perusoikeuksiin liittyvä mietintö samalta vuodelta tukee tätä tavoitetta selvittämällä tekoälyn vaikutuksia perusoikeuksien toteutumiselle.¹⁸⁹

¹⁸² Commission's HLEG on AI: The Ethics Guidelines for Trustworthy AI, s. 8–9.

¹⁸³ Commission's HLEG on AI: The Ethics Guidelines for Trustworthy AI, s. 14.

¹⁸⁴ Commission's HLEG on AI: The Ethics Guidelines for Trustworthy AI, s. 24.

¹⁸⁵ Koulu (2020), s. 33.

¹⁸⁶ European Commission: White Paper on Artificial Intelligence (2020).

¹⁸⁷ ks. Sopimus Euroopan Unionista, 2 artikla.

¹⁸⁸ European Commission: White Paper on Artificial Intelligence (2020), s. 2.

¹⁸⁹ FRA: Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights (2020), s. 5.

Perusoikeusviraston mietinnössä suositellaan, että tekoälysäätelyä luotaessa EU:ssa tulisi ottaa huomioon tekoälyn vaikutukset perusoikeuksien toteutumiselle ja varmistaa, että kaikki perusoikeuksien rajoitustoimet noudattavat välttämättömyyden ja suhteellisuuden periaatteita.¹⁹⁰ Perusoikeuksien toteutumisen varmistamiseksi mietinnössä ehdotetaan pakollisten vaikutustenarviointien määräämistä kaikille toimijoille ennen tekoälyn käyttöönottoa.¹⁹¹ Vaikutustenarvioinnit tulisi suorittaa mahdollisimman läpinäkyvästi ja niiden tulisi sisältää mm. mahdollisten haittavaikutusten kartoittamisen, perusoikeuksien toteutumisen varmistamisen ja parhaiden käytänteiden analysoimisen.

Perusoikeusviraston mietinnön mukaan tehokkaiden vastuuvastuuvelvollisuusjärjestelmien käyttöönotto olisi tarpeellista sekä EU:n että kansallisella tasolla, tekoälyjärjestelmistä johtuvien perusoikeuksiin kohdistuvien kielteisten vaikutusten seuraamiseksi ja torjumiseksi.¹⁹² EU:n jäsenvaltioiden tulisi kannustaa julkishallintoa ja yrityksiä arvioimaan tekoälyjärjestelmien käytön seurauksena syntyviä syrjiviä tuloksia.¹⁹³ Lisäksi yksilölle tulisi taata pääsy tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin, jos heidän oikeutensa eivät ole täysimääräisesti toteutuneet tekoälyn käyttöönoton seurauksena.¹⁹⁴

Edellä mainitussa perusoikeusviraston mietinnössä esitetään tarvittavien toimenpiteiden kehys, jotta tekoälyä voitaisiin hyödyntää perusoikeuksia kunnioittaen. Euroopan parlamentin tutkimuspalveluiden tuottamassa tekoälyn säätelyyn liittyvässä tutkimuksessa ehdotetaan neljä konkreettista vaihtoehtoa tekoälyn säätelylle, jotka koskevat hallintoa, joka haluaa käyttää tekoälyä hyväksi sekä yrityksiä, jotka luovat tekoälyä käytettäväksi julkisella sektorilla. Toimintavaihtoehtojen päämääränä on mahdollistaa tekoälyjärjestelmien kehittäminen ja käytön aikana noudatettujen menettelyjen kirjaamiseen perustuvan riskien arvioiminen ja puutteellisuuksien korjaaminen sekä vastuun tarkemman kohdentaminen.¹⁹⁵

Tutkimuksessa esitetty ensimmäinen toimintavaihtoehto on “*data hygiene certificate (DHC)*”-todistuksen vaatiminen kaikilta tekoälyjärjestelmiä kehittävilta tahoilta, jotka haluavat myydä tekoälyjärjestelmiään käytettäväksi julkisella sektorilla. Todistuksen tarkoituksena on varmistaa algoritmin kouluttamiseksi käytetyn datan laatu. Datan laadun

¹⁹⁰ FRA: Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights, s. 7.

¹⁹¹ FRA: Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights, s. 8.

¹⁹² FRA: Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights, s. 9.

¹⁹³ FRA: Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights, s. 10.

¹⁹⁴ FRA: Getting the future right – Artificial intelligence and fundamental rights, s. 13.

¹⁹⁵ European Parliamentary Research Service: Artificial intelligence (2020), s. 25–26.

mittaaminen perustuu sen hankintaan, monimuotoisuuteen ja asianmukaiseen merkintään.¹⁹⁶

Toisena toimintavaihtoehtona on esitetty “*ethical technology assessment (eTA)*” -arvion tekemisen vaatimista julkishallinnon toimijoilta ennen tekoälyjärjestelmän käyttöönottoa. eTA sisältää asiantuntijan laatiman luettelon tekoälysovellukseen liittyvistä eettisistä kysymyksistä. Eettisen arvioinnin suorittaminen mahdollistaisi kaikkien mahdollisten tekoälyn tuottamien eettisten riskien huomioon ottamisen sekä haavoittuvaisten ihmisryhmien, kuten lasten, huomioimisen ja ylimääräisiin varatoimiin varautumisen heidän kohdallaan.¹⁹⁷

Kolmantena toimintavaihtoehtona on ehdotettu asettaa selkeät päämäärät edellytykseksi tekoälyn käyttämiselle julkishallinnossa. Tarkoituksena on varmistaa, ettei tekoälyn tuottamia riskejä oteta ilman selkeää käsitystä siitä, mitä järjestelmien käyttöönotolla yritetään saavuttaa. Jos tekoälyjärjestelmän käyttöönotosta ei ole ilmeistä hyötyä sen kohteeksi tuleville ihmisille, tutkimus suosittaa, ettei sitä tulisi ottaa käyttöön.¹⁹⁸

Neljäntenä toimintavaihtoehtona on “*accountability report*” -raportin laatimisen vaatiminen kaikilta julkishallinnon toimijoilta, jotka ovat ottaneet käyttöön tekoälyjärjestelmiä. Raportin tarkoituksena on toimia vastakaikuna eTA-arvioinnille, jossa toimijat voivat käsitellä eTA:ssa esille tuotuja huolenaiheita ja suunnitella niitä lieventäviä tai korjaavia toimenpiteitä.¹⁹⁹

Huolenaiheena ylläesitettyjen toimenpide-ehdotuksien toimivuudelle on mainittu, että julkishallinnossa jo käytössä olevia tekoälyjärjestelmiä on vaikeampi säännellä jälkikäteisesti ja että ongelmaa ei voi väistää tulevaisuudessa, sillä tekoäly kehittyy oikeutta ja eettisiä ohjeita nopeammin. Tutkimuksessa kiinnitetään huomiota siihen, että jälkikäteisen sääntelyn ja monitoroinnin vaikeus ei kuitenkaan ole pätevä syy olla toteuttamatta niitä ollenkaan ja toimenpiteiden käyttöönottoa voidaan toteuttaa asteittain ja kohtuullisia aikatauluja asettamalla päämäärien saavuttamiseksi.²⁰⁰

Täytäntöönpanomekanismit ovat välttämätön osa tekoälyn sääntelyä, joka on tähän mennessä vasta EU:n säädösvalmistelun alkuvaiheessa. Jos sääntelyn asettamien

¹⁹⁶ European Parliamentary Research Service: Artificial intelligence, s. 26–27.

¹⁹⁷ European Parliamentary Research Service: Artificial intelligence, s. 27–29.

¹⁹⁸ European Parliamentary Research Service: Artificial intelligence, s. 29.

¹⁹⁹ European Parliamentary Research Service: Artificial intelligence, s. 30.

²⁰⁰ European Parliamentary Research Service: Artificial intelligence, s. 32.

reunaehtojen noudattamista ei valvota, sääntelyn vaikutus tekoälyä kehittävien insinöörien toimintaan tulee olemaan jatkossakin minimaalinen. Tekoälyn kehittymistä ohjaa halu tehdä voittoa kehittämällä tekoälyä, eivätkä vapaaehtoisluoteiset ohjenuorat riitä tekoälyn käyttämisen rajoittamiseksi ja hallitsemiseksi.²⁰¹ EU:n tasolla alkanutta yhteistä tekoälyn käyttöä ohjaavaa sääntelyn täytäntöönpanoa on tarkkailtava kriittisesti yksilön oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta.

Euroopan parlamentti on evästännyt komissiota ehdottamaan toimivan ja yhdenmukaisen sääntelykehityksen, joka perustuu unionin oikeuteen, perusoikeuskirjaan ja ihmisoikeuksia koskevaan kansainväliseen oikeuteen. Parlamentti toteaa, että tätä kehystä on sovellettava erityisesti suuririskiseen teknologiaan, jotta voidaan vahvistaa yhtäläiset vaatimukset kaikkialla unionissa ja suojella tehokkaasti unionin arvoja.²⁰² Komissio on julkaissut ehdotuksen asetukseksi tekoälyn yhdenmukaistetuista säännöistä huhtikuussa 2021.²⁰³ Lainsäädäntöprosessi voi kestää useamman vuoden.

5.3 Automatisoidun päätöksenteon sääntely kansallisesti tulevaisuudessa

5.3.1 Oikeusvaltioperiaatteen noudattaminen

Perustuslain 2 §:n 3 momenttiin sisältyvän oikeusvaltioperiaatteen mukaan julkisen vallan käytön on aina perustuttava lakiin ja kaikessa julkisessa toiminnassa on noudatettava tarkoin lakia. Tämän vuoksi lastensuojelutyön on oltava lailla tarkoin säädeltyä, sillä siinä käytetään julkista valtaa ja se on julkista toimintaa, joka vaikuttaa merkittävällä tavalla asianosaisten oikeuksien toteutumiseen.²⁰⁴ Riippumatta Euroopan unionin tasolla käynnissä olevan tekoälyn kohdistuvasta lainvalmisteluprosessista, kansallisen erityislainsäädännön tarve on kuitenkin ilmeinen, sillä automatisoituun päätöksentekoon lastensuojelun kontekstissa liittyy merkittäviä riskejä asianosaisten oikeuksien toteutumisen kannalta. Koska tekoälyn perustuvia päätöksentekomenetelmiä on suunnitteilla sekä julkisia että yksityisiä toimijoita sitovalla lainsäädännöllä on kiire.

²⁰¹ Hagendorff, (2019), s. 6–7.

²⁰² Euroopan parlamentin päätöslauselma (2020/2012(INL)), artikla 1.

²⁰³ European Commission's Proposal for a Regulation Laying Down Harmonized Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts, COM(2021) 206 final.

²⁰⁴ Nyrhinen: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen, teoksessa Hakalehto (2016), s. 63–64.

Seuraavaksi käsiteltävät seikat on tarpeellista ottaa huomioon kansallisen tason sääntelyä valmisteltaessa.

5.3.2 *Viranomaisen vastuu päätöksistä*

Kuntalain (410/2015) 87 § toisessa momentissa edellytetään, että julkista vallankäyttöä sisältävää kunnallista tehtävää voi hoitaa vain virkasuhteessa oleva henkilö. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät ja johtavat sosiaalityöntekijät käyttävät julkista valtaa suuressa osassa heidän hoitamistaan työtehtävistä. Julkisen vallan käytöstä seuraa, että monet lastensuojelun työtehtävät, kuten lastensuojelutarpeen selvitys ja asiakassuunnitelmien laatiminen, tulisi hoitaa virkavastuulla.²⁰⁵

Lastensuojelulaissa on säädetty tarkkaan siitä, kuka saa tehdä päätöksiä lastensuojeluprosessin aikana. Osan päätöksistä tekee lastensuojelulain 13 §:n ensimmäisessä momentissa säädetty lastensuojeluntoimenpiteistä päättävä viranhaltija eli sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen määräämä virkasuhteessa oleva sosiaalityöntekijä. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä ei kuitenkaan ole kaikissa asioissa päätöksentekovaltaa, vaan joistain asioista kuten huostaanotosta päättää 13 §:n toisessa momentissa säädetty sosiaalihuollon johtava viranhaltija, kuitenkin yleensä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian. Päätöksentekoa on hajautettu useamman lastensuojelun työntekijän välillä asianosaisten oikeusturvan parantamiseksi.²⁰⁶

Lastensuojelun päätöksenteon avustamiseksi käytetyistä algoritmisista menetelmistä seuraa monimutkaisia vastuukysymyksiä. Perustuslain 118 §:n mukaan “virkamies vastaa virkatoimiensa lainmukaisuudesta”. Virkavastuun piiriin kuuluu rikosoikeudellinen, vahingonkorvausoikeudellinen sekä kurinpidollinen vastuu.²⁰⁷ Lastensuojelutyössä tehtävälle viranomaistoiminnalle ja viranomaisen käyttämälle harkintavallalle on asetettu lainsäädännössä tarkat rajat.²⁰⁸

Lastensuojelun kontekstissa erityisesti lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuuta on korostettu lastensuojelulaissa. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on lastensuojelulain 24 §:n mukaan vastuussa lapsen edun toteutumisesta ja siitä, että lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi saa tarvitsemansa palvelut ja tuen. Laissa ei oteta huomioon mahdollisuutta, että sosiaalityöntekijän päätöksentekoa ohjaisi algoritmi.

²⁰⁵ Nyrhinen: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen, teoksessa Hakalehto (2016), s. 77.

²⁰⁶ Nyrhinen: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen, teoksessa Hakalehto (2016), s. 81.

²⁰⁷ Koulu et al. (2019), s. 84.

²⁰⁸ Nyrhinen: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen, teoksessa Hakalehto (2016), s. 62.

Eteenkin kun algoritmeja käytetään lastensuojelun palveluiden vaikuttavuuden arviointiin (kuten Kuntaliiton tekoälykokeilussa), on oltava tarkkoja siitä, että sosiaalityöntekijä on täyttänyt lainmukaisen vastuunsa varmistaa, että lapsen etu toteutuu.

Jos sosiaalityöntekijä esimerkiksi käyttää algoritmia avuksi päätöksenteossa, mutta ei kykene selittämään, miten algoritmin antama ratkaisu on perusteltavissa, vastuuongelmat tulevat kysymykseen. Voidaanko olettaa, että viranomaisena toimiva sosiaalityöntekijä on täysin vastuussa päätöksestä, jota hän ei kykene perustelemaan?²⁰⁹ Automatisoitu päätöksenteko on luonut ns. mustan laatikon ongelman, sillä emme voi varmuudella tietää, kuinka algoritmiin syötetty data on muuttunut sen tuottamiksi tuloksiksi. ”Mustan laatikon” metafora kuvaa osuvasti sitä, miten sokeasti ihminen saattaa luottaa algoritmin tuottamaan vastaukseen.²¹⁰

Automatisoitujen järjestelmien käyttöönoton seurauksena on ongelmana, että vastuussa olevaa tahoa ei voida määrätä päätöksentekotavan vuoksi, mikä heikentää asiakkaan oikeusturvaa.²¹¹ Virkavastuun kohdentamisesta automatisoituja järjestelmiä käyttäessä ei ole säädetty lailla.²¹² Perustuslakivaliokunta on todennut lausunnossaan, että automatisoituun päätöksentekoon liittyvien vastuukysymysten sääntelytarpeesta tulisi tehdä selvitys.²¹³

5.3.3 Oikeussuojakeinot ja virheiden korjaaminen

Oikeussuojakeinojen tehokkuus vaatii, että päätökset perustellaan riittävän tarkasti, jotta päätöksen kohteena olevalla asianosaisella on tosiasiallinen mahdollisuus havaita häneen kohdistuva potentiaalinen oikeudenloukkaus.²¹⁴ Päätöksen kohteeksi joutunut henkilö on oikeutettu korvaukseen oikeudenloukkauksen seurauksena kärsimästään vahingosta ja päätöksestä vastuussa oleva viranomainen on saatettava vastuuseen oikeudenloukkauksen aiheuttamisesta. Tämän toteutumiseksi, tulevan lainsäädännön on tarjottava keino oikeuksiin pääsemiselle niille, joilla on perusteltu syy epäillä, että heidän oikeuksiaan on loukattu automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käytön seurauksena.²¹⁵

²⁰⁹ Keddell, (2019), s. 14.

²¹⁰ Koivisto (2020), s. 2.

²¹¹ Koulu et al. (2019), s. 84.

²¹² Vuotilainen (2019), s. 915.

²¹³ PeVL 62/2018 vp, Automatisoidut yksittäispäätökset otsikon alla.

²¹⁴ Koulu et al. (2019). s. 86.

²¹⁵ McGregor et al. (2019), s. 332.

Siinä tapauksessa, että havaitaan algoritmin tuottaman tai avustaman päätöksen loukkaavan päätöksen kohteeksi joutuneen oikeuksia, on varmistuttava siitä, että algoritmi ei toista aiheuttamaansa virhettä.²¹⁶ Tämä vaatii järjestelmän noudattaman päätöksentekoprosessin yksityiskohtaista tarkastelua ja oikeuksia loukkaavaan päätökseen johtaneen elementin korjaamista järjestelmästä. Päätöksentekojärjestelmän korjaaminen voi kuitenkin osoittautua vaikeaksi, sillä päätöksentekoprosessiin on voinut vaikuttaa lukematon määrä tekijöitä ja korjattavan tekijän yksilöiminen on haasteellista.

5.3.4 Riippumaton valvontamekanismi

Algoritmien käyttäminen hallinnon päätöksenteossa vaatii riippumattoman valvontamekanismin perustamista ja käyttöönottoa. Valvontamekanismin tehtävänä voisi olla algoritmeja käyttävän valtion hallinnon sekä algoritmeja rakentavien yritysten seuranta ja algoritmien tuottamien tai avustamien päätösten oikeudenmukaisuuden arviointi. Riippumaton mekanismi voisi myös määrittää, missä yhteyksissä ja millä ehdoilla algoritmeja on asianmukaista käyttää. Erityisesti julkisen päätöksenteon kontekstissa lailla perustettu riippumaton valvontaelin, jolla on riittävät resurssit ja tarvittava tekninen asiantuntemus, olisi sopivin vaihtoehto algoritmien oikeudenmukaisen käytön valvomiseksi.²¹⁷

5.4 Tekniset ratkaisut

5.4.1 Teknisten ratkaisujen ajoitus

Lain säätämisen ohella nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassamme olisi tärkeää kehittää myös teknisiä ratkaisuja algoritmiavusteisen päätöksenteon mahdollistamiseksi lainsäädännön puitteissa. Päätöksentekoa avustavia algoritmeja innovoidessa tulisi kehittää järjestelmiä, jotka ottavat huomioon mm. syrjintään ja yksityisyydensuojaan liittyvät riskit.²¹⁸

Teknisiä ratkaisuja näin kehittämällä voitaisiin edistää uuden teknologian hyödyllistä käyttöönottoa taaten samalla asianosaisten oikeuksien toteutumisen. Teknologian rooli yhteiskunnassamme tulee tulevaisuudessa kasvamaan ja julkisten palveluiden tuottaminen

²¹⁶ McGregor et al. (2019), s. 332.

²¹⁷ McGregor et al. (2019), s. 331.

²¹⁸ Ferraris et al.: The impact of profiling on fundamental rights (2013), s. 36.

kasvavalle väestölle vaatii tietoteknisten apuvälineiden käyttöönottoa resurssien säästämisen tarpeen vuoksi. Lainsäätämisen hitauden vuoksi on tärkeää, että hallintoviranomaiset kehittävät tietoteknisten palveluiden tuottajien kanssa teknisiä ratkaisuja oikeusturvan takaamisen ylläpitämiseksi jo lainsäätämisen aikana.

5.4.2 *Läpinäkyvyys ja selitettävyys*

Viranomaisen toiminnan julkisuus taataan julkisuuslain (621/1999) 1 §:ssä säädetyllä viranomaisen asiantarkistusten julkisuudella. Lisäksi hallintolain 45 §:ssä säädetään päätösten perusteluvollisuudesta. Mainittujen pykälien tarkoituksena on varmistaa viranomaisen toiminnan julkisuus ja julkisen vallankäytön läpinäkyvyys.²¹⁹ Jos automatisoituja järjestelmiä otetaan käyttöön ennen kuin tarkempaa lainsäädäntöä on säädetty, on asianosaisen oikeusturvan kannalta tärkeää varmistua julkisuusperiaatteen ja hallintolaissa taatun hyvän hallinnon toteutumisesta päätösten läpinäkyvyyden kautta.

Käytettäessä ennakoivaa analytiikkaa lastensuojelun kontekstissa lastensuojelun tarpeen arvioimisen tukena on tärkeää, että päätösten kohteeksi joutuville yksilöille annetaan todellinen mahdollisuus ymmärtää heihin kohdistuneen päätöksen perusta.

Viranomaistoiminnan julkisuutta ja läpinäkyvyyttä voidaan edistää mm. tarjoamalla ymmärrettävää tietoa ennakoivan analytiikan tuottamisprosessista, edistämällä sitoutumatonta prosessien valvontaa sekä tarkistamalla ja päivittämällä prosesseja ajantasaisiksi.²²⁰

Ottaen huomioon, että riskiperheeksi profiloitumisella ja lastensuojelun puuttumisella perheen tilanteeseen voi olla myös negatiivisia seurauksia perheelle, on ehdottoman tärkeää, että ennakoivan analytiikan tuottama informaatio on päätösten kohteeksi joutuville mahdollisimman läpinäkyvää ja ymmärrettävää. Pelkkä läpinäkyvyys ei välttämättä ole riittävää, sillä ennakoivaa analytiikkaa tuottavien algoritmien lähdekoodin ymmärtäminen vaatii vähintään alan ammattitaitoa. Näin ollen ennakoivan analytiikan selitettävyys on taattava, jotta kuka vaan päätöksen kohteeksi joutuva voisi ymmärtää, mistä algoritmin käytössä on kyse ja miten algoritmi on tuottanut heihin kohdistuvan päätöksen.²²¹

Läpinäkyvyys on ehdottoman tärkeä osatekijä asianosaisen ja lastensuojeluhallinnon välisen luottamuksen rakentamiseksi, sillä jos ihmiset tietävät miten algoritmi toimii,

²¹⁹ Koulu et al. (2019), s. 85.

²²⁰ Chadwick Center & Chapin Hall (2018), s. 10.

²²¹ European Parliamentary Research Service: Understanding algorithmic decision-making, s. 77.

heidän on helpompi luottaa sen kykyyn tehdä oikeudenmukaisia päätöksiä ja sen pitäytymiseen sille asetettujen rajojen sisään. Lisäksi algoritmisen päätöksentekoprosessin ymmärrettävyys mahdollistaa algoritmin toiminnan jatkuvan tarkkailun ja päätöksentekoprosessien korjaamisen tarpeen mukaan.

Yhtenä ratkaisuna läpinäkyvyyden toteuttamiselle on ehdotettu lohkoketjuteknologian soveltamista algoritmin tuottaman päätökseen vaikuttavien datapisteiden jäljittämiseen. Olemassa olevan teknologian hyödyntäminen uudessa kontekstissa vaatisi teknologian mukauttamista nykyisestä rahallisten transaktioiden jäljittämisen käyttökontekstista sopivaksi datapisteiden jäljittämiseen. Lohkoketjuteknologian hyödyntäminen lisääisi päätöksentekoprosessin läpinäkyvyyttä merkittävästi, sillä se mahdollistaisi algoritmin tuottamaan tulokseen vaikuttaneiden tekijöiden tarkkailemisen ja näiden tekijöiden vaikutuksen painoarvon mittaamisen suhteessa lopulliseen ratkaisuun.²²²

Päätöksentekoprosessien läpinäkyvyydelle on kuitenkin useita käytännön esteitä. Algoritmisen päätöksentekoprosessi on liian monimutkainen tavallisen asianosaisen ymmärrettäväksi eikä välttämättä algoritmin kehittäjä itsekään täysin ymmärrä, miten algoritmi tekee päätökset. Tämän seurauksena täyttä läpinäkyvyyttä on vaikea saavuttaa.²²³ Lisäksi esteeksi voivat koitua algoritmeja kehittävien yritysten omistusoikeudelliset intressit heidän kehittämiinsä algoritmeihin, sillä algoritmin lähdekoodin tai algoritmin taustalla olevan logiikan paljastaminen läpinäkyvyyden nimissä voi olla näiden intressien vastaista.²²⁴

Algoritmien tuottamat syrjivät päätökset eivät välttämättä ole riippuvaisia algoritmista itsestään, vaan voivat johtua algoritmiin syötetystä datasta. Vaikka algoritmia itsessään tarkastellessa se todettaisiin syrjimättömäksi, algoritmi saattaa itsestään riippumattomista syistä kuitenkin käytännössä tuottaa syrjivän päätöksen.²²⁵ Vaarana on, että syrjimättömältä näyttävää algoritmi otetaan käyttöön tietämättä, minkälaisia tuloksia se tuottaisi käytännössä.

Vaihtoehtoinen näkökulma algoritmisen päätöksentekoprosessin läpinäkyvyyden vaatimiseen on päätöksentekoon käytetyn datan ja algoritmin tuottamien tulosten läpinäkyvyys. Keskittymällä datasyötteisiin sekä tuloksiin on helpompaa tunnistaa

²²² McGregor et al. (2018), s. 322.

²²³ Chander (2017), s. 1040.

²²⁴ McGregor et al. (2018), s. 321–323.

²²⁵ Chander (2017), s. 1040.

algoritmin erilaiset vaikutukset eri tilanteissa ja mahdolliset näin tuotetut syrjivät päätökset. Eri ihmisryhmien saamia päätöksiä samantapaisissa tilanteissa voidaan vertailla ja selvittää, onko jokin ihmisryhmä saanut huonompia päätöksiä toisiin ihmisryhmiin verraten. Erityisesti silloin kun on kyse monimutkaisista ja itseään muokkaavista algoritmeista, datasyötteisiin ja tuloksiin keskittyminen on houkutteleva vaihtoehto.²²⁶ Pasqualen mukaan, vaikka prosessien ytimessä olevat algoritmit ylittäisivät kaiken ymmärryksen, voimme tarkastella algoritmiin syötettyä dataa, rajoittaa algoritmin käyttökonteksteja sekä vaatia tuloksia, jotka eivät ole syrjiviä.²²⁷

5.4.3 Syrjinnän ehkäiseminen

Nykyinen syrjinnän vastainen lainsäädäntö perustuu siihen, että mahdollisen syrjivän päätöksen tekee ihminen.²²⁸ Tämän vuoksi lainsäädäntöä ja toimintatapoja on myös näiltä osin uudistettava, jotta ne ottaisivat huomioon myös algoritmivetoisen päätöksenteon riskit ja ohjaisivat algoritmeja käyttäviä tahoja varmistamaan, että heidän käyttämänsä algoritmit eivät ole syrjiviä.

Syrjintätietoinen tiedonlouhinta on nousussa oleva tutkimuksenala, joka tutkii algoritmeista johtuvan mahdollisen syrjinnän estämistä. Lähtökohtana syrjintätietoiselle tiedonlouhinnalle on syrjinnän vastainen lainsäädäntö, jossa määritellään, mitkä henkilökohtaiset ominaisuudet ovat arkaluonteisia ja mitä ihmisryhmiä tulee erityisesti suojata. Syrjintätietoisesta tiedonlouhinnasta päämääränä on muokata lainsäädännössä esitetyt lähtökohdat matemaattisiksi syrjimättömyysrajoitteiksi.²²⁹

Syrjintätietoisesta tiedonlouhinnasta aikaansaamiseksi kehitetyt toimenpiteet jakaantuvat neljään kategoriaan: tilastolliset testit sekä absoluuttiset, ehdolliset ja tilanteelliset toimenpiteet. Tilastolliset testit osoittavat syrjinnän olemassaolon tai puuttumisen, mutta niiden avulla ei mitata syrjinnän suuruusluokkaa tai syrjinnän levinneisyyttä. Absoluuttiset toimenpiteet mittaavat syrjinnän suuruusluokkaa ottaen huomioon ainoastaan suojatut ominaisuudet. Absoluuttisten toimenpiteiden taustalla on oletus siitä, että kaikki yksilöt ovat samanlaisia, jos suojattuja ominaisuuksia ei oteta huomioon. Ehdolliset toimenpiteet mittaavat sen syrjinnän suuruusluokkaa, jota ei voida selittää ihmisen muilla kuin suojatuilla ominaisuuksilla. Ehdolliset toimenpiteet kartoittavat ryhmien välillä havaittavien

²²⁶ Chander (2017), s. 1039, 1043.

²²⁷ Pasquale: *Bittersweet Mysteries of Machine Learning*.

²²⁸ Zliobaite (2017), s. 5.

²²⁹ Zliobaite (2017), s. 3.

eroavaisuuksien mahdollisia muita perusteluja kuin suojatut ominaisuudet ja vain perustelematta jääneet erot katsotaan syrjiviksi. Tilanteelliset toimenpiteet mittaavat syrjinnän levinneisyyttä, eli ihmisten osuutta datalähteessä, joihin on kohdistunut syrjintää.²³⁰

Esittelyistä neljästä toimenpidekategoriasta ei tulisi valita vain yhtä, vaan useampaa niistä tulisi käyttää yhdenaikaisesti. Epäsuoran syrjinnän ehkäisemiseksi on tarpeellista hyödyntää absoluuttisten toimenpiteiden lisäksi myös ehdollisia ja tilanteellisia toimenpiteitä. Erityisesti ehdollisten toimenpiteiden toteuttamiseksi väestö pitäisi pystyä osittamaan siten, että jokaisessa väestön lohossa ovat ne ihmiset, jotka ovat samanlaisia ei suojattujen ominaisuuksien, esimerkiksi ammatillisen pätevyyden perusteella, jotta voitaisiin tarkastella näiden väestön lohkojen sisällä tapahtuvaa syrjintää.²³¹

Syrjintätietoiset algoritmit tuottavat ennustavia malleja, jotka noudattavat lainsäädännön syrjimättömyysrajoituksia. Algoritmisia ratkaisuja syrjinnän ehkäisemiseen on kolmenlaisia: datan esikäsitteily, mallin jälkikäsitteily sekä mallin laillistaminen. Datan esikäsitteilyllä tarkoitetaan historiallisen datan muuttamista siten, että se ei enää sisällä selittämättömiä eroja suojattujen ja suojaamattomien ryhmien välillä. Mallin jälkikäsitteilyllä tarkoitetaan päätöksentekomallin muokkaamista jälkikäteisesti siten, että se noudattaa syrjimättömyysrajoituksia. Mallin laillistamisella tarkoitetaan syrjimättömyysrajoitusten opettamista algoritmiselle päätöksentekomallille oppimisprosessin aikana.²³²

Jotta syrjintätietoisia algoritmeja voitaisiin rakentaa, on ensin määriteltävä, miten algoritmien tuottamien ratkaisujen syrjimättömyyttä mitataan. Ratkaisu ei sisällä epäsuoraa syrjintää, jos ihmisille, jotka ovat samanlaisissa asemassa suojaamattomien ominaisuuksien perusteella, annetaan samanlaisia ratkaisuja. Ratkaisu ei myöskään sisällä epäsuoraa syrjintää, jos ihmistymiä koskevissa ratkaisuissa ilmenevät erot voidaan täysin selittää suojaamattomien ominaisuuksien avulla.²³³

Syrjintätietoisten algoritmien rakentamisessa on tärkeänä kysymyksenä se, pitäisikö ennustavien mallien käyttää ihmisten suojattuja ominaisuuksia datasyötteinä vai ei. Epäsuoran syrjinnän ehkäisemiseksi on erityisen tärkeää, että mallin rakentamisvaiheessa

²³⁰ Zliobaite (2017), s. 10–11, 13, 18 & 21.

²³¹ Zliobaite (2017), s. 27–29.

²³² Zliobaite (2017), s. 7.

²³³ Zliobaite (2017), s. 7–8.

oppimisdatasta ei ole poistettu suojattuja ominaisuuksia, sillä muuten oppimisalgoritmi ei voi aktiivisesti hallita syrjimättömyyttä. Suoran syrjinnän ehkäisemiseksi suojattuja ominaisuuksia ei kuitenkaan tulisi käyttää siinä vaiheessa, kun ennustavaa mallia käytetään päätöksentekoon.²³⁴ Jos oppimisdatasta olisi poistettu suojatut ominaisuudet, tuotetun mallin syrjimättömyydestä ei olisi varmaa tietoa.

Suojattujen ominaisuuksien käyttämisen tarpeellisuutta päätöksentekomallien kehittämissivaiheessa on kuvattu Zliobaiten artikkelissa havainnollisella teoreettisella esimerkillä, jossa käsitellään etnisen alkuperän vaikutusta palkan määrään. Esimerkin kautta osoitetaan, että suojatun ominaisuuden, tässä tapauksessa etnisen alkuperän, poistaminen päätöksentekomallin kehittämissivaiheessa ei vähennä mallin tuottamien päätösten syrjintää ja saattaa jopa lisätä syrjinnän määrää.²³⁵

Lainsäädännön tasolla on havaittavissa ristiriita tietosuojalainsäädännön ja syrjinnänvastaisen lainsäädännön välillä. Tietosuojalainsäädäntö pyrkii rajoittamaan henkilötietojen käyttöä. Toisaalta syrjinnänvastainen lainsäädännön perusteella päätöksentekomallien tulee olla syrjimättömiä ja niiden rakentamiseen edellä mainittujen syiden vuoksi on käytettävä arkaluonteisia henkilötietoja.²³⁶ Ratkaisuna tähän ristiriitaan tietosuojalainsäädäntöä olisi syrjimättömyyden toteuttamiseksi tarkoituksenmukaista tulkita siten, että arkaluonteisten henkilötietojen käyttö olisi sallittua rajoitetusti sellaisten päätöksentekomallien luomiseksi, jotka nimenomaisesti pyrkivät vähentämään syrjintää. Arkaluonteisten henkilötietojen käyttöä tähän tarkoitukseen tulisi valvoa tarkasti, jottei arkaluonteisia tietoja käytettäisiin muihin tarkoituksiin.

Syrjinnänvastaisten päätösmekanismien rakentamiseen tarvittavat toimenpiteet sekä lainsäädännön että tietotekniikan alalla ovat vielä kehityssivaiheessa. Esitetyt toimenpiteet voivat toimia lähtökohtana syrjintätietoisen tiedonlouhinnan sekä syrjintätietoisten algoritmien rakentamiselle ja niistä tulisi säätää lailla, jotta viranomaisilla olisi velvollisuus ottaa ne käyttöön.

5.4.4 *Laadukkaat datalähteet*

Tärkeä kehityssivaihe, jonka avulla algoritmisista päätöksistä saataisiin laadukkaampia ja oikeudenmukaisimpia olisi laadukkaamman datan kerääminen.²³⁷ Ensimmäinen vaihtoehto

²³⁴ Zliobaite (2017), s. 9–10; Chander (2017), s. 1041.

²³⁵ Zliobaite (2016), s. 8–10.

²³⁶ Zliobaite (2016), s. 16–17.

²³⁷ Keddell (2019), s. 16.

eli kattavamman datan kerääminen lastensuojelun kontekstissa kuitenkin vaatisi tarkkaa perheen yksityiselämään puuttuvaa valvontaa, sillä suurin osa lastensuojelun tarpeeseen johtavista väärinkäytöksistä tapahtuu kotona. Tällaisen valvonnan kohdentaminen väestöön johtaisi todennäköisesti ja ymmärrettävästi voimakkaisiin vastalauseisiin.

Toisena vaihtoehtona datan laadun parantamiselle olisi lastensuojelun keräämän datan sijasta objektiivisempiin datalähteisiin keskittyminen. Esimerkiksi sosiaali- ja terveystietojen dataan nojautuminen, kuten Espoon kaupungin tekoälykokeilussa, mahdollistaisi teoriassa koko väestön huomioon ottamisen tasapuolisesti ja näin voitaisiin välttää tulosmuuttujien subjektiivisuuden vaikutus datan laatuun. Terveystietojen käyttämisessä on kuitenkin tietoturvallisuuden lisäksi otettava huomioon, ettei se välttämättä sisällä yksityisen sektorin terveystietojen dataa. Ilman datalähdettä, joka heijastaa merkittävien tekijöiden ilmaantuvuutta koko väestössä, dataperusteinen päätöksenteko johtaa todennäköisesti lastensuojelujärjestelmässä esiintyvien ennakkoluulojen toistamiseen.²³⁸

5.4.5 *Human-in-the-loop*

Tässä tutkimuksessa on havaittu algoritmien yhdeksi merkittäväksi ongelmaksi se, että ne toistavat ja vahvistavat olemassa olevaa yhteiskunnallista eriarvoisuutta. Ratkaisuna tähän ongelmaan, erityisesti EU:n tekoälyn eettisissä ohjeissa, suositellaan algoritmiseen päätöksentekoon kohdistuvaa ihmistoimijan suorittamaa valvontaa.²³⁹

Viimeaikainen tutkimus on kuitenkin osoittanut, että ihmiset eivät ole tehokkaita automatisoitujen järjestelmien valvojia mm. siksi, että ihmisen keskittyminen herpaantuu herkästi suorittaessa yksitoikkoisia tehtäviä, kuten algoritmien tuottamien päätösten tarkastusta ja ihminen saattaa hyväksyä teknologian tuottaman tuloksen suorittamatta kriittistä tarkastelua.²⁴⁰ Ihmiselle tulee helposti vaikutelma algoritmien tuottamien päätösten oikeudenmukaisuudesta sen vuoksi, että tietokoneet toimivat loogisesti ja matemaattisesti, jonka seurauksena ne vaikuttavat puolueettomilta.²⁴¹ Ihmisen voi olla vaikeaa ymmärtää, miten algoritmi toimii, ja sen vuoksi voi olla haastavaa arvioida, kuinka suuren painoarvon hän antaa algoritmien tuottamalle tulokselle. Hallinnon työntekijällä voi olla käsitys siitä, että algoritmi tuottaa puolueettomampia ja tarkempia tuloksia kuin ihminen tai että

²³⁸ Keddell (2019), s. 16–17.

²³⁹ Koulu (2020), s. 11–14.

²⁴⁰ Koulu (2020), s. 21–22.

²⁴¹ Chander (2017), s. 1034.

asianosaiselle voi olla vaikeaa selittää, miksi algoritmin ratkaisua ei noudatettu ja siksi työntekijä päätyy noudattamaan algoritmin tuottamaa tulosta perusteettomasti.²⁴²

Tekoölyn avulla toteutetun ennakoivan analyysin tuottama empiirinen informaatio voi olla erittäin arvokas tiedonlähde, jonka pohjalta tehdä dataan perustuvia päätöksiä myös lastensuojelun kontekstissa. Ennakoiva analytiikka ei kuitenkaan voi korvata lastensuojelun työntekijöiden asiantuntemusta, harkintaa ja kriittistä ajattelua, vaan se voi ainoastaan täydentää sitä. Analytiikkaa käytettäessä on varmistuttava siitä, että lastensuojelun työntekijöillä on mahdollisuus perustelluin syin kumota tekoölyn tuottama ratkaisu.²⁴³ Lisäksi on varmistuttava siitä, ettei epärealistisia odotuksia aseteta työntekijöiden hartioille ennakoivan analytiikan tulosten tarkistamiseksi ja päätösten tekemiseksi näiden tulosten perusteella.²⁴⁴

5.5 Yhteiskunnallinen näkökulma

Vaikka varmistuttaisiin siitä, että käyttöön otetut algoritmijärjestelmät olisivat lainmukaisia, ne eivät kuitenkaan välttämättä täytä sosiaalisen lisenssin kriteereitä eli ihmisten hyväksyntää järjestelmien käytölle. Lastensuojelun kontekstissa perhe-elämään merkittävästi vaikuttavat lopputulokset ovat yleisiä, joten menettelyllisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen on erityisen tärkeää.²⁴⁵

Yhdysvaltain keskikokoisen läänin lastensuojelupalveluissa toteutettiin tutkimus, jonka tarkoituksena oli selvittää lastensuojelun asiakkaana olevien perheiden, perheiden kanssa säännöllisessä kanssakäymisessä olleiden sosiaalityöntekijöiden ja asiantuntijoiden huolenaiheita liittyen lastensuojelupalvelujen toimintaan. Tutkimus toteutettiin järjestämällä työpajoja, joissa osallistujille esitettiin kuusi tapahtumasarjaa, joihin sisältyi eriäviä määriä algoritmisten päätöksentekomenetelmien käyttöä ja osallistujia pyydettiin ilmaisemaan mukavuusasteensa suhteessa jokaiseen skenaarioon. Osallistujan mukavuusaste koostui tehdyn toimenpiteen tai päätöksen havaittavista eduista ja heidän kokemasta luottamuksesta tehtyyn toimenpiteen tai päätöksen oikeudenmukaisuuteen.²⁴⁶

²⁴² McGregor et al. (2019), s. 317.

²⁴³ Chadwick Center & Chapin Hall (2018), s. 10.

²⁴⁴ Koulu (2020), s. 45.

²⁴⁵ Brown et al. (2019), s. 2–3.

²⁴⁶ Brown et al. (2019), s. 3–5.

Tutkimuksen tuloksena havaittiin, että alhaiset mukavuusasteet jakaantuivat järjestelmätasoihin huoliin liittyen oikeudenmukaisuuden toteutumiseen hallinnossa, skenaariokohtaisiin huoliin siitä, miten dataa hyödyntäviä algoritmeja käytetään päätöksenteossa ja kommunikaatiohuoliin siitä, miten algoritmeja käyttävät julkiset toimijat kommunikoivat asiakasperheiden kanssa. Asiakasperheiden kohdalla oli järjestelmätasoisesti havaittavissa luottamuksenpuutetta liittyen lastensuojelun toimintaan ja asiantuntijat ilmaisivat huolensa siitä, että automaattisilla päätöksentekojärjestelmillä oli negatiivinen lähestymistapa, jossa korostetaan tapauksen riskitekijöitä ja puutteita.²⁴⁷

Kaikki tutkimukseen osallistuneet ryhmät olivat huolissaan algoritmissa tai sen käyttämässä datassa esiintyvistä puolueellisuudesta ja lastensuojelun työntekijät nostivat esiin huolen siitä, että algoritmi voi antaa liiallista painoarvoa merkityksettömälle tai vanhalle datalle. Osallistujat kyseenalaistivat myös algoritmin mahdollisuutta ottaa huomioon kaikki asiaan vaikuttavat tekijät ja asiantuntijat korostivat algoritmin ratkaisun täydentämisen tärkeyttä perusteellisella perheen tilanteen arvioinnilla menettelyllisen oikeudenmukaisuuden toteutumiseksi. Tiedonpuute oli myös merkittävä huolenaihe, sillä algoritmisten päätösten tarkistaminen ja kyseenalaistaminen vaativat tietoa siitä, mitä menetelmiä noudattaen algoritmi tekee päätökset. Erityisesti asiantuntijat korostivat tehokkaan vuorovaikutuksen tärkeyttä asiakasperheiden ja työntekijöiden välillä.²⁴⁸

Yhdysvaltain lastensuojelussa toteutettu empiirinen tutkimus toimii hyvänä indikaattorina siitä, mitä mahdollisia yhteiskunnallisia huolenaiheita automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käyttöön ottaminen Suomessa voisi nostaa. Lainsäädäntöä laadittaessa on tavoitteeksi asetettava sosiaalisen lisenssin saavuttaminen.

Järjestelmätasoihin huolenaiheisiin on vastattava tavoittelemalla läpinäkyvyyttä, jonka avulla voitaisiin lisätä luottamusta järjestelmään ja ottamalla huomioon sekä positiiviset että negatiiviset tekijät algoritmisessa päätöksenteossa.²⁴⁹ Lisäksi lastensuojelun työntekijöiden ja asiakasperheiden välistä kommunikaatiota ja positiivisia suhteita tulisi edistää. Lastensuojelun asiakasperheille olisi perusteltava, miksi ja miten dataa ja algoritmeja on käytetty.

²⁴⁷ Brown et al. (2019), s. 7.

²⁴⁸ Brown et al. (2019), s. 8–9.

²⁴⁹ Brown et al. (2019), s. 9–10.

5.6 Yhteenveto

Vaikka tietotekniikkaa ja tietojenkäsittelyä käsittelevää julkishallintoa koskevaa yleistä lainsäädäntöä on jo olemassa, nimenomaisesti hallinnon päätöksentekoprosessin automatisaatioon liittyvä sitova ja yksityiskohtainen sääntely puuttuu siitä. Tällä hetkellä tämän toimialan sääntelyä on käsitelty vain ei-sitovissa, yleisluonteisissa ja eettisiin näkökulmiin keskittyvissä kansainvälisissä suosituksissa. Jos automatisoituneita menetelmiä otetaan laaja-alaisesti käyttöön julkishallinnossa, asiasta on syytä säätää lailla, jotta voidaan varmistaa, että asianosaisten oikeuksiin puututaan ainoastaan, jos se on ehdottomasti tarpeellista. Euroopan unionin tasolla käynnissä olevaa lainsäädäntöprosessin rinnalla on syytä edistää sääntelyprosessin kulkua myös kansallisella tasolla.

6. Johtopäätökset

Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella automaattisten päätöksentekojärjestelmien käyttöönoton mahdollisia vaikutuksia lastensuojelussa suhteessa lastensuojelun asianosaisten oikeuksien toteutumiseen. Keskeisimpiä oikeuksia, jotka voisivat automatisaation seurauksena vaarantua ovat lapsen oikeus oman etunsa mukaiseen päätökseen, asianosaisten osallisuus oikeus itseään koskevassa prosessissa, oikeus yhdenvertaiseen kohteluun sekä oikeus yksityis- ja perhe-elämään kohdistuvaan kunnioitukseen. Kyseessä on sekä kansainvälisellä että kotimaisella lainsäädännöllä asianosaiselle taatut perustavanlaatuiset ihmisoikeudet, joista poikkeaminen vaatii lailla säädetyn vakavan perusteen.

Tarkasteltaessa Pohjoismaiden lastensuojeluhallinnoissa toteutettuja tekoälykokeiluja voidaan todeta, että asianosaisten oikeuksien toteutumista ei ollut otettu kokeiluja toteuttaessa täysimääräisesti huomioon. Erityisesti osallisuus oikeuden, yhdenvertaisen kohtelun sekä yksityisyydensuojan toteutumisessa oli havaittavissa merkittäviä puutteita. Lastensuojeluviranomainen puuttuu toiminnassaan julkista valtaa käyttäen perheenjäsenten oikeudelliseen asemaan, mikä asettaa viranomaisen toiminnalle korostuneet oikeusturvavaatimukset.²⁵⁰

Oikeusturvan toteutumisen kannalta on äärimmäisen tärkeää, että asianosaisten oikeudet otetaan täysimääräisesti huomioon uusia päätöksentekomenetelmiä kehitettäessä, niiden käyttöönotossa ja niiden käytön koko elinkaaren aikana. Uusia menetelmiä kehitettäessä käytettäviksi lastensuojelun päätöksenteossa tulisi ottaa huomioon myös tilastollinen oikeudenmukaisuus, asianosaisten oikeus yksilölliseen päätökseen, profiloinnin riskit ja automatisoitujen menetelmien vaikutus erityisesti silloin, kun päätökset kohdistuvat lapsiin, joiden on vaikeaa ymmärtää heihin kohdistuneiden päätösten seurauksia ja käyttää olemassa olevia muutoksenhakumenettelyjä.

Kansainvälisessä tekoälyyn liittyvässä keskustelussa tunnustetaan, että automatisoitujen menetelmien käyttöönottoon liittyy riskitekijöitä mm. ihmisoikeuksien, tasa-arvon ja yksityisyydensuojan toteutumisen kannalta. EU:n tasolla keskustelu on johtanut kehitteillä olevaan tekoälyyn liittyvään lainsäädäntökehityshankkeeseen, joka perustuu unionin oikeuteen, perusoikeuskirjaan ja ihmisoikeuksia koskevaan kansainväliseen oikeuteen.

²⁵⁰ Hakalehto (2016), s. 26–27.

Oikeusvaltioperiaatteen toteutumisen kannalta kansallisen tason lainsäädäntöä valmisteltaessa tulisi kehittää ratkaisuja algoritmin tuottamiin päätöksiin liittyvän vastuun kohdentamiseksi, rakentaa toimivia oikeussuojakeinoja sekä mahdollisten virheiden korjaamiseksi että päätöksistä valittamiseksi. Olisi myös tärkeää perustaa riippumaton valvontamekanismi valvomaan automatisoitujen menetelmien lainsäädännössä määritellyn käytön rajaehtojen noudattamista. Lisäksi tulisi kehittää lainsäädäntöprosessin kuluessa teknisiä ratkaisuja yhteistyössä tietoteknisten palveluiden tarjoajien kanssa algoritmien ja niihin perustuvien päätöksentekomallien läpinäkyvyyden ja selitettävyyden toteuttamiseksi, syrjintätietoisten algoritmien rakentamiseksi ja laadukkaiden datalähteiden käyttöönottamiseksi.

Lainsäädäntöä suunniteltaessa on kuitenkin otettava huomioon myös automatisoituihin päätöksentekomenetelmiin kohdistuva yhteiskunnallinen hyväksyntä. Sosiaalista lisenssiä automatisoiduille menetelmille voidaan edistää erityisesti lisäämällä menetelmien läpinäkyvyyttä ja kommunikoimalla menetelmien käyttöönoton yhteiskunnallisesta perusteltavuudesta.

Oikeusministeriön laatimassa automaattista päätöksentekoa koskevassa arviomuistiossa²⁵¹ käsitellään yleisellä tasolla automaattisten päätöksentekomenetelmien käyttöönoton vaikutuksia erityisesti hyvän hallinnon periaatteiden näkökulmasta. Tämän tutkimuksen päämääränä on keskittyä lastensuojelun automatisaation vaikutuksiin ja tuoda uusia näkökulmia hallinnon automatisaatiokeskusteluun asianosaisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta kyseisen hallinnonalan erityisluonne huomioon ottaen.

Tässä tutkimuksessa ei arvioitu hyvän hallinnon periaatteiden toteutumista lastensuojeluhallinnon automatisaatiossa, sillä tutkimuksen keskipisteeksi valittiin asianosaisten kansainvälisissä sopimuksissa, perustuslaissa ja muussa lainsäädännössä taatut perustavanlaatuisimmat ihmisoikeudet mukaan lukien lapsen oikeudet. Automatisaation vaikutusten arviointi suhteessa hyvän hallinnon periaatteiden toteutumiseen on kuitenkin tärkeä näkökohta, joka tulisi ottaa huomioon jatkotutkimuksessa.

Lastensuojelua velvoittavassa olemassa olevassa lainsäädännössä on asetettu tarkat rajat lastensuojelun toiminnalle. Lastensuojelun velvollisuus kunnioittaa asianosaisten oikeuksia korostuu sen käyttämän julkisen vallan vuoksi, joka vaikuttaa merkittävästi perhe-elämään

²⁵¹ Oikeusministeriön arviomuistio 2020:14.

ja yksityisyyteen. Jos automatisoituja päätöksentekomenetelmiä otetaan käyttöön lastensuojeluhallinnossa, on varmistuttava siitä, että ne noudattavat olemassa olevan lainsäädännön asettamia reunaehtoja ja kunnioittavat asianosaisten oikeuksia.

Automatisoituihin päätöksentekomenetelmiin kohdistuvaa uutta lainsäädäntöä suunniteltaessa tulee miettiä menetelmien käyttöönotolle perustellut rajat. Laissa tulisi tarkoin rajata, missä tilanteissa ja millä edellytyksillä automatisoituja menetelmiä on hyväksyttävää käyttää. Automatisoitujen menetelmien käyttöä tulisi rajata niin, että niitä käytettäisiin hallinnon asiakkaiden oikeuksia rikkomatta. Lainsäädännössä tulisi eritellä ne käyttötarkoitukset ja kontekstit, joissa automatisoituja menetelmiä ei voida käyttää.

Lapsen oikeuksien toteutuminen on tärkeä huomioon otettava osatekijä punnittaessa lastensuojeluhallinnon automatisaatiota. YK:n Lapsen oikeuksien sopimuksen voimaantulon seurauksena lastensuojelun merkitys laajeni käsittämään kaikkien lapsen oikeuksien suojaamisen.²⁵² Sopimuksen sopijavaltiot, Suomi mukaan lukien, ovat sitoutuneet priorisoimaan lapsen oikeuksien toteutumista lainsäädännössä.²⁵³ Lapsen oikeuksien toteutumisen haasteiksi on todettu lapsen oikeuksien sopimuksen velvoitteiden riittämätön tunnettuus, johdonmukaisten toimintamallien puuttuminen lapsen edun toteutumisen varmistamiseksi päätöksenteossa, lapsen osallisuusoikeuksien huomiomatta jättäminen ja lapsille soveltuvien oikeusturvakeinojen kehittymättömyys.²⁵⁴ Automatisoitu päätöksenteko voidaan todeta lapsen edun mukaiseksi vain, jos kaikki lapsen oikeudet toteutuvat täysimääräisesti sitä käytettäessä.²⁵⁵

Tulevan lainsäädännön sekä EU:n että kansallisella tasolla tulisi myös velvoittaa automatisoituja päätöksentekomenetelmiä käyttöön ottavat viranomaiset laatimaan uuden teknologian käyttöönotolle tarkat päämäärät ja seuraamaan järjestelmän käyttöään aikana päämäärien toteutumista ja korjaamaan havaitut epäkohdat. Lisäksi lastensuojeluviranomaisen tulisi laatia automatisoituja menetelmiä käyttäville työntekijöilleen tarkat käyttöohjeet ja ennakoida toimintasuunnitelma ongelmatilanteiden varalta tapahtuneiden virheiden korjaamiseksi. Valtakunnallisella tasolla tulisi sen lisäksi kehittää tilanteeseen sovitettuja oikeussuojakeinoja ja perustaa riippumaton ja tarvittavin

²⁵² Hakalehto-Wainio (2013), s. 27.

²⁵³ Hakalehto-Wainio (2013), s. 28.

²⁵⁴ Hakalehto-Wainio (2013), s. 50.

²⁵⁵ Lapsiasiaainvaltuutetun toimiston lausunto 31.08.2020, s. 2.

resurssein varustettu valvontamekanismi automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käytön valvomiseksi.

Automatisoitujen päätöksentekomenetelmien käyttöönotto ei voi missään tilanteessa korvata sosiaalityöntekijöitä. Sosiaalityöntekijöiden työpanos lastensuojelussa on ehdottoman tärkeä asianosaisten ja etenkin lasten oikeuksien toteutumisen kannalta. Vaikka automatisoituja päätöksentekomenetelmiä otettaisiin käyttöön sosiaalityöntekijöiden työn helpottamiseksi, on kuitenkin varmistuttava siitä, että sosiaalityöntekijöiden tärkeä rooli lopullisena päätöksentekijänä tunnustetaan ja taataan. Lastensuojelulle tulee osoittaa tarvittavat resurssit, jotta se voi täyttää sille laissa määrätyn tehtävän ylikuormittamatta yksittäisiä sosiaalityöntekijöitä.

Jos lastensuojelussa päätetään käyttää automatisoituja menetelmiä päätöksenteossa, se johtaa väistämättä vähemmän läpinäkyviin prosesseihin ja lastensuojelun asiakkaiden on vaikeampi ymmärtää heitä koskevia päätöksiä ja heidän valitusmahdollisuutensa vaikeutuvat. Sen seurauksena sosiaalityöntekijöiden roolin tärkeys lapsen ja häntä ympäröivän perheen yhteyshenkilöinä ja oikeuksien puolustajina kasvaa entisestään.

On tärkeää, että sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärät suhteutetaan mahdollisuuteen antaa lastensuojelun asiakkaille riittävästi tietoa heidän oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan. Ainoastaan tällä tavalla asianosaisella voi olla todellinen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevaan asiaan. Sosiaalityöntekijöiden rooli asianosaisten osallisuus-oikeuksien edistäjinä ja yhdenvertaisen kohtelun varmistajina on äärimmäisen entistä tärkeämpi automatisoituja menetelmiä käyttöönotettaessa.

Tällä hetkellä hallinnossa on havaittavissa laaja-alainen automatisaatiotrendi ja monella hallinnonalalla on otettu jo käyttöön automatisoituja päätöksentekomenetelmiä tai niiden käyttöönottoa suunnitellaan. Automatisaatioaallon kuohussa on kuitenkin muistettava, että hallinnon tarkoituksena on palvella kansalaisia. Hallinnon tehokkuuden nimissä ei voida uhrata asianosaisten oikeuksien täysimääräistä toteutumista.

7. Lähdeluettelo

Kirjallisuus

Algorithm Watch: Automating society – Taking stock of automated decision-making in the EU, 29.1.2019. <https://algorithmwatch.org/en/automating-society/>

Anareva, Mirjam: Lapsen suojele – toteuttaminen ja päätöksenteko – käsikirja lapsen asioista päättävälle, Helsinki 2016.

Brown, Anna; Chouldechova, Alexandra; Puntman-Hornstein, Emily; Tobin, Andrew; Vaithianathan, Rhema: Toward Algorithmic Accountability in Public Services – A qualitative study of affected community perspectives on algorithmic decision-making in child welfare services, CHI 2019, Proceedings of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems, Paper No. 41, Pages 1-12, May 2019. <https://doi.org/10.1145/3290605.3300271>

Chadwick Center & Chapin Hall: Making the Most of Predictive Analytics - Responsible and innovative uses in child welfare policy and practice, Policy Brief September 2018.

Chander, Anupam: The Racist Algorithm?, Michigan Law Review, Volume 115, Issue 6, p. 1023-1045, 2017. <http://repository.law.umich.edu/mlr/vol115/iss6/13>

Dolnicar, Sara; Grün, Bettina, Leisch, Friedrich: Increasing sample size compensated for data problems in segmentation studies, Journal of Business Research 69 (2016) p. 992.999. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0148296315003926>

European Parliamentary Research Service, Scientific Foresight Unit (STOA): Artificial intelligence: From ethics to policy, PE 641.507, June 2020. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641507/EPRS_STU\(2020\)641507_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/641507/EPRS_STU(2020)641507_EN.pdf)

European Parliamentary Research Service: Understanding algorithmic decision-making: Opportunities and challenges, PE 624.261, March 2019. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624261/EPRS_STU\(2019\)624261_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/624261/EPRS_STU(2019)624261_EN.pdf)

European Union Agency for Fundamental Rights: Getting the future rights: Artificial intelligence and fundamental rights, December 2020. https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2020-artificial-intelligence_en.pdf

Ferraris, V.; Bosco, F.; Cafiero, G.; D'Angelo, E.; Suloyeva, Y.: Working Paper: Defining Profiling, SSRN Electronic Journal 2013. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2366564

Ferraris, V.; Bosco, F.; D'Angelo, E.: Working Paper: The impact of profiling on fundamental rights, SSRN Electronic Journal 2013. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2366753

Hagendorff, Thilo: The Ethics of AI Ethics – An evaluation of guidelines, 2019. <https://arxiv.org/abs/1903.03425>

Hakalehto-Wainio, Suvianna; Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa, Helsinki 2013.

Hakalehto, Suvianna; Toivonen Virve (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa, Helsinki 2016.

Hakalehto, Suvianna: Lapsioikeuden perusteet, Helsinki 2018.

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan, Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17, Helsinki 2011.

Keddell, Emily: Algorithmic Justice in Child Protection: Statistical fairness, social justice and the implications for practice, MDPI Social Sciences Journal, 2019.

Koivisto, Ida: Thinking Inside the Box: The Promise and Boundaries of Transparency in Automated Decision-Making, Academy of European Law working papers, 2020/01, p.1-22.

Kolehmainen, Antti: Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä, Edilex 2015/29.

Koulu, Riikka; Mäihäniemi, Beata; Kyyrönen, Vesa; Hakkarainen, Jenni; Markkanen, Kalle: Algoritmi päätöksentekijänä? Tekoälyn hyödyntämisen mahdollisuudet ja haasteet kansallisessa sääntely-ympäristössä, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:44.

https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161700/TEAS_44_19_Algoritmi%20paatoksentekijana.pdf

Koulu, Riikka: Human Control over Automation: AI ethics and EU Policy, EJLS 2020 <https://ejls.eui.eu/wp-content/uploads/sites/32/2020/04/2.-EJLS-121-Koulu.pdf>

Kuopus, Jorma, Hallinnon lainalaisuus ja automatisoitu verohallinto: oikeustieteellinen tutkimus kansalaisen oikeusturvasta teknistyvässä valtionhallinnossa, SLY 1998.

Maxwell, Jack; Tomlinson, Joe: Proving algorithmic discrimination in government decision-making, Oxford University Commonwealth Law Journal (2020), 20:2, p. 352–360. <https://doi.org/10.1080/14729342.2020.1833604>

McGregor, Lorna; Murray, Daragh; Ng, Vivian: International Human Rights Law as a Framework for Algorithmic Accountability, British Institute of International and Comparative Law, ICLQ vol 68, p. 309–343, April 2019.

Moilanen, Marlon: Kohti uutta sosiaaioikeudellista lainoppia, Oikeus 2020 (49); 4: 404–424.

Pellonpää, Matti; Gullans, Monica; Pölönen, Pasi; Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus, 2018.

Raso, Filippo; Hilligoss, Hannah; Krishnamurthy, Vivek; Bavitz, Christopher; Kim, Levin: Artificial Intelligence & Human Rights: Opportunities & Risks, Berkman Klein Center for Internet & Society at Harvard University, 25 September 2018.

<https://dash.harvard.edu/handle/1/38021439>

Sormunen, Milka: The best interest of the child in human rights practice: An analysis of domestic, European and international jurisprudence, Doctoral dissertation, University of Helsinki 2021.

Toivonen, Virve-Maria: Lapsen oikeudet ja oikeusturva – Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa, väitöskirja, Helsingin yliopisto 2017.

Vuotilainen, Tomi: Chatbot-sovellus osana viranomaisten neuvontapalveluja, *Lakimies* 7–8/2018, s. 904–927.

Ziobaite, Indre: Measuring discrimination in algorithmic decision making, *Data Mining and Knowledge Discovery*, (31(4), s. 1060–1089, 2017. <https://doi.org/10.1007/s10618-017-0506-1>

Ziobaite, Indre; Custers, Bart: Using sensitive personal data may be necessary for avoiding discrimination in data-driven decision models, *Artificial Intelligence and Law*, 24(2), s. 183–201, 2016. <https://doi.org/10.1007/s10506-016-9182-5>

Virallislähteet

Amnesty Internationalin Suomen osaston lausunto 4.9.2020, Arviomuiston hallinnon automaattiseen päätöksentekoon liittyvistä yleislainsäädännön sääntelytarpeista, VN/3071/2020.

Article 29 Data Protection Working Party, Guidelines on Automated individual decision-making and Profiling for the purposes of Regulation 2016/679 (3.10.2017), WP 251/17.

Committee on the Rights of the Child: Consideration of reports submitted by states parties under Article 44 of the Convention, Concluding observations: Finland (20.10.2005), CRC/C/15/Ad.272.

Committee on the Rights of the Child: Draft General Comment No. 25 (202x) on children's rights in relation to the digital environment (13.8.2020), CRC/C/GC/25.

Committee on the Rights of the Child: General comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1) (29.5.2013), CRC/C/GC/14.

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta (yleinen tietosuoja-asetus).

Euroopan parlamentin päätöslauselma 20.10.2020 suosituksista komissiolle tekoälyä, robotiikkaa ja niihin liittyvää teknologiaa koskevien eettisten näkökohtien kehityksestä (2020/2012(INL)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0275_FI.html

Euroopan Unionista tehdyn sopimuksen konsolidoitu toisinta 2016 (SEU), 2016/C202/01

European Commission: Communication COM(2018) 237 final from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on Artificial Intelligence for Europe, 2018. <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2018/EN/COM-2018-237-F1-EN-MAIN-PART-1.PDF>

European Commission: Communication COM(2019) 168 from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – Building Trust in Human Centric Artificial Intelligence, 2019. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/communication-building-trust-human-centric-artificial-intelligence>

European Commission: White Paper on Artificial Intelligence – A European approach to excellence and trust, Brussels 19.2.2020, COM(2020) 65 final. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/commission-white-paper-artificial-intelligence-feb2020_en.pdf

European Commission’s Independent High-Level Expert Group on Artificial Intelligence: Ethics guidelines for trustworthy AI, 2018. <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ethics-guidelines-trustworthy-ai>

European Commission’s Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council Laying Down Harmonized Rules on Artificial Intelligence (Artificial Intelligence Act) and Amending Certain Union Legislative Acts, Brussels 21.4.2021, COM(2021) 206 final. <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/proposal-regulation-laying-down-harmonised-rules-artificial-intelligence-artificial-intelligence>

Hallintolaki 434/2003.

HE 252/2006 vp Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Kuntalaki 10.4.2015/410.

Laki digitaalisten palvelujen tarjoamisesta 306/2019.

Laki julkisen hallinnon tiedonhallinnasta 906/2019.

Laki sosiaalihuollon ammattihenkilöistä 26.6.2015/817.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 22.9.2000/812.

Laki sähköisestä asioinnista viranomaistoiminnassa 24.1.2003/13.

Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta 21.5.1999/621.

Lapsiasiainvaltuutetun toimiston lausunto 31.08.2020, Arviomuiston hallinnon automaattiseen päätöksentekoon liittyvistä yleislainsäädännön sääntelytarpeista, VN/3071/2020.

Lastensuojelulaki 417/2007. (“LSL”)

Lastensuojelun Keskusliiton Lausunto 31.08.2020, Arviomuiston hallinnon automaattiseen päätöksentekoon liittyvistä yleislainsäädännön sääntelytarpeista, VN/3071/2020.

Oikeusministeriö: Arviomuistio hallinnon automaattiseen päätöksentekoon liittyvistä yleislainsäädännön sääntelytarpeista, Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2020:14, VN/3071/2020.

Sosiaalihuoltolaki 30.12.2014/1301.

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n lausunto 3.9.2020, Arviomuiston hallinnon automaattiseen päätöksentekoon liittyvistä yleislainsäädännön sääntelytarpeista, VN/3071/2020.

The Employment Equality Directive (2007/78/EC).

The European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms 1950. (“Euroopan ihmisoikeussopimus, EIS”)

The Gender Goods and Services Directive (2006/113/EC).

The Gender Recast Directive (2006/54/EC).

The Race Equality Directive (2000/43/EC).

The Toronto Declaration on protecting the right to equality and non-discrimination in machine learning systems (2018). <https://www.torontodeclaration.org>

Université de Montréal 2017: Montreal Declaration, Responsible AI. <https://www.montrealdeclaration-responsibleai.com/the-declaration>

Yhdenvertaisuuslaki 1325/2014.

YK:n Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991.

Oikeustapaukset ja lainkäyttöratkaisut

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu AOA 4532/4/15, Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016, K 8/2017 vp, s. 270. <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2016-fi>

European Court of Human Rights, Case of W v. The United Kingdom, Application no. 9749/82, Judgement, 8 July 1987. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57600"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

European Court of Human Rights, Case of R.K. and A.K. v. United Kingdom, Application no. 38000(1)/05, Judgement, 30 September 2008. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-88585"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

European Court of Human Rights, Case of M.D. and Others v. Malta, Application no. 6479/10, Judgement, 17 July 2012. http://www.humanrightsmalta.org/uploads/1/2/3/3/12339284/2010_md.others64791.10.pdf

European Court of Human Rights, Case of Silver and Others v. United Kingdom, Application no. 5947/72; 6205/73; 7052/75; 7061/75; 7107/75; 7113/75; 7136/75, Judgement, 25 March 1983. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"itemid":\["001-57577"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{)

Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisu (23.4.2015) EOAK 2806/2/14. <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/2806/2014>

Internet-lähteet

6-Aika: 6-Aika – Avoimet ja älykkäät palvelut -strategia, Työ- ja elinkeinoministeriön 9.6.2014 hyväksymä Kuutoskaupunkien yhteistyöstrategia (diaa-rinro TEM/1092/09.02.01/2014) – Päivitys 5/2015 <https://6aika.fi/mika-6aika/miten-6aika-toimii/>

Aaltio, Elina (Kuntaliitto): Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin esittely, Helsinki 2014. https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Liite%201_Lastensuojelun_vaikuttavuusmittari_projektin_esittely.pdf

Aaltio, Elina (Kuntaliitto): Lastensuojelutarpeen arviointi perheen toimintakykyä mittaamalla, Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin väliraportti, Helsinki 2015. https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Liite%205_Tutkimushankkeen_valiraportti.pdf

Aaltio, Elina (Kuntaliitto): Lastensuojelutarpeen arviointi perheen toimintakykyä mittaamalla, Lastensuojelun vaikuttavuusmittari – projektin loppuraportti, Helsinki, 2015. https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Liite7_Tutkimushankkeen_loppuraportti.pdf

Espoon kaupunki: Espoo ja Tieto testaavat tekoälyä palvelupolkujen tunnistamiseen. Kesäkuu, 2017. [https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoo_ja_Tieto_testaavat_tekoalya_palvel\(121562\)](https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoo_ja_Tieto_testaavat_tekoalya_palvel(121562))

Espoon kaupunki: Espoon kokeilu todisti: Tekoäly tunnistaa tukea tarvitsevia. Kesäkuu, 2018. [https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kokeilu_todisti_Tekoaly_tunnistaa\(142919\)](https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kokeilu_todisti_Tekoaly_tunnistaa(142919))

Espoon kaupunki: Tekoälykokeilun vaihe 1: Tekoälyä auttamassa, Marraskuu 2017. [https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kaupunki/Kehittyva_Espoo/Kurkistuksia_tulevaisuuteen/Tekoalykokeilun_vaihe_1_Tekoalya_auttama\(128807\)](https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kaupunki/Kehittyva_Espoo/Kurkistuksia_tulevaisuuteen/Tekoalykokeilun_vaihe_1_Tekoalya_auttama(128807))

Espoon kaupunki: Tekoälykokeilun vaihe 2: Testit ohitse, tekoäly toimii. Tammikuu 2018. [https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kaupunki/Kehittyva_Espoo/Kurkistuksia_tulevaisuuteen/Tekoalykokeilun_vaihe_2_Testit_ohitse_te\(133970\)](https://www.espoo.fi/fi-FI/Espoon_kaupunki/Kehittyva_Espoo/Kurkistuksia_tulevaisuuteen/Tekoalykokeilun_vaihe_2_Testit_ohitse_te(133970))

Forskerzonen: Når vi måler trivsel, påvirker det børnene, 2.2.2018. <https://videnskab.dk/kultur-samfund/naar-vi-maaler-trivsel-paavirker-det-boernene>

Lastensuojelun Keskusliitto, toimittanut Annukka Paasivirta: Hyvää lastensuojelua, kiitos! – koonti lastensuojelun kehittämisalueista, Lastensuojelun Keskusliiton verkkojulkaisu 5/2019. <https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/hyvaa-lastensuojelua-kiitos.pdf>

Lastensuojelun Keskusliitto: Kohtaamisia? – lastensuojelun arki työntekijöiden näkökulmasta, Mitä kuuluu lastensuojelu -julkaisusarja osa 2, 4/2018. https://www.lskl.fi/materiaali/lastensuojelun-keskusliitto/mitakuuluulastensuojelu2_19.8.pdf

Make with Espoo: Asiakkuusperustaisen tietojohdamisen viitekehys https://www.espool.fi/materiaalit/espoo_kaupunki/verkkolehti/asiakkuusperustaisen-tietojohdamisen-viitekehys/html5/index.html?page=1&noflash

Pasquale, Frank: Bittersweet Mysteries of Machine Learning (A Provocation), London Sch. Econ. & Pol. Sci.: Media Pol'y Project Blog (5 February 2016). <https://perma.cc/XSS9-2D58>

Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto: Lastensuojelun laatusuositus, Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:8. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161862/STM_2019_8_J_Lastensuojelun_laatusuositus.pdf

THL Tilastoraportti 28/2020: Lastensuojelu 2019. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/140215/Tr28_20.pdf?sequence=1&isAllowed=y

THL: Lastensuojelun arvot ja periaatteet. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/mita-on-lastensuojelu/lastensuojelun-arvot-ja-periaatteet>

THL: Lastensuojelun käsikirja. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja>

Tieteen termipankki: Oikeustieteellinen tutkimus https://tieteentermipankki.fi/wiki/Oikeustiede:oikeustieteellinen_tutkimus/laajempi_kuvau_s

Yle uutiset, Lastensuojelun ruuhkat halutaan purkaa lakimuutoksella – Kiuru: Kyse on perusoikeuksista, 12.6.2019. <https://yle.fi/uutiset/3-10823854>